

اقتصاد

لیکوال: پوهنیاړ سیف الدین سیحون
ژباړن: م.ا. یادگاري

Download from:
aghalibrary.com

اقتصاد

ليکوال: پوهنيار سيف الدين سيحون

ژباړن: م. ا. يادگارې

کال: ۱۳۸۰ هـ ش ۲۰۰۱ م

کتاب پیژندنه

- د کتاب نوم : اقتصاد
- لیکوال : پوهنیار سېف الدین سیحون
- ژباړن : م.ا. یادگاري
- خپروونکی : د اریک د گرځنده کتابتونونو اداره
- پرله پسې نومره : ۷۲
- لومړۍ چاپ : ۱۳۸۰ هـ. ش کال، د خپروونکي له خوا، پېښور
- چاپ شمېر : ۵۰۰ ټوکه
- دمخونو شمیر : ۹۶
- کچه : ۱۳، ۵ × ۲۱ سانتي متره
- د خپروونکي پته : دویم کور، رحمان بابا روډ،
- پوسټ بکس : ۱۰۸۴، ټولنپوهنې ټاون - پېښور
- تېلېفون : ۴۵۳۱۶-۴۴۳۹۲-۴۵۳۴۷
- فکس : ۴۷۱-۸۴۰-۹۱
- الکترونیکي پوسټ : aric@brain.net.pk
- کمپوز او طبع : احمد پرنتنگ پرېس، تېلېفون ۲۱۵۵۴۰
- دویش او پلورنې ځای : د اکبر دفتر (د افغانانو له پاره د مرستو دانسجام اداره)
- د کتاب له مطالبو څخه اقتباس د ماخذ په بنډول سره جایز دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د اکبر د اطلاعاتی او نشراتي منابعو مرکز (اریک) له څلورو کالو راهیسې د افغانستان ولایتونو ته د گرځنده کتابتونونو پروگرام تر لاس لاندې نیولی دي. گرځنده کتابتونونه چې د فلزي صندوقونو په بڼه جوړ شوي دي، په یو خاص ځای کې ایښودل کیږي. د سیمې خلک ورڅخه امانت کتابونه وړي، لولي یې او خپلو شاوخوا خلکو ته یې هم اوږوي. کله چې په سیمه کې د کتابتون ټول کتابونه ولوستل شول، کتابتون بلې سیمې ته لیږدول کیږي او یا پرې یو شمیر نور نوي کتابونه ورزیات او هماغه ځای کې پاتې کیږي.

مونږ دا هڅه کړې ده چې د گرځنده کتابتونونو له پاره داسې کتابونه راټول کړو چې د لیکنې ژبه یې ساده او د خلکو د اړتیاوړ مطالب ولري، ترڅو چې په ورځني ژوند کې له هغوی سره په دیني، ټولنیزو، اقتصادي، ښوونیزو، روزنیزو، روغتیايي، تاریخي، فني، مسلکي او... مسایلو کې مرسته وکړي.

موږ د گرځنده کتابتونو تر څنگ دا سروې هم ترسره کوو چې خلک څه ډول آثارو او موادو ته اړتیا لري او د کومو موضوعاتو او مطالبو د مطالعې هیله من دي. موږ لومړۍ هڅه کوو چې غوښتل شوي کتابونه له بیلابیلو منابعو (کتاب پلورنځیو او خپرونیزو مرکزونو) څخه برابر او راوړنسو. په نوموړو مراجعو کې د مطالبو او موادو د نشتوالي په صورت کې اړیک هڅه کوي چې د اړتیاوړ آثارو په تالیف، ترجمه او چاپ سره دغه تشه ډکه کړي.

ددغه موخې او هدف د تحقق او په عمل کې پلي کولو په منظور درې کاله

دمخه د لوستونکو د علاقې وړ کتابونو د چاپ او خپراوي کار پیل شو او له هغه وخت راهیسې تراوسه پورې د اړیک د ګرځنده کتابتونونو ادارې د محترمو همکارو مؤسسو په مرسته په دغه برخه کې پیاوړې ګامونه اخیستي او ګټور فعالیتونه یې ترسره کړي دي.

د ښه او سیستماتیک کار له پاره د اړیک د ادارې استازيو او یوشمیر خپرونکو او لیکوالو یو ګډهیات وټاکل شو چې د مطلوبو کتابونو د پلان کولو، آماده کولو او چاپ کولو پړاوونه چې د تکراره او مسلکي لیکوالو له خوا تألیف کیږي، په ګډه پرمخ بوځي.

دغه هیأت د افغانانو د صمیمي همکارې میرمن نانسې هیچ دوپري، سید محی الدین هاشمي، خواجه غلام جیلاني شېل، محمد شکیب افضلې او محمد رفیع څخه تشکیل شوی دی.

مونږ له خپلو ټولو درنولو ستونکو څخه چې د هیواد په بیلابیلو ښارونو او کلیوالو سیمو کې زموږ له کتابتونونو څخه ګټه اخلي، هیله لرو چې خپلې اړتیاوې، غوښتنې او پوښتنې راولیږي او د هیواد له لیکوالو او پوهانو څخه غواړو چې له موږ سره په دې لاره کې مرستندوی شي، چې وکړای شو خپلو خلکو ته لږه او ګټور کتابونه وړاندې کړو.

په درنښت

د اړیک د ګرځنده کتابتونونو اداره

فهرست

عنوان _____ مخ

۱

سریزه

لومړی څپرکی:

د اقتصاد د علم مفهوم او ماهیت ۱۴-۳

د اقتصاد د علم د زده کړې اړتیا او اهمیت، د
اقتصاد د علم موضوع، د اقتصاد د علم پیژندنه، له
نورو علومو سره د اقتصاد د علم اړیکې، ولې باید
اقتصاد وکړو؟ د اقتصاد د علم ویش، د اقتصادي
مسئلو د تحلیل لارې چارې.

دویم څپرکی:

اقتصادي اصطلاحات او مفاهیم ۳۵-۱۵

دریم څپرکی:

د اقتصادي نظرياتو تاريخي بهير ۴۸-۳۶

دلرغونې دورې اقتصادي پېښ بڼې او نظریې،
تجارتي مکتب، طبیعیون یاد طبیعت د پلویانو
مکتب، کلاسیک مکتب، اشتراکي مکتب، د
نهایون مکتب، تاریخي مکتب.

څلورم څپرکی:

اقتصادي سیستمونه او نظامونه ۶۰-۴۹

د آزاد بازار نظام، د مرکزي پلان اقتصادي سیستم،
د مختلط اقتصاد سیستم.

پنجم خپرکی:

سوداگری او د مالونو تبادله ۶۱-۷۶

په اقتصاد کې د سوداگری او د مالونو د تبادلې
نقش او اهمیت، د مالونو د تبادلې د تحولاتو
تاریخي بهیر، د مالونو د تبادلې او سوداگری
ښیځنې، بازار موندنه، بازار موندنه او دهغه
ډولونه، د سوداگری د شرکتونو ډولونه، نړیواله
سوداگری.

شپږم خپرکی:

پیسې، بانک او مالیه ۷۷-۹۲

پیسې، بانک، د بانکونو ډولونه، عمومي مالیه، د
مالیې ډولونه.

مأخذونه او منابع ۹۳

سرېزه

د اقتصاد پوهه چې د بشري ټولنې د متغیرو او بدلیدونکو شرایطو زیرنده ده، د انسان په ژوندانه کې ډیر اهمیت موندلی او د انسان د ژوندانه په ډیرو ساحو کې یې ډیر تاثیرات پرځای پرېښي دي. د اقتصاد علم لکه د عصري پوهنې نورې برخې د لویو بدلونونو په بهیر کې واقع شوی او د هغه مسایل مختلف بعدونه احتوا کوي.

په اوسنیو شرایطو کې د اقتصاد علم څخه د اقتصادي او اجتماعي سیاستونو د تنظیم له پاره استفاده کیږي او دغه اصل د ټولنې د ودې او انکشاف سره په تدریج پراخوالی مومي. هیوادونه او مختلفې مؤسسې له دې علم څخه د تولیدي او توزیع په چارو کې او همدارنگه د داخلي او خارجي سوداګرۍ او مبادلې، د قیمتونو کنترول، د اقتصادي نوسانونو، د مالي او پولې مسئلو په تنظیمولو او منسجم کولو کې، د اقتصادي او اجتماعي ودې او انکشاف پلانونو په طرح کولو کې، او د هیوادونو د رشد او ودې په برخه کې په هر اړخیزه توګه کار اخلي، او د اقتصادي ودې او پراختیا له پاره له دې علم څخه په منطقي او معقوله توګه ګټه اخیستل په یوه دوامداره او کلي قاعده تبدیله شویده.

«د اقتصاد علم، لکه د نورو اجتماعي علومو په څیر ځانګړي او مشخص مفاهیم، اصطلاحات او مضامین لري، چې هر سړی خپل د رابطې د نوعې سره سم، چې د ټولنې سره یې لري، ددې مفاهیمو، اصطلاحاتو، حدودو سره پیژندګلوي پیدا کوي، او د اقتصاد متقابلې رابطه د نورو اجتماعي علومو او د اجتماعي او اخلاقي محیط د ضوابطو ارزښتونه په درسته توګه درک او اجراء کوي.»

د اقتصاد علم زده کړه ژورې او دوامدارو مطالعې غوښتونکې ده او په عصري علومو کې یو پیچلی ساحه تشکیلوي، او د هغه اساسات هم پراخه او دوامداره مطالعې ته اړتیا لري. هغه شی چې په دې رساله کې مطالعه او خپل

کيږي، د دې علم يوه اندزه عمومي او کلی مفاهيم دي، چې د اقتصادي او اجتماعي مسئلو په هکله چې په ورځني ژوندانه کې سړی ورسره هرو مرو مخامخ کيږي، انسان ته مفکورې او پوهنه وربښي. د همدغې اړتيا پر بنسټ دوخت د کموالي سره سم، هغه شيان چې د ليکوال له نظره بې اهميته گڼل کيږي، په دې رساله کې په انعکاس موندلی، او د پېچلې او تخصصي مفاهيمو، درياضي فورمولونو له استعمال او استفادې څخه ډډه شوې ده.

دغه رساله په شپږو څپرکو (فصلونو) کې ليکل شوې ده، په لومړۍ فصل کې د اقتصاد د علم مفهوم او ماهيت او ځينې مقدماتي مسئلې او د بڼې پېژندنې و آشنائي له پاره د دې عرصې سره برسي شويده، په دوهم فصل کې هغه اقتصادي مفاهيم او اصطلاحات چې په اقتصاد کې ډير معمول او متداول دي مطرح شوي او د دغې اصطلاحاتو د ضرورتونو په اساس قدامتونه هم په پام کې نيول شوي دي.

په دريم فصل کې اقتصادي نظرنې له تاريخي نظره څيړل شوي او نظريات او عمده اقتصادي مکتبونه لنډ تحليل شويدي، په څلورم فصل کې اقتصادي سيستمونه او اقتصادي سياستونه چې د هغې څخه يې نشأت کړی برسي شوي دي، په پنځم فصل کې سوداگري او د مالونو تبادله مطالعه او ارزيايي شويده، او په شپږم فصل کې د پيسو (پول) اقتصاد، بانکداري، مالیه او بودجه په ننني او معاصر اقتصاد کې په لنډه توگه تر مطالعې لاندې نيول شوي دي. څيړنه د علمي او اکاډميکو معيارونو په بنسټ ترسره شوې، او د معتبرو او با ارزښتو کتابونو او رسالو څخه په دې هکله استفاده شوې، د مأخذونه لست د دې کتاب په پای کې را اخيستل شوی.

په درناوی

پوهنيار سيف الدين سيحون، د کابل

پوهنتون د اقتصاد پوهنځي استاد

لومړۍ څپرکۍ :

د اقتصاد د علم مفهوم او ماهيت

د اقتصاد د علم د زده کړې اړتيا او اهميت:

د نن ورځې انسان د هروخت څخه زيات خپل د چاپيريال او مسلط اقتصادي او اجتماعي سيستم تابع او ورپورې تړلی دی. ملي نظام جهاني شرايطو ته تابع دی، دنني عصر دولتونه سره تړلي دي، چې اقتصادي ضرورتونو اتحاد او وابسته گيو ته چټکتيا او شدت وربښلی دی.

په مجموع کې د انسان فعاليتونه، او د هغوی کار او هلې ځلې په اقتصادي ډگر کې د هغه په ژوند کې د بدلونونو باعث گرځېدلي دي. انساني ټولنه د مختلفو او مغلقو ضرورتونو په اساس، لکه پوښاک، مسکن، روغتيا، تفريح، کسب او کار، اجتماعي تأمينات او مزد او معاش، قيمتونه، پانگه اچونه، پروژه سازي، بیمه او داسې نورو اقتصادي مسئلو پورې تړل کيږي، نو ځکه «د اقتصاد د علم اساسي وظيفه د انسان نجات د هغه د ضرورتونو د فشار څخه دی». اقتصادي مسايل ډير او مختلف دي، او د هغو زده کړه انسان ته دا امکان وربښي چې په لاندې مواردو کې روښانه نظر لاس ته راوړي:

۱- د کار او کار گری مسايل، د کار د مزد او اجورې مطالعه او د هغه تفاوت په نړيواله سطحه، د خريد د قدرت سره جوخت، چې په مختلفو هيوادو کې موجوده ده.

۲- د قيمتونو د لوړوالي په هکله د هيوادو او په مجموع کې په نړيواله سطحه پوهه لرل.

٣- د هيوادونو د توليداتو څېړنه او مطالعه او د مختلفو هيوادو د عوایدو مقایسه په نړیوال ډگر کې.

٤- د اسعارو د نرخ د تغیراتو او تحولاتو څېړنه او مطالعه په ملي او نړیواله سطحه.

٥- د عوایدو د ویش په هکله څېړنه او بررسۍ د اشخاصو او افرادو په منځ کې او د مولدو پس اندازونو تشکیل، د پانګې آچونې (سرمایه گذارۍ) له پاره.

٦- د وړمستوالۍ د علتونو او د اقتصادي پرمختګ پلان گذاري، د اقتصادي او اجتماعي وروستوالۍ د منځه وړولو په هکله پوهه.

٧- د دولت په واسطه د مالي راتلولو په هکله معلومات او همدارنګه د مالي، پولي او اداري سیستمونو دقیق تنظیم، او همدغسې د محاسبوي او محافظوي سیاستونو د محلي صنایعو په هکله د بهرنیو رقیبانو په مقابل کې تنظیمول. د دې پوهې د پراختیا او ودې په صورت کې دا ایجابوي چې د ټولنې او افرادو او اشخاصو آگاهی په منظور له دې اقداماتو څخه او همدارنګه سببېدې او مشارکت رشد او اقتصادي انکشاف له پاره لږ تر لږه د دغه معلوماتو څخه برخمن وی، ترڅو د اقتصادي او اجتماعي تحولاتو په لاره کې د معاصر تمدن همګام او د اقتصادي پرمختګ په لوري حرکت وکړای شي.

د اقتصاد علم او پوهه له بېلابېلو څانګو څخه تشکیل شوی ده، چې له هرې برخې سره د آشنائي، په لږ کې زده کوونکي د مختلفو دقیقو او پیچلو مسئلو سره مخامخ کیږي، چې منطقي تفکر او علمي پوهې ته اړتیا لري.

د اقتصاد علم موضوع:

اقتصاد هغه علم دی چې د هغه په چوکاټ کې، اقتصادي فعالیتونه، د مسئلو علت او معلول او د اقتصادي پدیدو مشخصات، لکه د تولید منابع او عواملو (ځمکه، کار او سرمایه) او همدارنګه (د کار وسایل، د کارنیرو، د کار

مواد او اداره) ترکیب او د هغه قیمت گذاري او د عوایدو ویش او د هغوی تغیرات او تحولات، پیسې (پول) او کريدت او د مالونو راکړه او ورکړه (تبادلې) په ملي او بین المللی ساحه کې ارزیابي کيږي.

په ننني او معاصر اقتصاد کې، اقتصادي تعادل او عدم تعادل حالت، او اقتصادي منظم او د قبېر روشونه او لارې ټاکل د پلان گذاري له لارې هم تریخت او مطالعې لاندې نیول کيږي.

د مالي او پولې سیاستونو اغیز هم د عادي او ورځنیو اقتصادي فعالیتونو په چوکاټ او محدوده کې ډیر اهمیت لري، او سیاستونه د اقتصاد په عمومي او مشخص حالت باندې ځانگړې اغیزې لري، چې دغه موضوع باید د اقتصادي نظریاتو او سیاستونو په برخه کې په ژوره توگه په پام کې ونیول شي.

اقتصاد دوه جنې لري: لومړی محض اقتصاد او دوهم عملي اقتصاد.

محض اقتصاد د انساني او پولې څخه بېله او مستقله پدیده ده، او هغه د طبیعي او مستقلو قوانینو له کشف او پلټنې څخه عبارت دي، چې د هغه په نسبت د محصولاتو تولید، د پانگې (سرمایې) تشکیل او د ټولنې شتمني او ثروت تقسیم او ویش صورت مومي.

عملي اقتصاد د هغه قاعدې له پلټنې څخه عبارت دي، چې ښه او بهتره شکل د سازماندهي د محض اقتصاد د قوانینو څخه په استفادې سره د ډیرې گټې او شتمنۍ (ثروت) د لاس ته راوړلو په منظور تأمینيږي. په دې معنی محض اقتصاد هم هغه د اقتصاد د علم عملي اصول دی. او له ننني عملي اقتصاد څخه منظور اقتصادي او ټولنیز (اجتماعي) سیاستونه دي.

د اقتصاد علم پېژندنه:

د اقتصاد د علم د منځ ته راتلو څخه تر اوسه پورې له مختلفو دېدگاوو څخه ډیر تعریفونه طرح او وضع شوي دي.

د ارسطو له نظره اقتصاد: «د منزل تدبير او د کور مدیریت دي»، ځکه چې په هغه وخت کې «کورنۍ» د اقتصاد واحد استازی یا نماینده گڼل کیده.

آدم سمیت A. Smith اقتصاد «د شتمنۍ علم» گانې، دویدریکاردو D. Ricardo د اقتصاد اساسي هدف او بررسی «د ثروت تقسیم او توزیع» گڼل؛ جان استوارت میل J. S. Mill د اقتصاد علم «د ثروت مائیت بررسی کول د تولید او توزیع د قوانینو له لارې» گانې، الفرامارshall (د رفاه مسلک) په اقتصاد کې مطرح کاوه، هغه د اقتصاد غایه او هدف د انسان سوکالي اورفاه او شتمني (ثروت) یې ددی هدف ته درسیدو په خاطر یوه وسیله گڼله. او آرتورپیگو A. Pigou اقتصاد د پېسې (پول) د پیدایښت د څرنګوالي او د هغه تاثیر د اقتصادي فعالیتونو په رابطه مطالعه کوي، او ځینې نور د اقتصاد علم په بازار کې د قیمتونو ټاکل او مطالعه او د کالو تبادله تعریف کوي او ځینې نور، اقتصاد د کمیابو تولیدي منابعو د اختصاصي علم په توګه تعریفوي، او ځینې بیا هم د اقتصاد علم د عقلايي تصامیمو د اتخاذ له پاره (څه په لږوالي د شرایطو او څه په ډېروالي د شرایطو) یو منطق بولي. یعنی اقتصادي منطق په واقعیت کې د لږ یا کمیاب عوامل د تولید ترکیب او تخصیص څرنګوالی د اقتصادي کارونو د ایجادولو په منظور او د خلکو د زیاتره رضایت په خاطر په اقتصادي ټولنه کې وي. په پورتنيو تعریفونو کې د اقتصاد د علم په باره کې یو تعداد مهمې جنبې موجودې دي، او هر یوه یې د خپل طرز تلقی او دېدګاهو څخه یوه جنبه مطرح کړیده.

ډیر دقیق تعریف د اقتصاد علم څخه پل سمویلسن Paul Samuelson امریکائی معاصر اقتصاد پوه وړاندې کړی دی، هغه په دې عقیده دی چې: «د اقتصاد علم د هغو روشونو له بررسی څخه عبارت دی چې انسان د پیسو په واسطه یا بېله هغې څخه د کمیابو منابعو د تخصیص له پاره، د کالو او خدمتونو د تولید

او سرته رسولو په منظور دوخت او زمان په اوږدو کې او همدارنگه د هغه د تقسیم او توزیع داشخاصو او گروپونو په منځ په ټولنه کې، د مصرف په منظور په اوسني او آنده وخت کې انتخابوي.»

له نورو علومو سره د اقتصاد د علم اړیکې:

د اقتصاد علم د نورو اجتماعي (ټولنیزو) علومو په څیر له بیلابیلو علومو سره مختلفې اړیکې او پولې لري، چې په لاندې ډول د هغه رابطه او اړیکې د نورو علومو سره په لنډه توګه ترڅیړنې او بررسی لاندې نیسو:

اقتصاد او فلسفه:

فلسفه په بشپړه توګه عبارت له هغه تحقیق څخه دی چې د خلقت او هستۍ نظام د اسرارو د علتونو په باب صورت نیسي. د همدې فلسفي نظریاتو او دلایلو پر بنسټ دی چې اقتصاد خپل اساس او مبدا، د هغه پواسطه بیانوي. زیاترو اقتصادي مکتبونو د فلسفي نظریو په اساس بنا موندلې او ددې اقتصادي مکتبونو هدف او مرام د فلسفې له تګ لارې څخه په استفادې سره، خپل اقتصادي نظریات توجیه او عملي کوي.

اقتصاد او تاریخ:

تاریخ تیرې شوي واقعې د زمان او مکان له نظره انعکاسوي او د تاریخ د علم په استفادې سره د انسان ژوندانه د تحول په باره کې او د انساني ټولنې د تیر شوي او اوسني ژوند په باره کې نظر څرګندوي. د اقتصادي علومو بنسټ د اقتصادي او اجتماعي تاریخ په بنسټ او اساس ایښودل شوی دی.

له تیرو اقتصادي تجربو څخه کولای شو د هغه منفی او مثبتې نقطې په پام کې وینسو، او تجربه شوې معقوله لاره په عمل کې انتخاب او پلې کړو.

اقتصاد او جغرافیا:

انسان د خپل ژوند د ادامې له پاره، له طبیعي امکاناتو څخه د ښې او معقولې استفادې په خاطر او د خپلو اړتیاوو د لیرې کولو په خاطر، او د تولید د

سطحي د لوړولو په منظور د کمي او کيفي له نظره، د خپل چاپيريال او طبيعي ماحول پيژندنې ته اړتيا لري. د مثال په توگه د کرنيزو محصولاتو د زياتوالي په خاطر په يوه سيمه کې لازمه ده، چې د هغې سيمې د خاورې د نوعيت او څرنگوالي، د باران د اورښت، د ځمکې لاندې اوبه، اقليمي شرايطو، حرارت او رطوبت او داسې نورو موضوعاتو په باره کې مطالعې ترسره شي. د جغرافيه علوم دغه ټول معلومات انسان ته وړاندې کوي، د جغرافيه د علم په مرسته، موږ کولای شو چې طبيعي عوامل او اقليمي اغيزې د انسان د فعاليت سره سم د توليد يو ډير عمده عامل وگڼو.

اقتصاد او سياست:

د ټولنيزو (اجتماعي) علومو په منځ کې سياست له هرڅه څخه زيات اقتصادي علم ته نږدې او ورسره تړلی دی. اصولاً د سياست د علم مفهوم او هدف د هيواد او ټولنې اداره ده.

د يو هيواد او ټولنې ټوله اداره د هغې ټولنې اقتصادي نظام پورې تړلې ده. که سياست د ادارې هنر او د قدرت د مطالعې علم په يوه ټولنه کې دی، نو د نظامونو اقتصادي سياستونه، پلانونه، بودجه او د دولت اقتصادي او اجتماعي پروگرامونه هم د يوسياسي نظام د پايو د تنگښت او د هغه د قدرت د مشروعيت له پاره ډيره اغېزه لري. اقتصاد په ډيرو مواردو او حالاتو کې په هيواد کې د سياسي او اجتماعي بدلونونو او تغيراتو له مهمو عواملو څخه گڼل کيږي.

په اوسنيو شرايطو کې چې ژوند او د هغه اړتياوې ډير زياتې او پېچلې دي او د هغه لمن د ورځې په تيريدو سره پراختيا مومي، نو په دې توگه د اقتصاد رول او نقش په سياسي ډگر کې هم ورځ په ورځ زياتيږي. په ډيرو هيوادونو کې خلک عموماً د دولتونو اقتصادي سياست ته ډيره پاملرنه کوي او د هغه له رويې د حاکمې دستگاه کره او وره د هغه د اقتصادي سياست له مخې ارزيايي کوي.

په اوسنيو شرايطو كېنې د اقتصادي قوانينو او رابطو پيژندنه او پوهه د هيوادو د سياسي ادارې د مسئلو لومړنۍ او اساسي جزء گرځيدلې دي. اقتصاد او ټولنپوهنه (جامعه شناسي):

ټولنپوهنه (جامعه شناسي) د ټولنې د جوړښت، د ټولنې او اشخاصو د تگ يا په اصطلاح د هغوی د رفتار او كردار د يو اوبل په مقابل كې او د هغه عنعناتو، اداوو او د هغه له انگيزو څخه بحث كوي.

د ټولنپوهنې د نظرياتو څيړل او نتيجه گيري يو مهم علمي مېتود اقتصاد پوهانو ته وړاندې كوي، او له اقتصاد پوهانو سره د اقتصادي قوانينو په تنظيمولو او اجرا كولو كې مرسته كوي. اقتصادي فعاليتونه او اجراء ته په ټولنه كې ځينې عكس العملونه راولاړوي، نو ځكه اقتصاد پوهان بايد د موضوع د اجتماعي او ټولنپوهنې له نتيجه څخه بشپړه پوهه ولري، د مثال په توگه د كليو او بانډو ډير خلك نوي كورونه د عصري وسايلو سره نه مني، او اكثرأ عنعنوي او پخوانۍ كورونو ته ترجيح ورکوي. نو ځكه ويلاى شو د اقتصاد علم د ټولنپوهنې او روانشناسۍ په مرسته بايد ددې مخالفتونو علت وڅيړي او معلوم يې كړي، او د سمې او عملي لارې څخه په استفاده خلكو ته قناعت وركړي. همدارنگه د ټولنپوهنې (جامعه شناسي) په مرسته، د اقتصاد علم كولاى شي دا معلومه كړي، چې ولې او په څه علت ځينې اقتصادي پلانونه په ځينو ټولنو كې په برياليتوب سره تطبيقيري او په ځينو نورو ټولنو كې نامطلوبه اثرونه او نتيجه منځ ته راوړي.

د اقتصاد او حقوق علم:

د حقوق علم د هغو قواعد او اصولو څخه عبارت دی چې د اشخاصو او افرادو پر رابطې د يو بل سره د ټولنې او دولت په مقابل كې حاكم وي. د اخلاقي قوانينو پر خلاف چې خاص اجرائيوي ضمانت پكې شامل نه دی، حقوقي قوانين د اجرائي ضمانت لرونكي دي، او خلك د هغه په تطبيق او يا د هغه

څخه په خود داری مکلف دي. د اقتصادي او حقوقي علومو رابطه له دې نظره د اهمیت وړ ده، چې دوی دواړه د ټولنې او اشخاصو (افرادو) اړیکې او رابطې بررسی او تنظیموي، مگر هر یو د دې اړیکې او رابطې د خاصو دیدگاهو څخه څیړي، مثلاً د صنایع په برخه کې د اقتصاد علم دغه موضوع د کارگرانو څخه مناسبه استفاده د تولید په برخه، د معاشونو او قیمتونو موضوع، د صنعتی شیانو او تولیداتو د عرضې او تقاضا مسئله او داسې نور تر بحث لاندې نیسي، په داسې حال کې چې د حقوقو علم د کارگر او کارفرما په منځ اړیکې د قانون له نظره، فردي او د ډله ایز قرار دادونه، د کارگر او کارفرما د اختلافونو په هکله مقررات، بیمه او داسې نور تر مطالعې او څیړنې لاندې نیسي.

اقتصاد او دیني علوم:

اقتصاد د دیني علومو سره نږدې اړیکې لري، او د اسلامي فقهې او د اسلام د مقدس دین ارشاداتو او نورو ادیانو زبانه تره برخه اقتصادي مسایل تشکیلوي. د دې حکمونو زیاته برخه د ټولنې اقتصادي او معیشتي روابطو په تنظیم پورې اړه لري.

د اقتصاد رابطه له روانشناسی، بشر پیژندنې او نژاد

پیژندنې سره:

برسیره پر هغو علومو چې ورته اشاره وشوه، د اقتصاد علم له نورو ټولنیزو علومو، لکه: روانشناسی، مردم شناسی (بشر پیژندنه) او نژاد شناسي (نژاد پیژندنې) سره نږدې اړیکې لري. برسیره پر اجتماعي علومو، اقتصاد، ریاضي او احصایې سره هم نږدې اړیکې لري.

ولې باید اقتصاد وکړو؟

د اقتصاد علم د انسانانو له یو لړ منظمو فعالیتونو څخه عبارت دی، چې د اړتیاوو د لیری کولو له پاره، د لږ تر لاسه کیدونکو وسایلو څخه په استفاده کولو،

د یو منظم پلان په چوکاټ کې د اقتصادي اصولو په نظر کې نیولو سره صورت مومي. موږ باید اقتصادي عمل وکړو، ځکه چې:

لومړی: د انسانانو غوښتنې او اړتیاوې نامحدودې دي.

دویم: د دې اړتیاوو د لیرې کولو له پاره وسایل او امکانات محدود دي.

له پورتنۍ ټکۍ څخه دا جوته کیږي، لکه څرنګه چې د ضرورتونو د لیرې کولو له پاره وسایل او امکانات محدود او ضرورتونه نامحدود دي، نو باید کوښښ وشي، چې تر ښکته حده پورې په همدغه امکاناتو او وسایلو د انسان زیاتره اړتیاوې لیرې (رفع) شي. په دې صورت کې ویلای شو چې اقتصاد کول عبارت دي د انتخاب کولو څخه.

په هر اقتصاد کې د هغه اقتصادي نظام او سیستم د نه په نظر کې نیولو سره، باید لاندینيو پوښتنو ته ځواب ورکړل شي:

الف- څه شی باید تولید شي؟ یعنې کوم شیان او خدمتونه په کوم کیفیت او شکل او په کومه اندازه په اقتصاد کې تولید شي؟

ب- څرنګه تولید شي؟ یعنې د کومې فني طریقې څخه په تولید کې استفاده وشي، او د تولید د عواملو ترکیب (طبیعت، ځمکه، کار، سرمایه یا پانګه او اداره) او همدارنګه د کار قوه، د کار مواد، (کار وسایل او اداره) څنګه صورت ومومي؟

ج- د چا له پاره تولید شي؟ یعنې په څه ترتیب او په کومه طریقه د هیواد د تولیدات د خلکو په منځ کې وویشل شي، د هغه له جملې څخه په څه اندازه د مصرف د پاره او په کومه اندازه پانګه اچونې ته اختصاص ورکړل شي.

د- تر کومه حد پورې د موجوده منابعو او زیرمو څخه استفاده وشي، یعنې په څه ترتیب موجوده او آهنده حقوقو د طبیعي منابعو په اړتیا او اعظمي استفاده د دې منابعو څخه تفکیک او سره توپیر شي.

هـ- ترکومي اندازې پورې بايد د تخنيک د استفادې په ساحه کې انعطاف پذيري و منل شي؟ يعنې په کومو وقفو او طريقو اوسنی تولید په وروستی تکنالوژيو بدل کړای شي.

د اقتصاد د علم ویش:

د اقتصاد علم عمدتاً په دوو مهمو برخو ویشل کېږي: (ملي اقتصاد او تصدي اقتصاد)، او په دې دوو برخو کېنې مربوطې نظريې او سېاستونه ارزيايي او مطالعه کېږي. برسېره پردې بايد ووايو چې پولي، کريدتي او تجارتي مسايل، مالي نظريې او سياستونه هم پراخې تخصصي او تحقيقي څيړنيزې څانگې د اقتصاد د علم په ساحه کې احتوا کوي.

دا جوتسه ده چې په اوسنۍ زمانه کې په اقتصاد کې د تحقيقي او سنجشي روشنو او ميتودونو او همدارنگه رياضي و احصائي څخه په پراخه اندازه کار اخيستل کېږي، او اقتصاد يوه لويه او پراخه تحقيقي او علمي ساحه په برکېنې نيسي.

ملي اقتصاد، له هغه علم څخه عبارت دی چې د يو هيواد د سياسي قلمرو په ساحه کېنې تر مطالعې لاندې نيول کېږي، او اقتصادي عمومي مسايل تر ارزيايي او مطالعې لاندې نيسي. تولید د ملي اقتصاد له نظره عبارت دی له ځمکې، کار، پانگې (سرمایه) او ادارې څخه. تصدي اقتصاد علم، عبارت له هغه علم څخه دی، چې اقتصادي اصول په يوه کارځای کې چې يو اقتصادي واحد (تصدي) دی، تر مطالعې لاندې نيسي. د تولید عوامل د اقتصاد تصدي له نظره عبارت له د کار وسايل، د کار قوه، د کار مواد او اداره او تنظيم څخه دی.

دولت هم يو اقتصادي عامل دی، او د هغه فعاليت د عمومي اقتصاد تر عنوان لاندې مطالعه کېږي. دولت د خپلو لگښتونو له پاره ماليې ټولوي، او خپلو کارکوونکو ته معاش ورکوي. د دولتي اقتصاد د برخي فعاليتونه، هغه فعاليتونه

دی، چې خصوصي تشبثات د هغه په سرته رسولو مایل او قادر نه وي، لکه د بندونو او نهرونو جوړول، هوايي ډگرونه جوړول، بریښنا او تېلفون شبکې او لینونه اېجادول، لارې جوړول او داسې نور.

برسیره پردې د اقتصادي فعالیتونو یوه لویه برخه د انفرادي اشخاصو له طرفه سرته رسیږي، او د بازار د ضرورت لویه برخه او تولیدات او همدارنگه د کالو (شیانو) خرڅلاو د دې سکتور له خوا سرته رسیږي، چې په اوسني وخت کې د فعالیتونو یوه لویه ساحه په برکې نیسي.

د اقتصادي مسئلو د تحلیل لارې چارې:

اقتصادي څېړنې د اقتصاد د مطالعې په برخه کې زیاتې او یوه د بل بشپړونکې دي. دغه روشونه او تګ لارې نظر په طریقه او طرز د استدلال سره، د تحلیل مقیاس او د وخت و زمان رول په تحلیل کې تشریح او توضیح کیدلای شي. د قیاس روش (Deduction) او د استقرا روش (Induction):

د هغو لومړنیو روشونو چې اقتصاد پوهانو د اقتصادي قوانینو د کشف دپاره تر استفادې لاندې نیولي دي د قیاس او استقرا روشونه دي.

د منطق له نظره د استقرا روش له هغه طریقې او روش څخه عبارت دی، چې انسان یو قانون او کلي او عام حکم چې د مسلمو اصولو او بدیهیاتو یو جز، دی پر خاصو مواردو جاري کړي او لازمه نتیجه لاس ته راوړي. مثلاً هر شی چې جاذبه قوه ولري، نورشیان ځانته راکاږي، د ځمکې په باره کې ویلای شو چې ځمکه د جاذبې قوې لرونکې ده، ځکه چې شیان ځان ته جذبوي.

د استقرار روش د قیاس د روش برعکس کوښښ کوي چې په جزئي چارو کې په مطالعه او اولیدنه او د هغوی د عمل د شکل او نحوې له نظره، کلي او جامع اصول لاس ته راوړي.

په تیرو وختو کې د خاص روش مکتب د تحلیل له نظره تعقیبه، خو په

اوسنیو شرایطو کې مطلوبې نتیجې ته د رسیدو او د اقتصادي قوانینو د کشف په خاطر له دواړو روښونو (قیاس او استقرار) څخه استفاده کیږي. برسېره پردې د اقتصادي مسئلو د تحلیل له پاره د وړاني روش، ریاضي او احصائیوي میتودونو، او همدارنګه د کوچنۍ او لوی (میکرو او ماکرو) اقتصاد تحلیلې روش څخه اود ستاتیک او ډینامیک روښونو څخه هم کار اخیستل کیږي.

ستاتیک (Static) د سکون او عدم تحرک معنی لري. یا په بل عبارت، ستاتیک د اقتصادي متحولینو د بررسی څخه په یو ټاکلې حالت کې، عبارت دی. ډینامیک (Dynamic) یا متحرک روش په اقتصادي څیړنو کې په مختلفو زمانو کې د عامل زمان د وارد کولو او شاملولو څخه عبارت دی.

د اقتصادي پوهې د تحقیق او مطالعې له پاره د دواړو علومو او پوهې څخه کار اخیستل کیږي.

دویم څپرکی:

اقتصادي اصطلاحات او مفاهیم

د اقتصاد علم لکه د نورو بشري علومو په شان د خاصو مقولو او اصطلاحاتو درلودونکی دی، او زده کوونکي يې اړ دي چې له دغو مفاهیمو او اصطلاحاتو سره آشنائي پیدا او له هغو څخه استفاده وکړي. ددې ټولو اقتصادي اصطلاحاتو او مروجې مقولې د عمیقې او دقیقې مطالعې متضمن دي او د اقتصادي او اجتماعي پرمختیا او دوې سره سم نوي مفاهیم او مقولې په دې عرصه کې وړاندېږي، او هر ورځ دغه مفاهیم او اصطلاحات په دې ساحه کې ورزیاتېږي. سره له دې چې اقتصادي مقولې او اصطلاحات او له هغو څخه استفاده د هر لیکونکي له نظره فرق لري، مگر ځینې اصطلاحات او مقولې په ملي او نړیوالو ادبیاتو او خبري رسنیو کې شاملېږي، او د هغو استعمال د ټولنې په ورځنیو چارو کې معمول دی.

په همدې اساس د اړتیا سره سم هڅه کوو چې تر ممکن حده پورې هغه اقتصادي مفاهیم او اصطلاحات چې زیات استعمالېږي د ځینو معتبرو منابعو څخه په استفادې سره په لنډه توګه مطرح او توضیح کړو:

۱- د تولید عوامل:

هغه عوامل چې انسان د هغه په مرسته شیان د خپل ضروریاتو د تأمین له پاره تولیدوي، د تولید عوامل بلل کېږي. کولای شو چې د تولید عوامل په دریو ګروپونو وویشو:

- ټول طبیعي شیان، لکه ځمکه، اوبه، د باد قوه،

اتم او داسې نور (طبیعت)

- د بشري ټولنې کسبي او يا ارثي، جسمي او روحي قوې (کار)

- هغه ټول وسایل چې د انسان په واسطه جوړ شوي وي او د نورو شیانو د تولید له پاره ورڅخه استفاده کېږي، لکه ماشین، وسایل او آلات و ابزار (سرمایه یا پانگه)

۲- کموالی (کمیابی):

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو، یو قانون د کمیابی په نامه موجود دی، نو ځکه انسانان باید د شیانو په تولید کې د تولید کمیاب وسایل په کار واچوي، ترڅو کولای شي ددوی پواسطه، خپل مخ په زیاتیدو اړتیاوې رفع کړي.

۳- بازار:

بازار په اقتصاد کې له مهمو او با ارزښتو مفاهیمو څخه گڼل کېږي. بازار په اقتصادي معنی او مفهوم په هر رنگه اقتصادي مبادلي اطلاق کېږي. په کلي توگه د بازار له پاره درې ځانگړنې په پام کې نیول کېږي:

لومړۍ - بازار هغه ځای دی چې پیروونکي او خرڅونکي یو او بل سره وېني او لیدنه کتنه پکې کوي.

دویم - بازار هغه ځای دی چې په هغه کې د شیانو او خدماتو مبادله صورت نیسي.

درېم - که چیرې په مخابراتي او تېلفوني شکل هم معاملې سرته ورسېږي، بازار عملاً منځ ته راځي، نو ځکه په دې ځای کې بازار لزوماً دیو خاص ځای او مکان معنی نلري.

۴- د عمومي برخې اقتصاد:

د دولت اقتصادي فعالیتونو تشریح او تحلیل او یا په بل عبارت پراقتصاد د لگښتونو عمومي اثرونه او مالباتو، مطالعه او څېړنه د عمومي برخې اقتصاد موضوع ده. البته د دولت اقتصادي فعالیتونه هم هغه موضوع ده، چې د اقتصاد

په عمومي برخه کې د پاملرنې وړ گرځي. د مصرف کوونکي او تولیدونکي د ژوندانه پر شرایطو باندې، د دولت د فعالیت اثر ونو تحلیل د اقتصاد عمومي برخې موضوع تشکیلوي.

د دولت فعالیتونه د خلکو او ټولنې په ورځني ژوندانه باندې تاثیر لري. مقررې او قوانین، ادارې، تصمیمونه، اقتصادي سیاستونه، لکه د منابع تخصیص، اقتصادي ثبات او د شتمنۍ ویش په مجموع کې د دولت فعالیتونو پورې اړوندې دي، چې د عمومي برخې په ساحه کې تر مطالعې لاندې نیول کیږي. یا په بل عبارت عمومي اقتصاد، د عایداتو او شتمنۍ ویش او په وروستي تحلیل، اقتصادي ټنگښت تر پاملرنې لاندې نیسي.

۵- د خصوصي برخې اقتصاد:

دغه اقتصاد د مؤسسو او خصوصي افرادو او اشخاصو له فعالیتونو څخه عبارت دی، او په اوسنیو شرایطو کې دغه برخه د مختلفو ټولنو په اقتصادي چارو کې ډیر لویه ساحه احتوا کوي. د دغه اقتصادي عرضې د فعالیت انگیزه د هغه فردو او اشخاصو خصوصي گټې تشکیلوي چې د تولیدي عواملو لرونکي دي. مگر خصوصي افراد او اشخاص د گټې د لاس ته راوړلو له پاره، قسماً ټولنیزې اړتیاوې رفع کوي، او په دې لحاظ ټولنیزو گټو ته هم خدمت کوي.

۶- ارزښت:

د اقتصاد په علم کې ارزښت لاندې مفاهیم لري:

۱- مبادلوي یا تبادلولي ارزښت: په دې معنا چې ارزښت له هغه مقدار

څخه عبارت دی، چې یو بل شي سره تبادله کیږي.

۲- د استعمال ارزښت: دغه ارزښت مفهوم زیاتره د یوشي گټورتیا او

مطلوبیت افاده کوي، یعنې د یوشي ارزښت نظریه آزادیو او اړتیاوو فرق کوي.

اوبه ډېر استفادوي ارزښت لري، مگر د هغه مبادلي ارزښت ډیر کم دی.

۷- عرضه:

د شيانو (امتعې) او خدماتو هغه مقدار او اندازه ده، چې په يو ټاکلي قيمت پيرودونکي (خریدار) ته وړاندې کيږي. ډير عوامل د عرضې په ټاکنه کې دخالت لري، لکه د محصول بيه، د توليد د عواملو تأمين او د نورو شيانو بيه.

۸- تقاضا:

د ټاکلو شيانو او خدماتو هغه مقدار دی چې په ټاکلي وخت کې په ټاکلي بيه وپيرودلای شي، کله چې د يو شي بيه کمه او ټيټه شي، نو تقاضا هغه ته زياتيږي، او کله چې د شيانو بيه لوړيږي، دهغو شيانو ته تقاضا کميږي.

۹- تصدي يا کار ځای:

د يو تخنيکي، اقتصادي او ټولنيز واحد څخه عبارت دی چې په هغه کښې د توليد عوامل (د کارقوه، د کار وسايل، د کار مواد او اداره) سره يوځای کيږي، او په نتيجه کې د شپانو توليد سرته رسيږي، توليد لاندېنې قسمونه لري:

لومړنيو موادو توليد: د نيم کاره موادو توليد او د کار تمام او د توليد.

۱۰- ټولنيز (اجتماعي) توليد:

د يو ملي اقتصاد د شپانو او خدماتو له مجموعې څخه عبارت دی چې، په يو ټاکل شوي وخت (معمولاً يو کال) کښې منځ ته راځي او په پيسو (پول) افاده کيږي.

۱۱- ملي شتمني او پانگه:

په يو هيواد کښې د ټولې منقولې او غير منقولې شتمنۍ پولې ارزښت په يو ټاکلي وخت او زمان کې ملي پانگه بلل کيږي.

۱۲- ملي عايد:

په يو اقتصاد کې د يو هيواد د اوسيدونکو د لاس ته راوړل شوي عوايدو مجموعه ده چې، د مختلفو توليدي عواملو پواسطه يې تحقق موندلی، او دهغه

متشکله عناصر او اقلام عبارت دی له مزد او معاشه څخه، انفرادي خالص عاید، کرایه او اجاره، د اسهامو گټه، د سرمائې گټه، ناتقسیم شوي گټې او پر مؤسساتو باندې ماليې.

۱۳- عاید:

د اقتصاد د علم له نظره هغه پولې حاصلات یا نورې مادي گټې چې د شتمنۍ د پټه کار اچولو په نتیجه کې او د خدمت په اثر منځ ته راغلې وي، عاید بلل کیږي.

د محاسبې له نظره عاید د یوې تصدې یا یو شخص د ټولو پولې وارداتو څخه عبارت دی.

۱۴- سوداګري (تجارت):

د شیانو او خدماتو له پیرو دلو او پلورلو څخه عبارت دی چې مخصوصاً په یوه لویه ملي او نړیواله پیمانه صورت نیسي.

۱۵- تجارتي معاملې:

سوداګر یا غیر سوداګر کسان چې منقول مالونه او شیان چې نورو ته د خرڅلاو یا اجاره ورکولو په مقصد پلوري او هغه منقول شیان د هغه په اصلي حالت یا په بل شکل تبدیلیوي او هغه خرڅوي او یا یې اجاره ورکوي، دغه خرڅلاو او اجاره ورکول، د تجارتي معاملو له جملې څخه ګڼل کیږي.

۱۶- سوداګر:

هر هغه شخص که افراد وي یا شرکتونه چې، د تجارتي اهلیت درلودونکي وي، او پخپل نوم یې یوه یا څو تجارتي معاملې سرته رسولې وي، او دغه دنده یې خپل دایمي پیشه او کسب گرځولی وي، سوداګر ورته ویل کیږي.

۱۷- تجارتخانه:

تجارتخانه له هغه ځای څخه عبارت دی چې سوداگر خپل تجارتي فعالیتونه له هغه ځایه څخه اجرا کوي، او د دې غوښتونکي وي چې د هغه له گټې څخه برخمن شي. تجارتخانه د مادي (سامان او وسایلو) او غیر مادي (د کرائي د تجدید حق، نوم او عنوان د تجارت خانې او داسې نور) عناصرو لرونکې ده.

۱۸- مالیات او عوارض:

مالیات هغه مبلغ دی، چې خلک، شرکتونه، او مؤسسات یې له قانون سره سم د دولت د مالي بنسټ او د عمومي مخارجو د تأمین له پاره اخلي. د مالیاتو بله ستره څانگه د داده چې د مالې د اندازې او د عمومي خدماتو ارزښت په منځ کېنې چې مالیې ورکوونکي له هغه څخه برخمن کېږي دوه اړخیزه رابطه وجود نلري.

۱۹- بېه (قیمت):

بیه یا قیمت، پولي جنبي یا د امتعی (شېانو) یو مقدار چې د هغې په مقابل کې د بلې امتعی یو واحد مبادله کیدای شي. قیمت د یوشی (متاع) د اساسي خصوصیت او د شېانو ذاتي ارزښت بیانوونکی دی. بیلابیلو شېانو د قیمت ټاکل په اقتصاد کېنې، د بازارونو په چوکاټ او محدوده کې ترسره کېږي.

د قیمت په ټاکلو کې د تولید لگښتونه، ضرورتونه او بازار اغېز لري.

۲۰- سود، منفعت او گټه:

د نظري اقتصاد د علم په اصطلاح کې د یوې تصدی د عوایدو د پاتې برخه ده، د سرمائې د گټې د تادیې، د مخکې اجاره او د کار مزده څخه وروسته چې کار فرما پورې تعلق نیسي. د محاسبې په اصطلاح کې سود یا منفعت د پانگې زیاتوالی د یوې تصدی د فعالیت په نتیجه کېنې ده.

خالصه گټه (نفع) د خرڅلاو د قیمت او د مالیې د عوارضو دور کېږي (تادیې) په منځ کې له تفاوت څخه عبارت دی.

۲۱- سبسایدي:

توليدنکی او مصرف کوونکی ته هغه بلا عوض کمکونه دي، چې د قيمتونو د سطحې د تپت ساتلو يا د يو ټاکلي شي د توليد د جريان ساتلو او خوندي کولو له پاره ورکول کيږي.

۲۲- د سهام بازار:

هغه بازار يا مارکيټ چې په هغه کښې بيه لرونکی پانې پلورل کيږي او خرڅيږي، د سهام بازار نوميږي. د نړۍ په ډيرو هيوادونو کښې، مخصوصاً په پرمخ تللي صنعتی هيوادونو کښې بورس او بازار ډير اهميت لري. د بازار او بورس اهميت په دې کښې دی، چې د پس انداز او پانگې اچولو عملونه آسانه کوي. يعنې له يوې خوا د پانگې اچولو امکان منځ ته راوړي او له بلې خوا، د سهمونو په عرض سره د ضرورت وړ سرمايه برابروي، او برسيره پر دې، خصوصي پس اندازونه (سپما) په مولدو پانگې اچونې کې په کار اچوي.

۲۳- ثروت، پانگه او مال:

د مختلفو شتمنيو د اقسامو زيرمې چې د هر اقتصادي واحد له خوا ساتل کيږي، د هغه د درلودونکي له پاره عايد ايجاد وي او يا د عايد د ايجادولو ظرفيت لري. شتمني کولای شي ځانته مختلف شکلونه ونيسي، لکه نقدې پيسې، بانکي امانت، پور (قرضه)، سهمونه او داسې نور د مالي شتمنی ډولونه.

۲۴- د بهرې نرخ او حاصل:

د پيسې (پول) په خدمت کې نيولوبيه، د پيسو د يو ټاکلي مبلغ يوه برخه چې د يو ټاکلي (معينې) دورې له پاره چې د يو لاس ته راوړل شوي پور (قرضې) په مقابل کې ورکول کيږي.

د گټې نرخ په واقعيت کې د قرضې (پور) لاس ته راوړلو قيمت دی چې په پور اخستونکي يې ورکوي. په همدې اساس د گټې نرخ هغه عامل دی چې د پيسو

انتقال د پور اخستونکي او پور ورکوونکي تر منځ آسانه کوي، په دې قسم چې پور اخستونکي د پور يا قرضي د لاس ته راوړلو او هغه رضایت چې لاس ته راوړل شي مبلغ ده ته ايجادوي، دغه گټه او حاصل د پېسې خاوند ته ورکوي، په مقابل کې پور ورکوونکي د خپلوتاديه شويو پيسو په مقابل کې د يو ټاکل دوری د پاره مکافات لاس ته راوړي چې هغی ته د حاصل نرخ وائي.

۲۵- تولید:

هغه فعالیتونو ته چې په وروستني تحلیل کښې د مطلوبو شیانو یا خدمتونو لاس ته راوستلو سبب گرځي، تولید ویل کیږي، تولید د اړتیاوو سره سم صورت نیسي، په دې شکل چې تولید شوی محصول کولای شي د انسان د اړتیاوو یوه برخه رفع او له مینځه یوسي.

۲۶- پلان، برنامه او طرح:

پلان عبارت له هغې وسیلې څخه دی چې، د هغه پواسطه د تولید عوامل (ځمکه، کار او سرمایه) او (د کار وسایل، د کار مواد، د کار قوه او اداره) د هغو هدفونو له پاره چې مخکې دیوارگان (دولت) له خوا ټاکل شوي دي په کار اچول کیږي.

پلان د یو اقتصادي تصمیمګری مرکز د نوبتونو، برنامه او طرحو د ملي یا تصدی اقتصاد په سطحه یوه مجموعه ده، په دې حالت کولای شو په مختلفو سطحو د پلان طرحې ته اقدام وکړو.

په یو پلان کښې ټول هدفونه او قدامونه یاد داشت، او ممکنه وسایل د اهدافو د سرته رسولو له پاره په نظر کې نیول کیږي.

۲۷- د سرانې عاید:

د سرانې عاید په یوه زماني دوره کښې د یو هیواد د ملي عاید تقسیمولو څخه د نفوسو پر تعداد باندې لاس ته راځي.

۲۸- پیسې:

پیسې یوه عامه منل شوې وسیله د راځې او ورځې (تبادلې) د تادیې، د شیانو د ارزښت ټاکل او حسابي واحد په منظور وي. پول یو قانوني طلب دی او د دغه طلب همیش د فعالیدو لرونکی دی. د فعالیدو څخه هدف په اجتماعي محصول باندې د کمي او کيفي له نظره قانوني طلب څخه دی. پیسې (پول) د تبادلې د وسیلې، د ارزښت معیار، د ذخیرې وسیله، او د ارزښت د ساتلو وسیله پیژندل شوی دی.

۲۹- بانک:

بانک یوه عامه اصطلاح ده، چې په مختلفو اشکالو فعالیت لري، چې زیاتره د امانت ایښودلو، تنزیل، پانگه اچونه، پور ورکول، د بانکو ټولنو خپرونه، او د رنګارنګ خدمتونه ترسره کول په غاړه لري.

۳۰- تنزیل:

هغه مبلغ دی چې د یو پور څخه یا د یوې حوالې څخه د ژر تادیه کولو په نسبت وضعه کیږي، او یا هغه مبلغ چې د تجارت سند، لکه حجت او داسې نورو د پولې قیمت څخه مخکېني لاس ته راځي، اخیستل کیږي (د وجهې قیمت او د بازار قیمت تر منځ تفاوت). چې عمدتاً بانکونه او مشابه مېرسي دارنګ معاملې سرته رسوي.

۳۱- د پیسې (پول) شبه:

هغه شتمني او دارائي چې لکه د پیسې په شان کولای شي د ارزښت د ساتلو د معیار په نوم ور څخه استفاده وشي، د پول (پیسې) شبه بلل کیږي. باید وویل شي چې ددې څخه د مبادلود سهولت ور کوونکي عامل په توګه استفاده نشو کولای، لکه د قرضې د اسنادو پانې، د پس انداز د حسابونو ډولونه، چې دارنګې شتمني په اسانۍ د پیسو (پول) سره د تبدیل وړ دي.

۳۲- شرکت:

شرکت عبارت د هغه قرار داده څخه دی، چې د هغه پواسطه دوه یا څو کسه موافقه وکړي، چې یو شی په گډه تر عمل لاندی ونیسي، یو شمیر هدفونه تعقیب او هغه گټه چې د هغې څخه لاس ته راځي، په خپل منځ کې وویشي.

۳۳- تعاوني شرکت:

هغه شرکت چې د غړیو او شریکانو په پانگه منځ ته راغلي وی، او گټه یې د مالي ذخائر و د پاره د مصارفو او مبالغو د کسر په پام کې نیولو څخه وروسته، د غړو او برخه والو په منځ کې ویشل کیږي.

۳۴- څو ملتي شرکتونه:

د هغه شرکت یا د تولیدی واحدونو مجموعه چې، د نړۍ په یو تعداد زیاتو هیوادونو کې او د مختلفو شیانو په تولید او خدماتو کې د خپل هیواد څخه بهرکار او فعالیت کوي، څو ملتي شرکتونه بلل کیږي. دارنگه شرکتونه لږ تر لږه ۲۵ فیصده خپل تولید په نورو هیوادونو کې سرته رسوي.

۳۵- انحصار:

هغه بازار دی، چې په هغه کې یو عرضه کوونکی او یا تولیدونکی وجود ولري. انحصاري بازار د درې اصلي ځانگړتیاوې لري:

لومړۍ - په تولید کېنې د تصدیو مشارکت اصلي انگیزه، گټه ده.

دویم - بل تولیدونکی وجود نلري.

دریم - تولیدونکی د بېې تا کوونکی هم دی.

۳۶- د پیسو عرضه:

په یو اقتصاد کې د نقدي شتمنی مجموعه ده، چې کولای شو هغوی په ضروري شیانو او خدمتونو تبدیل کړو، نه یواځې پیسې، بلکه امانتونه، حوالې او کریدتي سندونه هم په هغه کې شامل دي.

۳۷- د پیسو بازار:

هغه مالي مؤسسې دي چې په هغه کې د لنډ وخت بیه لرونکې پانې، د لنډې مودې پورونه د سره زر (طلا) پیرودل او رانیول او د اسعارو مبادله سرته رسیږي.

۳۸- پولې سیاست:

د مرکزي دولت سیاستونه، چې د مرکزي بانک له لارې د موجودو پیسې مقدار په اقتصاد کې، د بهرې نرخ، د داخلي پیسې (پول) د مبادلي نرخ د خارجي اسعارو په مقابل کې سرته رسیږي، پولې سیاستونه بلل کیږي.

۳۹- د پولې سیاستونو هدفونه:

د پولې سیاستونو اهداف د ماکرو یالوی اقتصاد د اهدافو مجموعه احتوا کوي. دغه هدفونه عبارت دي له: د اقتصاد دوامدار وده، د پیسو د رانیولو (خرید) د قدرت ثبات، د تادیاتو د بیلانس تعادل ایجادول، د بیود سطحې ثبات، او بالاخره د پانګې آچونې پر سطح نفوذ.

۴۰- پولې پایه:

په یو اقتصاد کېنې نقدي مالي زیرمې دي، چې معمولاً د کاغذي او منسکو کو پیسو په شکل په دوران کې وي.

۴۱- تجارتي بانکونه:

تجارتي بانکونه هغه مؤسسې دي، چې مختلف مالي خدمتونه سرته رسوي، لکه د مبادلي حوالې، د برات سندونه قبلول او منل، طلباتو نقدول، پور ورکول، د بیې لرونکي پانېو سهمونه او قرضي نشرول، خرڅول او پېرودل، او په پای کېنې د بانکي خدمتونو یوه برخه سرته رسول، چې ځینې وخت دغه بانکونه مؤسسوته پولې پورونه هم ورکوي.

۴۲- بازار موندنه:

په کلي توگه، خرڅلاو، توزیع، تبلیغات، د خرڅلاو تشویق، د تولید پلانگذاری عملیاتو او فعالیتونو ته بازار یابي وايي. با په بل عبارت بازار یابي هغو عملیاتو ته ویل کیږي، چې مستقیماً مصرف کوونکي او دقیقه ارز یابي د بازار د ضرورتونو څخه او د دغه ضرورتونو انعکاس تولیدی مرکزو ته تر سره کوي.

۴۳- نړیواله سوداگري:

د یو هیواد او نور نړیوالو هیوادو په منځ کې د شیانو او خدمتو تبادله ده. د دې مبادلې د برقرارولو دلیل د نړۍ د مختلفو هیوادو په منځ کې د بیلابیلو شیانو او خدمتو د تولید او مصرف توپیر دی. بر سیره پردې د اقتصادي سوکالۍ زیاتوالی په هر هیواد کې د تنوع د ایجاد او لاس ته راوړلو له لارې په موجوده شیانو او خدماتو د لگښت د پاره دی.

۴۴- بیمه:

هغه قرار داد دی چې د هغه پر اساس بیمه شوی د یو ټاکلي مبلغ په مقابل کې بیمه کوونکي ته، خپله پانگه د غیر مترقبه حوادثو په مقابل کې بیمه کوي، او بیمه کوونکی وعده کوي چې د حادثې د واقع کیدو په صورت کې یو برخه یا د بیمه شویو ټول ادعا شوی مبلغ د لومړي قرارداد په اساس، چې د دواړو خواوو په منځ کې عقد شوی دی، تادیه کوي.

۴۵- پړسوب (تورم):

د تورم په دوره کې، قیمتونه لوړیږي، او د پیسو واقعي ارزښت کمیږي، په حاد تورم کې قیمتونه په چټکۍ سره لوړیږي او د پیسو ارزښت په شدت سره کمیږي، چې په دې حالت کې به جنسي مبادلې د بازار ډیرې بڼې مبادلې وي.

۴۶- پانگه (سرمایه):

پانگه یا سرمایه د تولید له مهمو عواملو څخه دی، او له هغه شتمنۍ څخه متشکله ده، چې د هغه څخه عاید لاس ته راځي او په پولي حساب افاده کیږي.

معمولاً د پانگې (سرمایې) اصطلاح د سرمایوي اموالو سره په مترادفه توگه استعمالیږي. ځنې وخت پانگه په پولې پانگه او ملکي پانگه تشخيص کيږي. د پولې پانگې اندازه د سرمایې هغه برخه ده چې د پول یا بانکي امانت په شکل ساتل شوې وي. او ملکي سرمايه، د سرمایې هغه برخه ده، چې د ملک د سند په شکل، لکه سهمونه، د گروي او قرضې سندونه موجوده وي.

په محاسبه کې پانگه (سرمایه) هغه مبلغ ته وايي چې، په یو کسب او کار کېنې پانگې اچونې شوې وي، په اقتصادي تیوري کېنې، سرمایوي مالونه، هغه تولیدی اجناس دي، چې د زیات تولید یا دنوي تولید له پاره په کار اچول کيږي.

۴۷ - پانگه اچونه:

د پیسو (پول) تبدیلولو هغه رنګ ملکیت ته، چې دوام ولري او گټور وي، لکه د قرضې د سندونو او نور ملکیتونه پلورل، چې امید کيږي، اصل یې مصنوعات او رضایت بخشه عاید ترې په لاس راځي. په اقتصادي نظریو کېنې د پانگې اچولو څخه مقصد د پولې پانگې څخه په استفادي سره تولیدي وسایل لاس ته راوړل دي، او د خرڅلاو وړ مالونه هم په برکېنې نیسي. په بل عبارت پانگه اچونه، په واقعي توگه پانگې ثبات، لکه تولید یا تعمیر، ماشین او آلات، او ساختمانونه جوړول دي، او د شیانو او کالیو د تمرکز بیانوونکی دي، چې پخپله مختلف شیان (امتنه) او خدمات دوروستنیو لگښتونو له پاره تأمینوي.

۴۸ - پولې انقباض (ډیفلاسیون):

د ډیفلاسیون څخه هدف د قیمتونو د سطحې ټیټیدل دي، او دا حالت هغه وخت کې منځ ته راځي، چې د پیسو (پول) حجم او اندازه د عرضه شوي اجناسو او خدماتو په نسبت په یوملي اقتصاد کېنې لږه وي، او یا د ځینو علتونو په اساس په لگښت کې لږوالی راغلی وي، او په دې حالت کې د پیسې د دوران چټکتیا کمه شوې وي، او ډیفلاسیوني حالت منځ ته راځي.

۴۹- صادرات:

هغه شېبان او خدمت دي، چې په يو هېودا کښې د خرڅلاو د پاره د نورو هيوادونو په بازارونو کښې توليد يري، او د صادراتي شيانو، صادرونکي هيواد نور شېبان او خدمات، سره زريا اسعار لاس ته راوړي.

۵۰- واردات:

واردات عبارت دی د سوداگري د مال را نيول له باندنيو هيوادو څخه او يا هغه شېبان چې له بهر څخه هيواد ته راځي، او يا په بل عبارت د يو هيواد توليدي او خدماتي شيانو جريان بل هيواد ته د مصرف او کار اخيستلو په منظور واردات بلل کيږي. په اوسني وخت کې د نړۍ هيوادونه تر زياتې اندازې پورې په نورو هيوادونو کې توليد او ايجاد شوي شيان (مالونه) او خدمات مصرفوي.

۵۱- ناخالصه ملي توليد:

د داخلي ناخالصه توليد مجموعه او ټول عواید چې د هيواد د اوسيدونکو د اتباعو د پانگې اچونې څخه په خارج کې اوهم ټول عواید چې د نورو هيوادونو د اوسيدونکو (اتباعو) د پانگې اچونې په نتيجه کې په مورد نظر هيواد کې لاس ته راځي، ناخالصه ملي توليد تشکيلوي.

۵۲- مالي سياست:

هغه سياست چې حکومت د اداري او بقيني معاملو د مالي ورکولو، عامه قرضه، پيسې، تخصیص، او عامه لگښتونه، د دغسې فعاليتونو تاثير په کسب او کار او ملي اقتصاد په ارتباط ايجادوي، د مالي سياست په نامه ياد يږي.

۵۳- اقتصادي بسيا کيدنه:

د مناسبو سياستونو او تدبironو اتخاذ، اقتصادي خود کفائي هدف ته د رسيدو په مقصد په هغه صورت کې چې يو هيواد وکولای شي، د خپل اړتياوو يوه لويه برخه په هيواد کې دننه، او له داخلي امکاناتو څخه په استفادې سره توليد کړي.

۵۴- اقتصادي سياست:

دغه موضوع په کلي توګه د دولت په دخالت د ټول اقتصاد د اصلي اهدافو په لاس ته راوړنه اطلاق کيږي. د اقتصادي سياستونو کلي اهداف له لاندینو موضوعاتو څخه عبارت دي: د اقتصاد دوامداره وده، د قیمتونو د سطحې تثبیت، د پیرو د لود قدرت ساتنه، په اقتصاد کې د بشپړ برلاسی ایجادول، او په پای کې د شتمنیو د عوایدو مطلوبه توزیع او وېش.

۵۵- اقتصادي پرمختګ:

اقتصادي پرمختګ د نننیو او باندینیو (دروني او پېروني) عواملو څخه په استفادې سره؛ له اقتصادي ترقۍ او تکامل څخه عبارت دی. له اقتصادي پرمختګ څخه هدف، له اقتصادي ودې څخه برخمن او مستفېد کیدل، او هغه رضامندي ده، چې د اقتصادي او ټولنیزې ودې او پرمختګ څخه لاس ته راغلي ده.

۵۶- کريدت، اعتبار:

د شېانو (مالونو)، د خدماتو مالکیت، بې له سمدلاسه او فوري پرداخته او په آېنده کې د استفادې حق ورکول کريدت نوميږي.

۵۷- لگښت:

د شیانو او خدمتونو په کارول د انسان د غوښتنو د رفع کولو، یا په بل عبارت له موجوده منابعو څخه د اوسني او جاريه اړتیاوو د رفع کولو په منظور استفاده کول لگښت بلل کېږي.

د احصایې له نقطه نظره د کورنیو، خصوصي شرکتونو او بالاخره جاري مخارجو د ټولو مصارفو څخه، د عمومي برخې جاري مخارج لاس ته راځي. د عايد او مصرف په منځ کې رابطه دارنگه ده چې، که څومره عايد زیات شي لگښت هم زیاتېږي.

۵۸- چک:

چک یوه لیکلې حواله ده، چې معمولاً په بانک کې د یو امانت اېښودونکي له خوا صادرېږي، او بانک ته اجازه ورکوي چې یو ټاکلي مبلغ هغه شخص ته چې په نوموړې حواله کې یې نوم لیکل شوی وي، ورکړي.

۵۹- چکي اعتبار:

یو له هغو خدماتو څخه دی، چې ځینې بانکونه یې د مشتریانو له پاره بریږي، په دې معنی چې یو مبلغ د کريدت (اعتبار) په نوم د مشتري له پاره تعینوي، او مشتري د چک په ایستلو، له دې حساب څخه کله کله برداشت کوي او په ټاکل شوي توګه دوخت او زمان له نظره، خپله قرضه بانک ته مجدداً تادیه کوي.

۶۰- اعتباري امانتونه، چکي پیسې:

هغه پور چې یو بانک امانت اېښودونکی ته د یو مبلغ د زیاتولو په وسیله د هغه دارائي په حساب کې بانک ته ورکوي، او بیا نوموړی مشتري د چک په اهداکولو سره له هغې څخه ګټه اخلي.

۶۱- د چک په وسیله معامله:

هغه روش چې د هغه په اساس یو شرکت چک یا یو د اعتبار سند خرڅوي او پیرودونکی موافقه کوي، د قسطنو او دهغې د حاصل (بهری) په منظمه تادیه او پرداخت، خپل طلب لاس ته راوړي، او له بلې خوا څخه پیرودونکی (خریدار) خپل چک په ټاکلو خرڅلاو ځایونو کې په شپانو (کالیو) تبدیلوي.

۶۲- بودجه:

بودجه په واقعیت کې د عوایدو او لګښتونو برابردی د وروستی او راتلونکی دورې له پاره، نو ځکه بودجه د جاري حسابونو د ساتنې وظیفه په غاړه نه لري، بلکې د عوایدو د حاصلولو او مصرف طرح او پلان په اړنده کې وړاندې کوي.

۶۳- د قرضې سند:

د قرضې پانې د یو ډول بیې لرونکې ځانګړې پانې دي چې، د بهرې (حاصل) په ثابت نرخ، د مرکزي دولت، یا محلي دولتونو، شرکتونو، بانکونو، او نورو مؤسسو له خوا نشریږي.

۶۴- تجارتي بیه لرونکې پانې:

د لنډې مودې د تبادلې وړ ځنې مختلف سندونه چې، د پیسو (پول) یو ټاکلي مبلغ تادیه کولو تعهد په یو ټاکلي او معین مدت او ځای کوي، لکه حجت، تجارتي حوالې، تجارتي قبولي ګانې او داسې نور، چې د انتفاعي مؤسسو او شرکتونو له خوا صادريږي. په بانکدارۍ کې هغې قرضې چې د مالونو او شیانو د خریدارۍ په معاملو کې منځ ته راځي، په بیه لرونکو پانیو کې شاملیږي.

۶۵- بانکي قرضې:

بانکي قرضې هغه پېسې دي، چې تجارتي بانکونه یې د یوې مشخصې زمانې دورې له پاره د تجارتي او اقتصادي او همدارنګه ساختماني فعالیتو له پاره خپلو مشتریانو ته ورکوي.

۶۶- پښتوانه، د کاغذي پیسو پښتوانه:

هغه اندازه سرزر، اسعار او بیه لرونکي سندونه چې له قانون سره سم یو مرکزي بانک د کاغذي پیسو په مقابل کښې باید ولري. هرکله چې یوه برخه د خپرو شویو کاغذي پیسو (بانکونو-نو) د سره زرو پښتوانه ونلري، هغه ته اعتباري پیسې وائي.

۶۷- پس انداز:

د پس انداز اصطلاح په لاندنیو معناوو او مفهومانو په کارول کېږي:

۱- د پیسو یا مادي اجناسو د د زیرمه کولو عمل د راتلونکې استفادې لپاره.

۲- د پيسو جريان يا هغه منابع چې په ټاکلي مدت او زمان کې د دغسې عمليې پواسطه توليديږي.

۳- د سپما (صرفه جوړي) کولو عمل د منابعو د استفادې په طرز او روش کې او د منابعو اقتصادي ساتنه او څارنه.

۴- هغه منابع چې د سپما (صرفه جوړي) او ساتنې او څارنې په اثر منځ ته راغلې وي. د اقتصاد په علم کې زياتره پس اندازونه د پيسو (پول) په شکل د توجه وړ واقع کيږي.

۶۸- د تادياتو بيلنس، د پرداختونو ترازو:

د يو هيواد مجموعي تاديات باندنډيو هيوادونو او د باندنډيو (خارجي) هيوادونو د تادياتو مجموعې ته په يو ټاکلي وخت کې د تادياتو بيلانس وائي. په حقيقت کې دغه بيلانس له خارج سره د راکړې او ورکړې معاملو يوه لنډ فهرست دی چې، په پيسو بنودل کيږي.

دغه ورکړه او راکړه عبارت د سره زر، ټول مال التجاره او خدمات لکه کرايه او تاديات، د انتقالونو لگښتونه، پانگې، قرضې او د هغې درېجې پرداخت دی. د يو هيواد د تادياتو بيلانس يوه برخه، له يو يا څو هيوادونو سره د هغه د اقتصادي رابطو محدوده دی، او يادا چې د هغه اقتصادي اړيکې د ټولې نړۍ سره دي.

۶۹- د تجارت بيلانس، د تجارت تله:

د صادراتو د مجموعي ارزښت، د يو هيواد د وارداتو د ارزښت په مقاييسې سره دی، همدارنگه د يو ملي اقتصاد د وارداتو او صادراتو د پولي ارزښت په منځ کې تفاوت ته د تجارت بيلانس وائي.

۷۰- بيلانس:

د بانگو او ورکړو يو لنډ فهرست په يو ټاکلي تاريخ کې چې خلص کسرياً زياتوالی هم ښيي.

په محاسبه کې د حساب باقي په معنی استعمالیږي.

۷۱- بشپړه سيالي (رقابت):

د مختلفو صنايعو د جوړښت نمونه په يو اقتصاد کې، چې له هره جهته د يوشي د عرضه کوونکي يوزيات تعداد دېواو بل سره رقابت لري. د کامل رقابت بازار د مشخصو خصوصيتونو لرونکی دی چې هغه عبارت دی له:

۱- په هر صنعت کې تو تعداد زياتې کوچنۍ تصدۍ فعاليت لري، او د هغه د هريو سود هغه وخت زياتيري، چې د تصدي د نهائي لگښتونو او يا قيمت معادل وي، د کوچنيو تصديو د ابعادو په علت او د هغه زياتوالی، تصدي گانې به نشي کولی، چې د بازار پر قيمت تاثير واچوي.

۲- د ټولو تصديو هدف - د هغوی دگټې زياتوالی دی.

۳- تصديگانې کولای شي، بی له دې چې لگښتونه وزغمي، په ټاکل شوي صنعت کې داخل او يا له هغه څخه خارج شي.

۴- د معاملې ورځيان (مالونه) يوشان او مشابه دي.

۷۲- اجاره:

د يوشخصي ملکيت د تصرف په منظور قرار داد دی. دغه قرار داد ممکن دی په مؤقتی توگه د يو ټاکلي وخت له پاره وي، يا د اجاره کوونکي د ټول عمر له پاره وي.

۷۳- استخدام:

استخدام د توليد د عواملو د په کار اچولو مفهوم لری، چې د ملي عايد او اجتماعي محصول د ايجادولو سبب گرځي. برسيره پردې مصروفيت او اشتغال په يوه دنده او مسلک، او همدارنگه په کسب او کار کې هم استخدام گڼل کيدای شي.

۷۴- اقتصادي عمومي اهداف:

اقتصادي عمومي اهداف، د لنډې مودې اهدافو (د استخدام د سطحې لوړول، د پيسو د ارزښت ثبات، د تادياتو د بيلاس توازن)، او اوږدې مودې اهداف (اقتصادي انکشاف، د منابعو څخه معقوله استفاده، د عايد عادلانه ویش، او د کار د ساعتونو کموالی، د فراغت د ساعتونو زياتوالي) څخه عبارت دی.

۷۵- کار:

د انسان له فکري او جسمي فعالیت څخه عبارت دي چې د اړتیا وړ له منځه وړلو او د عوایدو د لاس ته راوړلو له پاره سرته رسیږي. کار د یو ځواک په توګه له جسمي او فکري استعداد څخه د استفادې ارزښت د ایجادولو په غرض تعریف شوی دی. د کار عاید د کار د مزد یا اجورې په نوم یادېږي.

۷۶- تولیدي ظرفیت:

په یو ټاکلي وخت کې د وسایلو د تولیدي قوې د کمیت او کیفیت له نظره تولیدي ظرفیت بلل کېږي. څرنگه چې په هره تولیدي پروسه کې یوه اندازه پیسې مصرفیږي، نو ځکه د هغه د ګټې ربح او د وسایلو د فرسایش مبلغ، پر تمام شوي لګښت باندې اغیزه لري.

۷۷- برات:

عبارت له هغه سنده څخه دی چې، د هغه په اساس یو سړی بل سړي ته دستور ورکوي چې د هغه په رویت تر یو ټاکلي او معین وخته د دریم ګړي سړي په وجه، یا د هغه پر حواله کې ټاکلي مبلغ ورکړي.

۷۸- تجارتي حجت:

تجارتي حجت له هغه سنده څخه عبارت دی چې، د هغه پواسطه لاس-لیک کوونکی د هغه پر ځای چې د وجهې پرداخت ټاکلي مودې د رسیدو سره سم دریم ګړي ته ورکړي، پخپله تعهد کوي.

۷۹- پروژه:

پروژه عبارت د فعالیت یا د اقتصادي فعالیتونو مجموعه ده چې، د یو واحد په حیث، پلانګذاري، تمویل او د هغه تطبیق له یوې خوا څخه لګښتونه ایجابوي، او له بلې خوا د هغه څخه د حاصل توقع هم کېږي. یوه پروژه د اقتصادي فعالیتونو مجموعه ده، په یو ټاکلي وخت کې، د یو مشخص مقصد او یا مقصدونو څخه، د یو یا څو مخصوص هدفوته د رسیدو په خاطر شروع، او په یوه مشخصه دوره کې پای ته رسیږي.

۸۰- امانت:

امانت په اقتصاد کې عموماً د شپانو، پیسو او یا د نورو مشخصو اموالو او شپانو انتقال ته وایي، چې له یو شخص څخه بل شخص ته، د قرار داد په اساس او د ساتنې یا بل کوم مشخص مقصد او هدف په منظور صورت نیسي.

۸۱- د لنډې مودې امانتونه، لنډمدته سپارل شوی:

هغه امانتونه چې د لنډې مودې مخکینۍ خبرتیا په اساس اخیستل کېدای شي.

۸۲- میعیادي امانتونه:

هغه امانتونه چې د پس اندازه په بانکونو کې ایښودل کېږي، او د هغه ترلاسه کول په یو ټاکلي شوي وخت کې مخکینۍ خبرتیا اېجابوي.

۸۳- بانکي امانت، بانکي سپارل شوی:

د پیسو د یو ټاکلي مبلغ د اخیستو حق له یوه بانک څخه، چې دغه حق د پیسو د معادل مبلغ یا نورې اسعاری یا بانکي قرضې د مخکینۍ تادیبې په اثر اېجاد شوي وي، دغه حق او د هغه معادل پیسې بانکي امانت بلل کېږي.

۸۴- گټه، ربح، ټکټ پولی:

هغه مبلغ دی چې د سرمایې د استعمال په عوض تادیه او حسابیږي، دغه مبلغ معمولاً د نرخ یا د سرمایې د فیصدي د حساب له رویه مطرح کېږي.

۸۵- اقتصادي نظام، اقتصادي سیستم:

د اقتصادي ژوند له ماهیته څخه عبارت دی، په ځانگړې توگه د طرز تملک، د ملکیت استعمال او د کنترول حدود او د حکومت د مداخلې له لحاظه.

۸۶- د جاري حساب قرضه:

دا قرضه د بانک له مروجې قرضې څخه شمیرل کېږي، چې تجارت او صنایعو ته ورکول کېږي او په نننیو معاصرو اقتصادي معاملو کېنې ورڅخه زیاته استفاده کېږي.

دریم خبر کی:

د اقتصادي نظرياتو تاريخي بهير

د لرغونې دورې اقتصادي پيش بينۍ او نظريې:

د انساني او بشري تمدنونو د منځ ته راتلو په پيل کې، اقتصادي فعاليتونه له هغې سره موجود وو، او انسان د خپلو ټولنيزو مسئلو په سر ته رسولو کې، ځينې عامې اقتصادي قانونمندی مراعت کړي دي.

په تيرو زمانو کې، اقتصادي قوانين د دين او اخلاقو د اصولو جز ؤ وو، او ټولنيز قوانين د دې ارزښتونو پر بنسټ تنظيم شوي وو.

له ميلاد څخه مخکې په څلورمې او پنځمې پيړيو کې، د يونان ښارونه د نړۍ د نورو ځايونو او سيمو څخه آباد وو، او تبادله، تجارت او د بحرونو کشف د يونان په ټولنه کې د يو لړ اقتصادي فعاليتونو سبب وگرځيد.

د اقتصاد په هکله د لرغونو يونانيانو مفکوره له دې کبله د اهميت وړ ده چې، د اقتصاد اصطلاح پخپل ځانگړي مفهوم په لرغوني دوران کې او د لومړي ځل له پاره د يوناني فيلسوفانو، لکه ارسطو او افلاطون د استفادې او څيړنې وړ وگرځيده. په لرغوني يونان کې سره له دې چې تجارتي فعاليتونو ښه رونق درلود، مگر کورنۍ د اقتصادي واحد (يا د اقتصادي فعاليتونو د مرکز) په حيث گڼل کيده، له همدې سببه ارسطو اقتصاد «د تدبير منزل» يا «د کور مدیریت» په توگه تعريف او په دې عقېده وچې اقتصاد په غير د کور له مدیریت نه بل شي نه دی، په دې وخت کې د اقتصادي فعاليتونو اندازه زياتره په کرهڼه متمرکز وه، په داسې حال کې چې په ښارونو کې د شپانو توليد او د هغه منظمه مبادله په بازارونو کې، د سوداگرو د طبقې پواسطه ترسره کيده.

افلاطون او ارسطو مجلله ژوند او ثروت ټولول محکومول، او په دې عقیده وو، چې پانگه د فساد عامل دی، او هغوی سود (ربح) هم رداوه، د هغوی په نظر کرهڼه موندل، او زراعتي تولیدي فعالیتونه یې تأییدول او د هغې ملاتړ یې کاوه. په منځنیو پېړیو کې هم اقتصادي څېړنو محدوده ساحه او لمن درلوده، او په همدغو کې اقتصادي بحثونه د کلیسا د معیارونو په شاوخوا کې روان وو، په همدې اساس اقتصادي بحثونو زیاتره د اقتصادي مسئلو اخلاقي اړخ په برکښی نیوه.

د اسلام د مقدس دین په منځ ته راتللو او اسلامي تمدن په خپریدلو، د اقتصاد په ساحه کې اغیزې پرېښودې، او اسلامي طرز تفکر د یووالي او پیوستون په اساس د ټولنې د افرادو په منځ کې د مسلمانانو ژوند ته قدرت خوځونکی ځواک ویاښه، او په ډیرو ساحو کې په موندنو او تحقیقونو بریالي شول، په ریاضیاتو او طبیعي علومو کې یې لوی پرمختګونه وکړل، اسلامي پوهانو د اقتصادي مسئلو په هکله او د معاملو په تنظیمولو کې، زیات کتابونه ولیکل.

اسلام په منځني ختیځ، منځنۍ آسیا او افریقا کې د لویو او قوي مدنیتونو بنسټ ایښودونکی شو، او د اروپایانو د افکارو په وېښولو کې یې ډیر لوړ او څرګند رول ولوباوه. اسلامي پوهانو، لکه: فارابي، ابن رشد، ابن سېنا او غزالي د پخوانیو او لرغونو یونانیانو فکري اصول اروپایانو ته انتقال کړل.

د اسلام مقدس دین پیدایښت او د اسلامي فلسفې ودې د کتنې وړ اغیز د منځنیو پېړیو په طرز تفکر باندې پرېښودې.

د زمانې په تیریدو سره ټولنیز او اقتصاد بدلون او تحول په اروپا کې، د تجدید دور صورت وموند او د اقتصاد له نظره د دولسمې پېړۍ څخه وروسته په ایټالیا کې، وروسته د اروپا په مرکز او شمالي هیوادونو کې، تجاران، صرافان او پېښه وران بریالي شول، ترڅو لازمه نفوذ او اقتدار په ټولنه د ځمکه والو په ځای لاس ته راوړي. په پنځه لسمه پېړۍ کې د اروپا پانګوالې حلقي په اقتصادي او سیاسي

ژوندانه کې لازم قدرت لاس ته راوړ، د ختيځ اسلامي تمدن سره آشنا شول، او د سرو زرو او سپينو زرو نويو زيرمه ايزو منابعو ته د امريکا د قارې د کشفولو له لارې څخه لاس ورسيد، چې دغو عواملو نوي افق د اروپائيانو له پاره خلاص کړ.

د رنسانس په دوران کې د خلکو اقتصادي وضع بڼه او بهتره شوه، لوی ښارونه منځ ته راغلل، او ښاري ژوند پراختيا ومونده، د بحري انکشاف او د حمل او نقل پراختيا د سفرونو امکان نورو ځايو ته ممکن وگرځاوه، او د اجتماعي او اقتصادي له نظره ټولنې د پرمختگ لاره ووهله. بالاخره د متمرکزو دولتونو له ايجاد سره، د دولت د قدرت د زياتوالي په خاطر، د مالياتو ورکول د دولته څخه د مالياتو په منظور، د مقتدرو استعماري دولتونو د را مينځته کيدو له پاره لارې چارې برابرې کړې او په دې لړ کې د سوداگرانو مکتب په اروپا کې منځ ته راغی.

تجارتي مکتب (Mercantilism):

د پنځلسمې او شپاړلسمې پيړۍ تغيراتو، بدلونونو او جغرافيايي اکتشافاتو په نتيجه کې او د دې امکاناتو منځ ته راتلل چې په لويديځ کې د لمړنيو موادو منابعو ته لاس پيدا کړی. تجارتي روابط او را کړی او ور کړی په واسطه او پيسو څخه کار اخيستل په اقتصادي روابطو کې، په امريکا کې د سرو زرو د ځائرو کشف، د تجارت حجم او اندازه په بهر کې زياته کړه، له بلې خوا څخه د دولتونو قدرت څرگندولو او د عصري اسلحي استعمال په جنگونو کې او د هغوی برياليتوب، د مستعمراتو او استعماري سياستونو د منځ ته راتگ له پاره زمينه برابره کړه.

له دې تحولاتو سره سم اقتصادي فعاليتونه چې تر پنځه لسمې پيړۍ پورې په اروپا کې د مذهبي او اخلاقي اصولو ته تابع وو، تغير وموند او د کسب او تجارت او مادي شتمنۍ او د لوړ ارزښت لرونکي فلزاتو، لکه سره زراو، سپين زرو خواته انحراف وموند. د اروپايي ټولنې د د منلو وړ نظريات د تجارتي اقتصاد، ملت

غوښتنې او ملي مسائلو ته توجه د سره زر او سپين زر زيرمو ته هڅيدنې او تمايل، يواځې د ملي پانگې د منابعو تر عنوان او بهرني سوداگرۍ ته توجه او بالاخره د اقتصادي او نظامي سياست پراختيا وه.

نوخکه تجارتي مکتب يو اقتصادي سياست او طريقه ده، چې په (۱۵) او (۱۶) پېړيو کې د نړۍ اقتصادي ځانگړو شرايطو محصول او مجموعه ده. په دې شرايطو کې اروپايي نظاميان او سوداگر د ختيځ مالونو او د نوې نړۍ د شتمنيو په پلټنه کې شول. په ظاهره کې د مېنې او دوستۍ ښودنو په عنوان د نورو مخکو او هيوادو ته داخل شول او پراخې مخکې يې تصرف کړې.

پرتگاليانو د افريقې له لارې خڅه په هندو چين کې استعماري هڅې جوړې کړې، هسپانيانو، د امريکې ډيره او لويه مخکه د هسپانيې د دولت په نامه لاس ته راوړله او د هغې متصرف شول، وروسته د انگليس، هالنډ او فرانسې دولتونه هم ډگر ته ننوتل، او تجارتي او پولې استعمار ته يې پراختيا ورکړه.

په لنډه توگه د سوداگرۍ د مکتب ځانگړنې عبارت دي له:

- خپل هيواد ته زياته گټه ترلاسه کول.

- د سره زرو او سپين زرو د فلزاتو تولونه او خپل هيواد ته انتقال.

- نورو هيوادو ته د شېانو صادرو او د زياتو وارداتو مخه نيول.

- د محلي او داخلي صنايعو خڅه ملاتړ.

- د اومو او لومړنيو موادو واردات بيله محصول او گمرکي عوارضو خڅه.

د سوداگرانو مفکورې او نظريې په بيلابيلو شکلونو په اروپايي هيوادونو کې څرگندې شوې، په پرتگال او هسپانيا کې د فلزاتو سوداگرۍ وده او رونق وموند، په فرانسه کې زراعتي او صنعتي سوداگرۍ رواج وموند، هالنډ او انگلستان کوبښن وکړ، ترڅو د نېووالي سوداگرۍ له لارې خڅه قيمتي فلزات لاس ته راوړي.

د (۱۸) پېړۍ په اوږدو کې د سوداگرانو د نظريو په اجرا او تطبيق کې ډير مشکلات منځ ته راغلل، چې په تدريج سره د هغوی د نظرياتو صحت له ترديد سره مخامخ کړ. د دې مکتب په کوشن د مثبتې موازنې د ساتلو له پاره بهرني تجارت له مشکلاتو سره مخامخ شو، د صنعتي شيانو او کاليو واردولو مخه نيول هم په عمل کې بريالۍ سياست نه و، او له هيوادو څخه په غير قانوني توگه د سره زرو او اسعارو د خارجيدو باعث کيده. بالاخره صنعتي انقلاب د عنعنوي اقتصاد زيربنا ته په اروپا کې تغير ورکړ. په نوي اقتصادي نظام کې صنعتي کارفرمايان د سرمايه دارۍ د دوران سوداگر پانگه والو ځای ونيو. اقتصادي طريقې او همدارنگه محدود کونکې تجارتي مقررات د دې مکتب، خپل ځای په تدريجي توگه هغه اندېښې او نظريې ته ورکړ چې د رقابت اصول او په کسب او کار د آزادۍ د (طبيعي قوانينو) له مخې يې بنسټ ايښودل شوی و. د بانکدارۍ پراختيا او انکشاف په اروپا کې له يوې خوا، او د ټکنالوژۍ او اقتصادي نوښتو چې د صنعتي انقلابه څخه نشأت کړی و، له بلې خوا، د دې باعث شو چې، سره زرو سپين زرد شتمنۍ د منابعو په عنوان خپل ځای مخکې او زراعتي محصولاتو، کارخانو او صنعتي ماشين او آلاتو او په کلي توگه، صنعتي شيانو او مالونو ته پريردي، او له بلې خوا هيوادونو وکولای شول د طبيعي منابعو څخه په گټې اخيستنې، زياتۍ پانگې اچونې او همدارنگه د کار د قوي حاصل او د کار د مولديت لوړولو له لارې شتمن شي.

طبيعيون يا د طبيعت پلويانو مکتب (The Physiocracy):

په اتلسمه (۱۸) پېړۍ کې د سوداگرۍ د اقتصادي نظام د سقوط سره په اروپا کې د طبيعيونو مکتب بنسټ د فرانسې په هيواد کې کښيښودل شو. د غې مفکورې د اقتصادي عقايدو په تشکيل کې زياته اغيزه درلوده. دغه مکتب د اقتصاد مطالعه د هغه زماني د فلسفې نهضت سره هم وتړله. د طبيعي نظم په مورد

کې یو جهت کښېښود. د طبیعي قانون ددی مکتب د عملي تفکر اساس تشکیلوي، د هغوی په نظر انساني ټولنه د له پر طبیعت باندې د حاکمو قوانینو تابع ده، او اقتصادي اعمال چې د هغی څخه نشأت کوي، هم طبیعت پورې تړلي گڼې.

برسېره پردې طبیعيون په دې عقیده وو، چې د طبیعي قوانینو د اجرا څخه، یو طبیعي نظام منځ ته راځي، چې نه یواځې منطقي او عقیده یې وي، بلکه د ټولنې د اصلاح دپاره هم وي، او د هغوی په وینا ټول افراد او انساني قدر تونه باید بې له تردیده د غیر قابل تغیر او انعطاف نه منونکی چې، خدای (ج) وضع کړي دي او بهترین ممکن مقررات دی پیروي وکړي. هغوی د اقتصادي فعالیتونو په آزادۍ باندې عقیده درلوده، او تاکید یې کاوه چې ټولنه باید کاملاً آزاده اوسي، ترڅو هر وگړي وکولای شي د هغې گټې په اساس چې لري یې، خپل اهداف تعقیب کړي. ددې اصل پر بنسټ د زیاتو گټو حاصلول او د ډیرو ښیگڼو تعقیبول په ډیر لږ لگښت سره به د هر انسان د اقتصادي روش اساس وي.

دغه مکتب د تجارتي مکتب په مقابل کې یو عکس العمل دی، چې په هغه دوره کې د فرانسې گروندگر د تجارتي مکتب د سیاستونو په اثر له بحران سره مخامخ وو، د فرانسې کروندگر د درنو مالیاتو په ورکولو مجبور او مکلف وو، په داسې حال کې چې نورې طبقې او قشرونه (نجیبان او روحانیون) مالیې ورکولو څخه معاف وو، په نتیجه کې د اقتصادي اصلاحاتو په لور لاره خلاصه شو، او طبیعيونو د نوبو او تازه سیاستونو اجراء، د اقتصادي اوضاع د ښه کیدو په خاطر مطرح کړه.

هغوی په دې عقیده وو، چې کرهڼه د تولید یواځنی منبع د، صنعت او تجارت یوازې شیانو ته تغیر شکل ورکوي او بس، نو ځکه مخکې د عاید او تولید یواځنی منبع ده. مخکې یې د ثروت منشاء بللی ده، طبیعيونو د صنایعو فعالیتونه

د مالونو د تجارت او تبادلي څخه مهم گڼلي دي. ځكه په صنعت كښې افراد او اشخاص د كار په اثر پر اومه موادو باندې د خپل د كار د ارزښت معادل عايد لاس ته راوړي، او په دې صورت كې د مشروع عايد خاوند وي، طبيعيتون له هرې برخې څخه دمخه كرهڼه تشويق او حمايت كوي.

كلاسيك مكتب:

د اتلسمې پېړۍ په وروستيو او د نولسمې پېړۍ په سر كې اقتصادي مكتب منع ته راغی چې د كلاسيك مكتب په نامه مشهور دی. د دې مكتب طرفداران د سوداگرۍ د مكتب عقيدې او مفكورې تر استفادې لاندې ونيولې او د اقتصادي قوانينو د كشف او د معاصر اقتصاد علم په بنسټ ايښودلو بريالۍ شول.

د اقتصادي مسائلو او پديدو د تحليل او تجزيې څخه دغې نتيجې ته ورسيدل چې دولت بايد په اقتصادي چارو كښې له لاس و هلو څخه ډډه وكړي او ټول اقتصادي فعاليتونه خصوصي برخې ته پرېږدي. آدم سميت (A. Smith ۱۷۲۱-۱۷۹۰) په دې عقیده و، چې د کار قوه د هرې ټولنې د اصلي ثروت منبع تشکيلوي. هغه عقیده درلوده چې تولید د تخصیص او د کارویش په اساس زیاتیري او د ټولنې اقتصاد خارجي قوې د دخالت څخه پرته خپل مؤثر فعالیت ته ادامه ورکوي. آدم سميت د کسب او کار او د عرضه او تقاضا د موادو په بازار کښې د بین المللي تجارت د آزادۍ طرفدار و.

د سميت د اقتصادي نظریې اساس د ژان ژاک روسو «د فرد اصالت» پرنسټ ولاړدی. د كلاسيك مكتب وروسته په دوو مختلفو جهتو تکامل وکړ: یو د بدبینانو (انگلیسی) مكتب او بل د خوشبینانو (فرانسوی) مكتب.

رابرت مالتوس (R. Maltos) او دیوید ریکاردو (D. Ricardo) د بدبینانو د مكتب غايندگان دی.

مالتوس په دې عقیده و، چې که د نړۍ نفوس د هندسي تصاعد پر اساس

(۲-۴-۸-۱۶-۳۲-۶۴) او غذائي مواد د حسابي تصاعد په اساس (۲-۴-۶-۸-۱۰-۱۲-۱۴) زياتيري، کله کله به د نفوسو سعودي تگ لوری هغه اندازې ته ورسیری چې، انسان وکړای شي ځان د غذائي موادو له نظره تأمين کړي، هغه دزيږيدنو د مخنيوی پيشنهاده کوي. د مالتوس نوی پيروان دنننی نسل ټولی بدمرغی د هغوی د خپلو تصاميمو څخه گڼي، حتی په ځينو مواردو کې جنگونه او قحطی د نفوسو ودي دمخ نیوی د پاره بڼه او لازم بولي.

د ريکارډو بدبيني د هغه د ځمکې «انت» په قانون کې نغښتی دی، دده په نظر د کښت وړ ځمکې مخصوصاً غوره ځمکې مساحت په نړۍ کې، محدود دی، او د بشر د نفوسو د زياتوالي په صورت کې د ښو غوره ځمکو په مساحت کې هم کموالی راځي، او په نتیجه کې غوره ځمکې د محصولاتو قيمت هم زياتيري، او دغه موضوع د يو اضافي ارزښت يا د ځمکې د «رانت» د تشکیل سبب گرځي، چې ځمکوال له هغه څخه گټه اخلي. د نفوسو په زياتيدو سره د کارگرانو مزد او اجوره کميږي، او د محصولاتو بيه زياتيري، او په نتیجه کې د ځمکې «رانت» زياتيري. د اجورې په کموالي او د قېمتونو په لوړيدو تقاضا محدوده کيږي، گټه او پانگه اچول محدود کيږي، او د نفوسو زياتوالی اقتصادي نظام قهقراته کښي.

په کلاسيک اقتصاد کې مهمه او اساسي مسئله، په اوږده موده کې اقتصادي وده، ده. کلاسيک اقتصاد پوهان اصولاً د لوی اقتصاد عالمان او پوهان وو، او په کوچني اقتصاد کې د منابعو تخصيص ته يې توجه او پاملرنه نه درلودله، له دې کبله د اقتصاد کل يا لوی اقتصاد له ورشه څخه په استفادې سره د اقتصادي ودي مسئله ترڅپېني لاندی ونيوله.

د کلاسيک مکتب اقتصاد پوهانو په نظر نفوس د اقتصادي محرک دی، مگر د مالتوس او ريکارډو په نظر نفوس د اقتصادي انکشاف يولوی خنډ دی، او سرمايه داری نظام به په اوږده موده کې د يو سلسله مسئلو سره، لکه د نفوسو فشار

د اقتصادي رشد د اندازی کموالی، بحران او بېکاری سره مخامخ شي. ژان باتست سی J. B. Say ۱۷۶۷-۱۸۳۲ ار فرد ربک باستیا F. Basteia د مالتوس او ریکاردو پر خلاف د خوشبینانو د مکتب نمایندگان دی.

اشتراکي مکتب:

د نولسمې پېړۍ د پیل څخه د کلاسیک پیاوړي مکتب د تعادل د نظریې باوجود، د اقتصادي عدم تعادل او بحرانونه په ۱۸۱۴ - ۱۸۵۲ کالو کې منځ ته راغلل. اجتماعي اړو د ورزبات شو او په کارخانو کې د کار شرایط له طاقت او توانه څخه ووتل، د کار ساعتونه زیات وو، او تقریباً د دولس ساعتو څخه (۱۶) ساعتونو ته په ورځ کې پورته شول، د قیمتو زیاتوالی، د خرید قدرت کموالی، وزگاری او نور اقتصادي او اجتماعي معضلي د شدیدې نا آرامۍ او اجتماعي تګړونو او بې نظمې سبب وګرځید، یو شمیر د آزاد بازار د نظام د تغیر غوښتونکي شول. دوی اقتصادي سیستم او خپل نظریات مطرح کړل، چې هغه د اشتراکي مکتب په نوم یادیدل. د هغوی د نظریې اساس پر اقتصاد باندې دولتي مالکیت و، په دی نظام کې د تولید عوامل (ځمکه، د کار قوه او پانګه یا سرمایه) د دولت په مالکیت کې قرار لري. د دې نظام پلویان په خصوصي مالکیت پر تولیدي وسایلو، مخصوصاً ځمکه او سرمایه (پانګه) باندې مخالف وو، د دې مکتب د نظریې په اساس کارگران له هغې څخه زیات چې ورته ورکول کیږي، سرمایه دارانو ته ارزښت ایجادوي، او د کارگرانو د کار په نتیجه کې «اضافي ارزښت» منځ ته راځي، چې عمدتاً د کار فرمایانو له خوا پرې خپته اچول کیږي. دغه مکتب د آزاد بازار د له منځه تللو غوښتونکي و. د اشتراکي مکتب د اقتصادي نظریاتو بنسټ ایښودونکي په کلاسیک اقتصاد پورې، مخصوصاً د دوی د ریکاردو په تصمیمونو باندې استقرار وو، اکثرأ یې د هغه مفکورې اقتباس کړي دي.

د نهایون مکتب (نوی کلاسیک):

د اقتصادي مکتب د نویو روشونو پر اساس د لږو تغیراتو په منلو سره د کلاسیک مکتب د اصولو او قوانینو څخه طرفداري او پلوي کوي، په دې اساس یې د نوي کلاسیک مکتب په نوم شهرت موندلی دی.

تاریخي مکتب:

د نولسمې پیړۍ په سر کې د المان سیاسي او اقتصادي حال او احوال ډیر اغیزمن شوی و، او په نهه دیرش بیلابیلو ایالتونو تقسیم شوی و، هر یو ایالت د حکومتی له نظره د نیمه مستقل سیستم لرونکی، او د اقتصادي له نظره د مستقل سیاست لرونکی و، او پخپل منځ کې یې یو شمیر ګر ګمرکي خنډونه تأمین کړي وو. له بلې خوا د المان د دولت په تلاش او کوشن، د هغوی احساسات د ناپلیون پر ضد تحریک شول او د المان ډیرو عالمانو د تاریخي مکتب اساس کښېښود. د دې هیلو د تحقیق په لوري حرکت په ۱۸۳۳ کال کې په المان کې د ګمرکي او تجارتي اتحادیې په ایجادولو پیل شو. له دې څخه وروسته المان صنعتي کیدو ته آماده شو، د کلاسیک مکتب څخه په انتقاد، چې نړۍ په یوه کلي او عمومي نظریه تحلیلوي، په داسې حال کې چې تاریخي سیستم باید خپل خاص اقتصادي نظام تر نظر لاندې ونیسي.

د تاریخي مکتب اقتصاد پوهان په دې عقیده وو، چې اساسی هدف ته د رسیدو له پاره چې هماغه ملي اقتصاد دی، لومړی باید د هر هیواد فرهنگ او تاریخ د سیاست اساس وټاکل شي، او له دې لارې څخه کولای شو د ټولنې د اقتصادي آرامۍ او سوکالۍ د سطحې په لوړولو کې اغیزمن ګامونه پورته کړو.

الف- پخوانی تاریخي مکتب:

دا مکتب دیو لږ نظریو حاصل دی، چې د اقتصادي فعالیتونو بدلون په جریان کې یې ځینې نظریې مطرح کړلې، چې هغه زیاتې په تاریخي توضیح او بهان متکی دي. فریدریک لیست د تاریخي پرمختګ پر اوونه په پنځو مرحلو تقسیم کړي دي:

لومړۍ پړاو او مرحله چې په هغه کې انسانانو په بدوي شکل ژوند کاوه، او بشري ذهني او عقلي وده او انکشاف زيات محدود و.

دوهمه مرحله، د حيواناتو د ښکار مرحله ده.

درېمه مرحله، د ټولنو په مينځ کې د کرنې پراختيا مرحله ده.

څلورمه مرحله، هغه مرحله ده، چې په يوخت کرهڼه او صنعت دواړه په ابتدائي او عنعنوي شکل موجود، او کرنې زيات انکشاف وکړ.

پنځمه مرحله، هغه مرحله ده چې په هغه کې همزمان د زراعت او صنعت سره سوداګري (تجارت) هم جريان لري او ملي اقتصادي وده او انکشاف په درې مرحلو تقسيموي:

لومړۍ، طبيعي اقتصاد: چې ټولنه زياتره په کورنۍ (فاميلى) اقتصاد متکي وي او د انسانانو اقتصادي فعاليت د هغوی د اساسي او لومړنۍ اړتياوو رفع کولو ته متوجه وي، په دې اقتصاد کې د مالونو تبادلي وجود نه درلود.

دوهم پړوي اقتصاد: څرنگه چې د جنس په جنس مبادله په اقتصاد کې د مشکلاتو د پيدا کيدو باعث شوه، نو ځکه پيسو په تدريج سره د تبادلې وظيفه په غاړه واخيستله، او د بازار را کړې او ورکړې پرمختيا ومونده.

درېم کړيدتي اقتصاد: د اقتصاد بله مرحله د کړيدتي مرحلې څخه عبارت دی، يعنې په دې دوران کې، اعتبارات او د قرضې ورکول او کړيدتونه پراختيا مومي، او اقتصاد په دې مرحله کې په کړيدتونو او اعتباراتو متکي وي، او برسيره پرپورتني تقسيم بندۍ، کارل بوسير د اقتصادي تکامل مراحل په درې لاندنيو مرحلو ويشلي دي:

کسبګري اقتصاد: په دې اقتصاد کې، توليد د لګښت په منظور وي، او په هغه کې د کار تقسيمات ډير ساده وي، او هريود خپلو اړتياوو د تامين له پاره د ځينو شېانو په توليد بوخت دي.

ښاري اقتصاد: ښاري اقتصاد د تجارت او تبادلي زيربنه ده، او د روابطو په انکشاف او تبادلي روابطو په اثر په تدريجي توگه د تبادلې عمده مرکزونه، يعنې ښارونه منځ ته راځي، په ښارونو کې اقتصادي فعاليتونه په زياته اندازه انکشاف کوي، او ښارونه حقيقتاً بازارونه دي.

ملي اقتصاد: ملي اقتصاد په ستره پيمانه د ښارونو د پراختيا او انکشاف څخه وروسته منځ ته راځي، ځکه تبادلي او تجارتي رابطې د ښارونو په منځ کې، انتقالاتو او مواصلاتو ته پراختيا ورکوي او مراودې د ښارونو په منځ کې د انتقالاتو په واسطه ملي اقتصاد ايجادوي او اقتصادي فعاليتونه پراخه کوي.

ب- نوی تاریخي مکتب:

په دې برخه کې یو شمیر پوهانو د نظر او عقیدې څرگندونه کړې، مگر دلته د هغه د اهمیت سره سم د رستو W. Rostow نظر په لنډه توگه تر مطالعې لاندې نیسو. روستو اقتصادي انکشاف په پنځه مرحلې تقسیم کړي دي:

۱- د عنعنوي اقتصاد مرحله: دغه اقتصاد د کورنیو د اړتیاوو د لیرې کولو په منظور تولید کوي. په اقتصاد کې د ۷۵ فیصده څخه زیات نفوس په کرهڼه کې مشغول دی. په ځینو ټولنو کې تولید د مصرف څخه زیات وي، مگر د تولید مازاد (اضافه تولید) د غیر توليدي د مصارفو پاره لکه، د جشنونو په تجلیلولو او په نورو عنعنوي مراسمو کې په مصرف رسیږي. د دې مرحلې اقتصادي مشخصه داده، چې زراعتي تولید قسماً زباتیږي، او د ټولنې د ژوندانه سطحه هم لوړیږي او توليدي مازاد منځ ته راځي.

۲- له خیزو هلو څخه مخکېنې مرحله: په دې مرحله کې داسې شرایط منځ ته راځي چې، د اقتصادي انکشاف له پاره په ټولو ساحو کې مساعده فضا برابره وي، او تدريجاً دغه مرحله په خیز کې شاملیږي، يعنې په دې مرحله کې د چاپیریال شرایط د ټولنې اقتصادي فعالیتو له پاره، د ابتدائي زراعتي مرحلې څخه، صنعتي مرحلې ته مساعد وي، او په اقتصاد کې وده او انکشاف منځ ته راځي.

۳- د خيز او توپ مرحله: په دې مرحله کې د اقتصادي انکشاف له پاره شرايط مساعد دي.

خلورم، د اقتصادي مرحلې پوځوالی او بلوغ:

په دې مرحله کې سرانه عايد (مجموعی توليدات په پولي واحد تقسيم پر نفوس باندې) د خيزو هلو د مرحلې دوه برابره زیاتیري. د ټولنې ټولې ساحې، لکه: تولید او مصرف، پانگه اچونه، خارجي تجارت، د عايد ویش او داسې نور په چټکتیا سره بدلون مومي.

پنځم د زیات لگښت مرحله: په دې مرحله کې له اقتصادي ودې څخه زیاته استفاده کیږي. د ټولنې سطحه پورته ځي او تولیدی او لگښتي شپان د افرادو لاس ته زیات ورځي.

خلورم خپرکی:

اقتصادی سیستمونه او نظامونه

هر اقتصادي نظام او سیستم د یو لړ خصوصیاتو او معیارونو لرونکی وی، چې د هغه تولیدي او معیشتي جوړښت له هغې څخه نمایندګي کوي، او د هغه پر بنسټ یې ټولنیز مرکزونه او سازمانونه ولاړ وي.

هر ټولنه چې په هره اقتصادي او اجتماعي مرحله کې واقع وي او د خپل اقتصادي او فرهنګي ودې په هر درجه کې چې وی، د تولید، ویش او مصرف، هغه پرمختللي وي او که وروسته پاتې وي، ورسره مخامخ کیږي، او دا پوښتنې، چې څه شی تولید کړو؟، په کومه وسیله یې تولید کړو؟ او د چا له پاره یې تولید کړو؟، یعنی د تولید مقدار او اندازه، وسیله د تولید او ویش شکل باید مشخص کړو.

انسانانو د مخکې په کره باندې د خپل ژوند د لومړي وخته څخه د خپلو جسمي اړتیاوو په لیرې کولو کښې هلې ځلې کولې، کله په ابتدایي وسایلو د خپل ضرورت په اندازه د کبانو په ښکار بوخت وو، او نن د ډیر پرمخ تللي او مجهزو ماشینو پواسطه د خپل اقتصادي مسائلو او حیاتي اړتیاوو د حل د پاره کار او فعالیت کوي، مګر په تیر وخت او اوس او په ټولو شرایطو کې د خپل ضرورتو او د خپلو هیلو او غوښتنو ته د رسیدو په خاطر کوښښ کوي.

څرنګه چې منابع محدودې دي او د انسان هیلې او غوښتنې نا محدودې دي، نو په ټولو حالاتو کې د خپل نا محدودو ضرورتو د تأمینولو له پاره مجبوراً له دریو پورتنیو مسئلو سره مخامخ شي، او د هغه د حل له پاره هڅه او هاند وکړي، یعنې باید دا معلومه کړي، چې د مختلفو شیانو او خدماتو څخه چې هغې ته اړتیا لري، کوم قسمونه د تولید له پاره انتخاب کړي، او په څه مقدار د هغې څخه تولید

کړي، او په وروستی مرحله کې د شیانو او خدماتو د تولید د پاره کومې لارې انتخاب کړي او په نتیجه کې تولید شوي شیان او خدمات په ټولنه کې د چاله پاره اختصاص ورکړي او یا تقسیم یې کړي.

هر ټولنه د پورتنیو درې گونو مسئلو د حل له پاره خاصې طریقې انتخابوي چې، په هغه محدوده کې اقتصادي فعالیتونه سرته رسېږي.

د پورتنیو درې اصولو د اجراء او تطبیق د شکل او لارو چارو له مخې اقتصادي روشونه او سیستمونه مشخص کیږي، چې په لاندې توگه اوسني اقتصادي سیستمونه تر مطالعې او څیړنې لاندې نیسو:

د آزاد بازار نظام (سرمایه داري سیستم):

د آزاد بازار نظام د اقتصاد له نظره، د تولید هغې طریقې او اقتصادي نظام ته ویل کیږي، چې په هغه کې خصوصي پانگې په فعالیتونو کې اساسي نقش لري. له حقوقي نظره د آزاد بازار په نظام کې «خصوصي مالکیت ته د احترام اصل» معتبر دی، د هغه پر اساس د تولیدي وسایلو خاوندان (سرمایه داران)، د مخکې خاوندان او همدارنگه هغه خلک چې د کار قوه په اختیار کې لري، د خپل ثروت او تولیدي امکاناتو خاوند دي.

مالکیت او قرار دادونو ته د احترام اصل په اساس، سرمایه داران کولای شي، خپلې پیسې او سرمایې پخپله خوښه، د گټې په مقابل کې پور ورکړي او یا پانگه آچونې ته اقدام وکړي، او یا د کار فرما په توگه تولیدي فعالیت کې داخل شي. د مخکې خاوندان خپل ملک باندې تسلط لري، او حق لري چې مخکه خرڅه کړي او یا یې بل چاته په اجاره ورکړي او د هغه د گټې نه برخمن شي، په دې وخت کې کارگران کولای شي خپل کار د اجورې د لاس ته راوړلو په بدل کې، هغه مؤسسات او خلکو ته چې ورته اړتیا لري، عرضه کړي.

برسیره پردې کار فرمایان په دې نظام کې اساسي او اغیزمن نقش لري، د

هغه انسجام او ابتکار څخه چې د تولید د ترکیب د عواملو له پاره یې په کار وړی، گټې د سرمایې، مخکې او د کار قوی څخه لاس ته راوړي. او لاس ته راوړل شوی حاصل ددې فعالیتونو څخه په دې سیستم کې څارل او ساتل کېږي، او حقوقي اصول او حاکم مقررات د اصل مالکیت څخه دفاع کوي.

د اقتصادي فعالیتونو انگیزه د آزاد بازار په نظام کې گټه یا سود لاس ته راوړل دي. تولید کوونکی زیار باسي هغه شیان تولید کړي، چې زیاتره گټه د هغې څخه لاسته راشي، عرضه کوونکي کوښښ کوي، د ډېر تولید او خرڅلاو په نتیجه کې، ډیره گټه لاس ته راوړي، او په دې حصه کې تولید کوونکی یو د بل سره رقابت کوي، او هر یو کوښښ کوي د خرڅلاو د قیمت په نژدې کولو د تمام شوي بېې سره، زیاتره تقاضا کوونکی ځان ته جلب کړي او په دې شکل په خپلو رقیبانو باندې بریالی شي او زیاته گټه لاس ته راوړي. په دې برخه کې هر یو د تولید کوونکی څخه د قیمتونو په ټیټ راوستلو او یا د شیانو په ښه والي او د تبلیغاتو له لارې کوښښ کوي چې خپل د اړتیاوړ ښه شیان او خدمات ځانته اختصاص ورکړي. ددې سیستم له پاره د عرضه او تقاضا او بازار موجودیت او کامل رقابت لازمي دی، دغه د کارفرما په نظم کې د تولید او لگښت په منځ کې واسطه ده، او د تولید د عواملو ترکیب او د هغه هماهنگ کول، ځمکه وال، د کار خاوندان، او سرمایه داران د خپلې خوښې عاید او درآمد ته بریالی کوي، په دې توگه له یوې خوا څخه په ټولنه کې عاید تقسیم او توزیع سرته رسوي، او له بلې خوا تولید شوی محصولات بازار ته عرضه کوي او له دې مدرکه څخه سوداگر او بازاریانو ته گټه په لاس ورځي.

د بازار د نظام د بدلون بهیر:

ډیر اقتصاد پوهان شپاړسمه پیړۍ د تجارتي سرمایه داری عصر او زمان بولي، اما په تیرو تاریخي زمانو کې د پولې اقتصاد پانگه والی روښ د کلمې په خاصه معنی ښه نښانې وجود درلود، او په بابل، آتن او دیونان په ښارونو کې

شيانو تجارت او تبادلې په معاملو کې عمده رول درلود. مگر په شپاړلسمه پېړۍ کې پانگه والي نظام په پرمخ تللی توگه منځ ته راغی. ځينې عوامل د سرمايه دارۍ په منځ ته راتلو او د هغه پېژندنه کې اساسي نقش درلود، چې په لنډه توگه توضيح او تشریح کيږي:

- د سوداگرۍ وده (انکشاف):

صليبي جنگونه د ختيځ او لويديز ترمنځ د تجارت پرمختگ سبب وگرځيد، او دوه مېنډنې يې يو د بل سره آشنا کړل، د اروپا او آسيا تجارتي ارتباط ته يې رونق ورکړ، او پولي او تجارت معاملې په اروپا کې پراختيا وموند.

- د زراعتي توليداتو وده او انساني عامل:

لاس ته راوړل شوي ارقام او اعداد ښيي، چې، له يوولسمې پېړۍ څخه وروسته په اروپا کې نفوس مخ په زياتيدو شو. د نفوس زياتوالی زيات خواړه (غذا) او ښه وسايلو اړتيا درلوده، چې د زراعتي توليد د طرز او طريقې د تکامل سبب شو، چې ښو وسايلو او توليدی افزارو او سرمايې ته يې ضرورت درلود، نو په دې توگه د سرمايه دارۍ نظام دودې او انکشاف سبب شو.

- د صنايعو پرمختگ:

د تجارتي او زراعتي فعاليتو د انکشاف او ارتباطی وسايلو د ښه کيدو سره جوخت، د اروپا صنايعو وده او پرمختگ وکړ. توليدي روشونه په کرهڼه او صنعت کې له ختيځ څخه اروپا ته انتقال شول، او د نساجی صنعت په اروپا کې پراختيا وموندله.

- جغرافيايي ستر اکتشافات:

لوی جغرافيايي اکتشافات په پنځه لسمه او شپاړلسمه پېړۍ کې په ختيځ کې د پرتگاليانو او په لويديځ کې د هسپانيانو له خوا، په نړيواله سطحه د تجارت

دودی باعث وگرځید. برسیره پردې د سره زر او سپین زر لیریدونه او انتقال هم له مستعمره هیوادو څخه د اقتصادي فعالیتونو د پراختیا سبب وگرځید، او سرمایه داری د اروپا مسلط نظام شو.

- د رنسانس د عصر فکري بدلون او ذهینیت تغیر:

په پنځه لسمې او شپاړلسمې پېړۍ کې د اقتصادي بدلونونو په مجموع کې اروپا له خویه څخه ویښه کړه، او نوي د فکري، فلسفي او مذهبي غورځنگ منځ ته راغی چې په تاریخ کې د (رنسانس) په عصر او زمانه مشهوره دی، د دیني او فلسفي تغیراتو له جملې څخه، یو دا و چې په دی دوره کې د تیرو دورو پر خلاف، د ثروت ټولول او زراتولول نامطلوب فعالیت نه گڼل کیده، او سرمایه داري د دین له نقطې نظره مشروع او جائز گڼل کیده.

په پېړیو کې د نړۍ د اقتصادي او اجتماعي شرایطو مجموعه، د زراعت، صنعت او تجارت، د پخوا څخه زیات د سرمایدارۍ په قالب کې وده او انکشاف وکړ، او په اروپا کې د اقتصادي انقلاب سبب وگرځید. په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې سرمایداري نظام خپل اوج ته ورسید.

په اوسنۍ زمانه کې د بازار د نظام تغیر او تحول:

تجارتی سرمایه داري د سوداگري د مکتب په مفکوره تر اته لسمې پېړۍ پورې ادامه درلود، د تناسب د نه لرلو په اثر د زمانې د نوي اقتصاد جوړښت سره او د صنعتي انقلاب د واقع کیدو سره، د اقتصاد د عمل آزادي مفکوره د کلاسیک مکتب پر اساس پیاوړی کړه.

د نوموړي نظام بنسټ په فردي گټه پلټنه او آزادی باندې ولاړ و. صنعتي، مالي او تجارتي مؤسساتو د خصوصي سرمایدارانو په وسیله د قانوني محدودیت څخه پرته کار او فعالیت کاوه، او رقابت د اقتصادي او تولید اړیکو یواځنی معیار او ملاک گڼل کیده.

تولیدي او تجارتي سازمانونه له کوچنیو سرمایه دارانو څخه تشکیل شوي وو او یو د بله سره یې رقابت کاوه او قیمت به په بازار کې د عرضې او تقاضا د قانون په اساس ټاکل کیده. دولت په اقتصادي چارو کې د لاس وهنې څخه ډډه کوله. مگر د صنعتي انقلاب او د صنعت په تکامل سره یواځې سرمایه داری نظام په نوي بهیر او مسیر کې په حرکت شروع وکړه، چې په لاندې توگه بررسی کيږي:

۱- د اقتصادي بشپړې آزادۍ ادامه او د دولت مداخله نه کول ددې سبب وگرځید چې رقابت په ډیره پراخه سطحه وده او انکشاف وکړي، د تولیدي مرستو په منع کې سخت رقابت پخپل وار د بیو د تیتوالي سبب وگرځید. په نتیجه کې دواړه تولید کوونکو له جملې څخه یو زیات تعداد چې د مبارزې قدرت یې د لوی تولید کوونکي سره نه درلود، له میدان څخه خارج شول.

یو شمیر تولیدونکو چې خپل فعالیت ته یې ادامه ورکوله، د تولیدي شپانو د قیمتو د ساتنې او تثبیت او د هغه تحمیل پر مصرف کوونکي او همدارنگه د تولیدي مصارفو کمول یو اوبل ته نږدې شول، او د لویو او متمرکزو اقتصادي واحدونو د کار تل او ترست په نومونو تشکیلولو ته اقدام وکړ.

۲- د صنعت په تکامل او پراختیا او ضرورت زیاتو او لویو سرمایه یو ته د نوي تولید شرایطو سره د مقابلي له پاره کوچنیو سرمایه دارانو امکانات محدود شول، او په دې شکل واره او انفرادي سرمایه داران له پخوا څخه زیات د لویو اقتصادي مؤسسو له خوا جذب شول. دغه تغیرات په تولیدي روابطو کې، په تدریجي توگه د انفرادي سرمایه داری د زوال او د یو دسته جمعې سرمایه داری د دورې د پیل کیدو سبب شو.

۳- له بلې خوا د لویو صنعتي واحدونو تشکیل په لوی تولیدي قدرت او د ډیرو کارگرو په تمرکز، یوه اندازه اقتصادي مشکلات او پریولمونه منع ته راوړل، د کارگرانو فقر، وزگارتیا، اغتشاشات او د ټولو گټو ته سرمایه دارانو او کار

فرمایانو، توجه کول ددې سبب شول چې، د اقتصادي کاملې آزادي نظريې او انفرادي سرمايه داری په باره کې عمیق تردید منع ته راشي، او د دولت مداخله او تمایل د عدالت په تامینولو کې پیاوړی شي.

دغه تمایلات او گرایشونه د اقتصادي نویو سیستمونو، لکه مختلط اقتصاد، سرمایه داری او هدایت شوی سیستم، ارشادي اقتصاد او نورو، د پیدا کیدو سبب شول، څرنگه چې نن د نړۍ په هیڅ یو هیواد کې، کامل سرمایه داري او انفرادي سیستم وجود نلري، اما په ټولو هیوادونو کې چې د آزاد بازار سیستم حاکمیت لري، خصوصي مالکیت په رسمیت پیژندل شوی دی.

خصوصي مالکیت په دې هیوادونو کې د ټولنې د اصلي ضوابطو په عنوان منل شوی دی، او که نه خصوصي مالکیت به په پخپل محدوده معنا او مفهوم په ټولو ټولنو کې وجود ولري.

د سرمایه داري نظام بل حقوقي اساس د پوهې او وراثت حق په رسمیت پیژندل دی، دغه حق لکه مالکیت پخپل وار، د مالیاتي قوانینو او عادي قوانینو له طریقه محدودې شوي دي، په حاضر شرایطو کې د آزاد بازار نظام بل بنسټ او اساس، د کسب او کار آزادي ده. مگر دا حق هم لکه مالکیت په ځینو سرمایه داري هیوادونو کې عملاً تربوي اندازی پورې محدود شوی دی، او د تخصص او الزام په مختلفو څانگو کې او د افرادو او اشخاصو د ښوونیزو امکاناتو محدود والی، د خپل کار په انتخاب کې په بشپړه توګه آزادنه دی، او په حقیقت کې اړدی چې، د خپل کار او فعالیت وضع د ټولنې د امکاناتو او احتیاجاتو سره تطبیق کړي.

د مرکزي پلان اقتصادي سیستم (ټولنیزه تګ لاره)

د مرکزي پلان اقتصادي سیستم تګ لاره، د اتلسمې پیړۍ په آخر او د شلمې پیړۍ په سر کې د یو سیستم په عنوان مطرح شوه، او دغه سیستم لومړی د مقابلي له پاره د آزاد بازار سیستم سره او د ټولنیز (اجتماعی) اقتصاد نظام د

فردی اقتصاد سیستم پرځای عنوان شو. مگر د زمانې په اوږدو کې د مختلفو اقتصادي او اجتماعي عواملو په نسبت دغه نظام په تدریج سره په مختلفو شاخو وویشل شو، او په متفاوتو شاخو او مشخصاتو مطرح شو، چې ځینې ددې تگ لارې او روشونه په نرمۍ او اعتدال خپلې لارې ته ادامه ورکړه، چې کولای شو سوسیال دموکراتان ددې طرز تفکر یوه غوره نمونه وپولو، چې په تدریجي پرمختګ او پارلماني اصول، د فردی آزادۍ په ساتلو او ملي عنعنو ته احترام، او همدارنګه د زماني او مکاني شرایطو تطبیق او ملي کړنو ته پاملرنه لري.

برعکس ددې اقتصادي سیاست تندروانه تګ لارې تعقیب وونکي معتقد دي چې اشتراکي او دولتي مالکیت باید ټول صنعتي او زراعتي تولیدي وسایل، توزیع، سوداګري، حمل او نقل او عمومي خدمات په برکې ونیسي او د دولت دخالت په ټولو اقتصادي برخو کې، حتی په خرده فروشي کې تأکید کاوه. بازار او د هغه عملکرد دې نظام له نظره مردود، او معتقد دی، چې تبادله او سوداګري باید کاملاً د دولت تر نظارت لاندې صورت ومومي.

د ټولنیزې تګ لارې طرفداران او پلویان (اجتماعیون) په عمومي توګه د مختلفو خدمتونو، لکه روغتیا، ښوونه او روزنه او استوګنځی دولتي کول غواړي، او د ټولنې اقتصاد د پلانګذاری له لارې تر کنترول لاندې ونیول شي، او ټول اقتصادي فعالیتونه په لویو او کوچنیو تولیدي واحدونو کې د دولتي پلانګذاری د تشکیلاتو په وسیلو رهنمائي کيږي.

اقتصادي نظامونه عمدتاً په دوو مختلفو تګ لارو او روشونو نه دي ویشل شوي، بلکه مختلف اقتصادي سیستمونه په اوسینو شرایطو کې ددې دوو سیستمو په حد فاصل کې واقع دي.

په پخوانۍ شوروي کې او تر یو حده پورې په چین کې د ټولنې ټول اقتصادي فعالیتونه د کوچني اقتصاد څخه تر لوی اقتصاده پورې، د دولت تر ادارې لاندې

واقع وو، یعنی د تولید اندازه، د ویش شکل او طریقه، همدارنگه د صنعتي، زراعتي، ارتباطاتو، خدماتو او نورو واحدونو او مؤسسو انکشافی پلانونه د هیواد په بیلابیلو برخو کې د اقتصادي مرکزي سازمان له خوا، رهبري او تنظیم کیدل. مگر دغه سیاستونو تل بریالیتوب نه درلود، او په عملی مراحلو کې کله ناکله زبات تغیرات او تحولات په دی پلانونو او برنامه کې وارد کیدل.

د متمرکز اقتصاد څانگړتیاوې:

د متمرکز اقتصاد له اساسي مشخصاتو څخه د ټولنې د اقتصادي فعالیتونو پلانگذاړي او پروگرام جوړونه ده، په دی تگ لاره کې د مختلفو اقتصادي برخو او واحدونو د تولید اندازه، همدارنگه د ویش او لگښت شکل او طریقه د یو پخوانی ټاکلی پلان پر اساس صورت نیسي.

باید په پام کې وړو چې د ملي اقتصاد پلانگذاړی د یو متمرکز اقتصاد دپاره یواځی ځان کافي ندی. ځکه چې په دیرو هیوادونو کې د پلانگذاړی سیاست تعقیبېږي. مگر دغه هیواد د یو متمرکز اقتصاد تابع نه وی. په دی سیستم کې مرکزي سازمان (د پلان وزارت، د پلانگذاړی کمیته او یا د پلانگذاړی کمیسیون) اقتصادي تگ لاری تولیدی واحدونو او مؤسسوته دستور او هدایت ورکوي او د هغه اجراء او تطبیق په شکل او طریقه باندې څارنه لري. کولای شو د متمرکز اقتصاد عمده او مهم خصوصیات په لاندې ډول جمع بندي او بیان کړو:

۱- د عرضي او تولید د اندازې مربوط اهداف د اقتصاد د مختلفو برخو او د مختلفو شیانو ترکیبات د پلانگذاړی له خوا صورت نیسي.

۲- د ځینو شیانو جیره بندې، مخصوصاً د یرمهم محصولات د پلانگذاړی په واسطه صورت نیسي.

۳- د قیمتونو او مزدوری سطحې ټاکل د پلانگذاړی په واسطه تحقق مومي.

۴- د کار د قوې استخدام او د کار بازار د برنامې او پلانګذاری پواسطه مشخص کیږي.

په دې سیستم کې د عوایدو توزیع د حکومتي دستگاه تر نظارت لاندې صورت نیسي. او ویل کیږي چې د اجتماعي نظارت لاندې او یا لږ تر لږ د خلکو او اجتماع انتظار ته نژدې باید دا کار صورت ونیسي. مګر باید وویل شي چې په عین حال کې د متمرکز پلانګذاري سیستم ډیرې خلاوې او نیمګړتیاوې هم لري چې دلته په لنډه توګه خپرل کیږي:

لړۍ: پلانګذاران نشي کولی چې په صحیحه توګه د ټولو شیانو قیمتونه په بازار ونو کې همزمان محاسبه کړي، په ځینو حالاتو کې د ځینو محصولاتو له پاره، قیمتونه د پلانګذارانو له خوا اعلانیږي چې ډیر نازل وي. خرڅلاو په مرکز کې د اوږدو لیکو د جوړیدو او د دغسې محصولاتو جیره بندی سبب ګرځي.

دویم: له کومه ځایه چې د پرداخت اندازه کارګرانو ته، د هغوي کار او عمل ته په نه پاملرنې سره صورت نیسي، نو په دې توګه معمولاً مزدونه او اجورې په مختلفو سطحو کې یو شي وي. په دې صورت کې د پلانګذاری سیستم د کار ګرانو نوښت په پام کې نه نیسي.

دریم: کله چې قیمتونه او د معاشونو سطحه له بازار سره متفاوت وي، هر اړخیزه کنټرول د فردي قیمتونو په هکله ضروري او لازمي وي. په دې دلیل په ډیرو پلانګذاری شویو اقتصادونو کې د مزد او معاش سیستم ټاکل او قیمت باید انعطاف پذیر وي او د ډیرو شیانو قیمتونه او معاشونه (اجورې) د بازار د ځانګړتیاوو په واسطه او د عرضه او تقاضا په مرسته ټاکل کیږي.

څلورم: ډیر اقتصاد پوهان عقیده لري، چې که هر څه فردي استثمار، غیر معقوله ګټه او نور د سرمایه داری سیستم د نا مطلوبو خصوصیاتو له جملې څخه

دي، مگر دغه خصوصیت چې په استبدادی او مطلقه نظامونو په سوسیالیستی هیوادونو کې وجود درلود، ناچیز دي، او د پلاگذارانو د مفکورې او د خلکو د مفکورې تر منځ زیات توپیر وجود لري، چې هر یو متفاوتې غوښتنې تعقیبوي.

د مختلط اقتصاد سیستم Mint Economy:

د غیر متمرکز اقتصاد د خصوصیاتو څخه یو دادی چې د عمومي او خصوصي اقتصاد مختلفې برخې د یو بل په څنګ کې واقع دي، او خپل فعالیت ته ادامه ورکوي. په غیر متمرکز اقتصاد کې خصوصي تصدي د مالي استقلال او آزادو اقتصادي فعالیتونو امکاناتو لرونکی دي، او په ډیرو حالاتو کې د عمومي برخې ځینې مؤسساتو د خصوصي برخې پر اساس بناموندلي، او د اقتصادي آزادي عمل څخه مستفید کيږي.

نو ځکه مختلط اقتصاد، د اقتصاد بازار هغه قسم دی چې په هغه کې دواړه خصوصي او دولتي برخې کولای شي په فعالیتونو کې شرکت ولري. دا واضحه خبره ده چې د ذکر شویو برخو مشارکت اندازه یو شان نه وي. او په ډیرو هیوادو کې دغه برخې متناسبې نه دي.

اوسنی او معاصر اقتصاد د دواړو برخو څخه په استفادې سره فعالیت کوي، او د مختلط مالکیت سیستم د معاصرو سیستمونو له مهمو مشخصاتو څخه دی، که څه هم د ختیځې اروپا به هیوادونو کې او پخواني شوروي کې د خصوصي برخې د مشارکت درجه محدود وه، مګر په دې اقتصادونو کې هم خصوصي برخه د دې هیوادونو په اجتماعي تولید کې د کتنې وړ ونډه لري.

په مختلط اقتصاد کې مختلف دولتي او خصوصي اقتصادي روشونه او تګ لارې، د مرکزي او غیر مرکزي پلان اقتصاد، انحصاري او رقابت دیو اوبل څنګ کې فعالیت کوي. د معاصرې نړۍ د اقتصادي واقعیتونو په نظر کې نیولو سره، کولای شو ووايو چې د نړۍ ټول هیوادونه په واقع کې د مختلط اقتصاد لرونکي دي. په دې تفاوت چې په ځینو هیوادونو کې د دولتي برخې نفوذ

او اقتدار برجسته او په ځینې هیوادونو کې د خصوصي برخې اقتصادي او مالي امکانات ډیر او پراخه وي. د مختلط اقتصاد د تګ لارې پیدایښت د سرمايدارې اقتصاد د شرایطو د تغیر او تحول د معیشتي سیستم د ضرورت تطبیق د زماني او مکاني اړتیاوو نتیجه ده، او د نولسمې پېړۍ د رقابتي اقتصادي نظام د فعالیتونو په پیل کې د دولت برخه او مشارکت په اقتصادي چارو کې مردود ګڼل کیده. د آزاد بازار نظام د خپلو بدلونونو په جریان کې له ستونزو سره مخامخ شول. خصوصي مؤسسات د خپلې ګټې په تعقیبولو سره، د ټولنیزو مسایلو د حل د پاره لکه د قیمتونو لوړیدل، وزګاري، تورم او د قیمتونو جګوالی او نورو سره حساسیت نه درلود، او ددې مسئلو حل د دولت سیاستونو، تدابیرو او اقداماتو پورې مربوط ؤ. نو ځکه د وخت په تیریدو سره دولتونو د زېربنایي موضوعاتو د ایجاد په منظور او د اقتصادي تاسیساتو په جوړولو، او د ځینې اساسي مسئلو د حل په منظور او د ټولنیز عدالت د تأمینولو په خاطر، په اقتصادي چارو کې په مداخله لاس پورې کړ او د زماني په پرمختګ او په اقتصادي او اجتماعي وضع کې تغیراتو او بدلونونو، دغه مداخلې پراخې کړې. او د دولت دخالت د اقتصادي په مختلفو برخو کې د معاصر اقتصاد په قبول شوي اصل تبدیل شو.

مختلط اقتصاد د مرکزي پلان اقتصاد او آزاد بازار اقتصاد د تعدیل په نتیجه کې منځته راغی او دواړه مسلط اقتصادي سیستمونه د اقتصادي او اجتماعي واقعیتونو په درک سره دغه سیستم لږ او ډیر خپل اقتصادي نظام کې شامل کړ، او د نړۍ ډیر مختلط اقتصادي سیستم، هماغه د خصوصي برخې په څنګ کې د عمومي اقتصاد وجود او شتوالی دې.

د نړۍ سرمایه داري هیوادونو، لکه امریکا، انگلستان او فرانسه د دولت د دخالت مسئله په اقتصاد کې ومنله او ددې تحول له مجموعي څخه د نړیوال اقتصاد مختلط سیستم منع ته راغی.

پنځم څپرکی:

سوداگري او د مالونو تبادله

په اقتصاد کې د سوداگري او د مالونو تبادلي نقش او اهميت:
سوداگري د انساني ټولنې په ژوندانه کې يولازمي کار دی، تجاران د انسانانو لومړنۍ او په مجموع کې ټول ضرورتونه تهيه او هغوی ته وړاندې کوي، او په حقيقت کې د مالونو او شپانو د تقسيم او ویش دنده په غاړه لري.
داخلي سوداگري په اوسنيو شرايطو کې په کلي توگه بدلون موندلی، او خرڅوونکي په حتمي توگه توليدونکي نه وي. په نوی اقتصادي سيستم کې خرڅوونکی د بيلابيلو مؤسساتو د محصولاتو توزيع کوونکي دي، چې د خپل خدمت ارزښت د شيانو د اسانولو له قيمته څخه لاس ته راوړي.
خرڅوونکی دا اړتیا نلري، چې لکه د پخوا په شان خپل گدامونه له مختلفو شيانو ډک کړي، بلکه د خرڅلاو د اندازې په نظر کې نيولو سره، خپلې اړتياوې او احتياجات پېشبیني کوي او پوهيږي چې د توليدونکو مؤسسو گدامونه تل د هغوی به واک کې دي.
په اوسنيو شرايطو کې پيريدونکی (مشتري) په خرڅوونکي پسې نه ځي، بلکه د نن ورځې سوداگري دې حال ته رسيدلې، چې خرڅوونکی د ټولو امکاناتو څخه استفاده کوي، ترڅو پيريدونکی ځان ته کش کړي او دغه کار ددې سبب شوی دی، ترڅو هر څوک کوښښ وکړي، چې کافي وسايل راټول کړي او ښه کار وکړي، او د پيريدونکو (مشتريانو) د توجه په جلبولو، خپل کار ته رونق او پرمختيا ورکړي.
د مالونو او شپانو د تجارت او تبادلي مشخصات په اوسنيو شرايطو کې

آزاد بازار ته دا امکان ور بښلی دی چې په پر نفوسو ښارونو کې ټول احتیاجات او غذایي، صحي د استوګنې او نور ضرورتونه په دې ښار کې په طبیعي او عادي نظم کار وکړي، په داسې حال کې چې هېڅ ډول کم نلاره او پلان د دې کارونو په انسجام کې موجود نه وي. نو ځکه بازار او د شیانو او مالونو تبادله دغه نظم او هماهنگی د ضرورتونو د تأمین له پاره تجارت ایجاد کړی دي. په بل عبارت، افراد او اشخاص د خپلې ګټې په پلټنه، د عامه ګټې په اوتماتیک (خود کار) توګه تأمین او طبیعي نظم برقرار دي. دغه د ګټې جلبول د دې سبب شوی چې هر څوک کوښښ وکړي چې کافي وسایل راټول کړي، ترڅو دیر کار وکړي. او پیریدونکی (مشتري) درضايت په جلبولو سره خپل کار ته رونق ورکړي.

د پیریدلو (خرید) د قدرت په زیاتیدو مختلفو محصولاتو ته ضرورت زیاتیري، تجارت او د مالونو تبادله زبات رونق مومي او د تولیداتو او محصولاتو توزیع لمن هم پراخیري. په اوسنۍ نړۍ کې د نړۍ ټول هیوادونه په ټولو تولیدي برخو کې د ټولو محصولاتو په کار اچول او د هغه د ویش توان نلري، او په یوه تولیدي رشته کې اختصاص لرل او د هغه په تجارت کې زیاته ګټه لاس ته وړوي. په ملي او هیوادنۍ سطح هم د یو هیواد ټولې سیمې د خپل ټولنیز ژوندانه د ټولو شیانو په تولید لاس نه پورې کوي. بلکې د تولید د عواملو په اختصاص سره، په هغو ساحو کې چې دغه سیمې په هغه رشته کې یا په هغه تولید کې مهارت لري، لاس پورې کوي، او د دې محصولاتو په وړاندې کولو (عرضه کولو) د خرڅولو د هر قسم محصولاتو چې د هیواد په نورو سیمو کې تولیدیږي، ګټې لاس ته راوړي او د یوې ساحې تولیدات د یو هیواد په ټولو ساحو کې ویش او خپرېږي.

د تجارت او تبادلې د تحولاتو تاریخي بهیر:

تجارت او تبادله په اوسنۍ ټولنه کې زیات اهمیت لري، او واضحه ده چې تقریباً ټول محصولات د تبادلې په منظور تولیدیږي. د تصدیق ټول تولیدات، او د

گدامونوزیرمې د خرڅلاو د پاره صورت نیسي. صرف د دې تولیداتو لپاره برخه د مؤلدينود شخصي لگښت د پاره اختصاص مومي. په مختلفو علمي او فرهنگي خدمتونو کې په قسماقسم ټولنيزو کسبو کې هم د هغوی مادي او تبادلوي ارزښت په نظر کې نیول کیږي. او تبادلوي ارزښت او متوقعه گټه هم په نظر کې نیسي. د ټول اهمیت او ارزښته سره چې تبادلې یې په ټولنیز ژوندانه کې لری، کولای شو ووايو، چې دغه پدیده د انسان د تمدن د پیل سره یوځای منځ ته نه ده راغلې، بلکې د شرایطو او اقتصادي وضعې او د انساني ټولنې د ژوندانه د تحولاتو زیربنه (مولود) ؤ او دي.

لمړی: په عنعنوي اقتصاد ونو کې، چې تولید د کورنیو د مصرف په منظور صورت وموند، هېڅ قسم مبادل او راکړه ورکړه مطرح نه ؤ، او هرې کورنۍ په مستقلة توگه خپل احتیاجات او ضروریات په خپل چاپیریال کې رفع کول او مبادلۍ یوازې ځینو محصولاتو ته اختصاص درلود. چې د دې خلکو او افرادو په محیط کې یا موجود نه و، یا نه تولید کیده. دغې تبادلې په پیل کې د پراختیایي اړخ درلود، مگر د وخت په تیریدو سره د دغه تبادلې بازار پراختیا ومونده او د دې منظور له پاره د هرې سیمې په سرحد کې یا په خاصو مناطقو کې بازارونه منځ ته راغلل.

دویم: د ښارونو په پراخیدو او د مختلفو حرفو او کسبونو په ایجادیدو او د مصرف کوونکي او تولید کوونکي تجمع په شهرې مرکزونو کښې بازارونه تشکیلیږي. بازارونو د ښارونو په مرکزونو کې وده او اکشاف وکړ، تولیدونکو او مصرف کوونکو په هغه ځای کې یو د بل سره ملاقات کاوه. او په دې توگه تبادلې او تجارت د وخت په تیریدو سره انکشاف او وده وکړه.

درېم: د لویو تولیدي او صنعتي مؤسسو او فابریکو په منځ ته راتلو او د ښارونو په پراختیا سره، ملي بازارونو د محلي بازارونو ځای ونیو او پدې شرایطو کې تبادلې او تجارت ځانته واقعي مفهوم غوره کړ. نوی دولتونه هم منځ ته راغلل،

او د بازارونو پرمختللي او تکاملی روند له پخوا څخه غښتلی او پیاوړی شو. له دې وخت څخه وروسته استعماري بازارونه هم منځ ته راغلل او په اته لسمې پېړۍ کې د سوداګرۍ او د مالونو د تبادلې له پاره لوی شرکتونه تشکیل شول.

بالاخره په څلورمه دوره کې، د اوسپنې دلاری په منځ ته راتلو، په فضایی، ځمکنی او بحری انتقالاتو په پراختیا سره نړېوال بازارونه منځ ته راغلل او سوداګرۍ په نړېوالو سطحو لوی موقف پیدا کړ. نړیوال تجارت زموږ د زمانې له مهمو مسائلو څخه ګڼل کیږي.

د مالونو د تبادلې او سوداګرۍ ښیګڼې:

کله چې مبادلې د شیانو او کالو د تبادلې په شکل جریان درلود او اقتصاد په ابتدایي حالت کې وځینې معضلې د شیانو د عمومي معادلت له پاره چې د هغه پواسطه مبادلې په آسانه توګه صورت نیوه، تبارز کاوه. پر ویلم له دې څخه سرچینه اخلي چې مثلاً یوکس د اړتیاوو د رفع کولو د پاره، توکرانو (منسوجاتو) ته اړتیا درلوده. خو هغه پسه په اختیار او واک کې درلود، مګر د پسه په وړاندې کولو، او بدل شوی توکرانو (منسوجاتو) د لاس ته راوړلو په خاطر اړ و چې له مختلفو کسانو سره مخامخ او مواجه شي. او له هر چا څخه وغواړي ترڅو د پسه په بدل کې توکران ورته عرضه کړي. مګر ښایي د خپل د نظر وړ جنس د موندلو د پاره یې ډیر وخت تیراوه، ترڅو چې د خپل شی په موندلو به بریالی کیده، نو ځکه دیو ناچیز شی د بل شی خاوند اړ و ترڅو د هغه سړی پلټنې ته ووځي چې د هغه د نظر وړ کالي او شیان په اختیار کې لري او برسيره پردې د دوه تبادله شوی شیانو معادلت د بل سره هم یوه ستونزه وه، چې په عنعنوي او تبادلوي اقتصاد کې افراد او اشخاص ورسره مخامخ وو، او باید اوږد او سخت پړاوونه یې طی کړای وای، نو ځکه ددې مشکل د حل د پاره د یو شي ایجادول او اختراع ضرور او لازمي په نظر بریښیده، ترڅو د تولنې افرادو دغه ثابت شي د خپل جنس به مقابل کې قبول کړای وای. په لومړي سر کې

سپين زر ددې په منظور ومنل شو او د شيانو او مالونو د تبادلي په جريان كې اغيزمن واقع شو. له دې څخه وروسته خلكو وكولى شول خپل مالونه او اجناس په سپين زرو تبديل كړي. او وروسته د مشروط او اجتماعي قرارداد له مخې چې دغه نجيبه فلز معادل منل شوى ؤ، خپل د نظرونو نور شپان يې د سپين زرو معاوضه كول، او په دې توگه په مبادله او سوداگرۍ كې اسانتيا منځ ته راغله كه خلك په اوسنيو شرايطو كې خپل مالونه او جناس په پيسو تبديلي، ددې معنا لري چې پدې پيسو كولاى شي، په هروخت او زمان كې خپل د نظرونو اجناس او شيان راويسي. دغه دريم گړى شى چې د (پيسو) په نامه ياد شو، په تبادله او سوداگرۍ كې زيات اهميت پيدا كړ او د ټولنې په اقتصادي ژوندانه كې د سترو بدلونونو او تغيراتو سبب شو. او همدارنگه سهولتونه او ښيگڼې يې په سوداگرۍ او تبادله كې منځ ته راوړې چې په لاندې توگه مشخص كيږي:

١- مبادله او تجارت ددې سبب گرځي ترڅو د نړۍ د مختلفو نقاطو او ځايونو محصولات، لكه د منځني ختيځ نفت، د جاپان الكترونيكۍ وسايل، او د اروپا غذايي مواد د مختلفو ټولنو په اختيار كې واقع شي. كه تبادله او تجارت نه واى، نو د نړۍ د شيانو او كاليو څخه په صحيحه توگه استفاده نه كيدله.

٢- تبادله او سوداگرۍ د ټولنې د پاره د كار او مشغوليت د ايجاديدو سبب گرځي. او خلك كار او فعاليت ته مجبوروي. كه مبادلي وجود نه درلود هر نفر به مجبوراً د خپل اړتيا وړ توليد پخپله تهيه كاوه، كه د هر نفر احتياجات زيات واى، نو په دې توگه مجبور وددغه ټولو ضرورتونو ته دسترسى ولري او ټول يې توليد، او هغه كارونه اجراء كړي چې د هغه د توان څخه په عادي حالت كې وتلي موضوع ده، او يا په داسي كارونو كې مصروف شي چې د هغه قوه او انرژي زيات مصرف نشي چې له نيكه مرغه مبادلي او تجارت د انسان دغه ستونزه حل كړې ده او خلك په اطمينان سره د مبادلي په وسيله كولاى شي خپل هر قسم ضرورت مرفوع كړي او هر نفر د خپل ذوق او استعداد په مطابق كار وكړي.

۳- تبادله او تجارت د راکړې ورکړې د مختلفو فعالیتونو د رشد او پراختیا سبب شو. بازارونه منځ ته راغلل او ورځ په ورځ یی وده او انکشاف وکړ. او د مالونو راکړې، ورکړې ساحه پخه شوه، مختلف وزنونه د شيانو د اندزه کولو او وزنولو له پاره منځ ته راغلل، او په نهایت کې راکړه او ورکړې په اقتصاد کې د حمل او نقل د انکشاف او د انتقالاتو پروسې د چټکتیا سبب شو. او بالاخره یې اقتصادي وده او پراختیا منځ ته راوړه.

د متشبثو کسانو منځ ته راتگ او د سوداگرۍ رونق:

سوداگری د عامو خلکو د تصور په خلاف د قبایلو او کورنیو په منځ کې نه ده پیل شوې. ځکه تخصص او د کار تقسیم د کورنیو او قبایلو په منځ کې محدود ؤ، او خلکو اجناس او مواد صرف د خپل احتیاجاتو د لرې کولو په مقصد تبادله کول. په دې شرایطو کې داسې افرادو او اشخاصو وجود نه درلود چې په دایمي توگه تجارت وکړي.

د مبادلي محدودیت او د تولیدي شيانو کموالی او محدودیت د راکړې، او ورکړې د انکشاف او پراختیا مانع کیدل، ځکه چې دغه ټولو قومونو یوړنگ محصول او یوړنگ احتیاجات لرل، نو ځکه واقعی تجارت هغه وخت پیل شو چې بحري مسافرونه ممکن شول او د لیرې هیوادونو په منځ کې، مختلف مواد او محصولات تبادله شول، نو ځکه سوداگری مخکېنې له دې څخه چې په داخل کې مروج شي، خارجي بڼه غوره کړه. او مخکې له دې چې ځمکنۍ شي بحري سوداگرۍ رواج وموند.

د سوداگرۍ د پیدا کیدو په تاریخچه کې دوه دورې سره فرق لري:

۱- لاسی خرڅلاو د سوداگرۍ دویاگرځنده سوداگر: چې همدا اوس هم په ډیر لیرې او د آسیا او افریقا په کم انکشافو سیمو رواج لري. په دې قسم سوداگرۍ

کې د سوداګرۍ د مال کار وانونه حرکت کوي او خپل مالونه په حیواناتو باندې باروي او انتقال ورکوي. هرڅه ګټې په دې قسم سوداګرۍ کې شته. مګر د انتقالي مالونو د کموالی په نسبت یې ګټه ناچیزه ده.

۲- په هر ځای کې چې سوداګری لږ وده کوله، د ګرځندو سوداګر خپل ځای مقیم او ځای پر ځای سوداګرو ته پرېښود. مخکېنې له دې څخه سوداګر پیریدونکی (مشتري) پسې تلل. مګر په اوسنيو شرایطو کې پیریدونکو (خریدار) د سواګرو په لټه کې دی. مګر د پیریدونکي (مشتريانو) د جلبولو د پاره سوداګران د ځینو وسایلو څخه لکه، اعلانات، ابلاغیې، او د استازيويو یا د اجناسو غونه ورلیږل او د تصویرو د نصب څخه کار اخلي.

بازار موندنه:

بازار موندنه مارکیټنګ په هغه تجارتي فعالیتو کې شاملیږي، چې د شیانو او خدماتو جریان په تولید کوونکي څخه مصرف کوونکي ته ورسوي. او لاندې مادې به برکې نیسي:

۱- مصرف کوونکي وضعیت او پیرودل او خرڅول یعنې خرید و فروش (عرضه او تقاضا)

۲- د هغه کار خصوصیت چې دغه قسم فعالیتونه سرته رسوي، لکه (تجارتی تشکیلات)

۳- ځینی موارد د صنعتي او زراعتي تولیدات، د معدن استخراج پانګه اچونې او نورې چارې چې دولت د هغه اجرا په غاړه لري.

د بازار موندنې اهمیت:

د بازار موندنې (مارکیټنګ) څخه هدف د محصولاتو خرڅونه نه ده، بلکې په بازار موندنه کې هغه ټولې چارې شاملې دي، چې مالونه په ټاکلې وخت کې، پیریدونکي (مشتري) ته رسول کیږي. او په دې توګه مؤلدين لوړې ګټې لاس

ته راوړي. دغه عملیه د مصرف کوونکي د احتیاج د پوهیدو او پیژندنه، عرضه او تقاضا، اشتهاړ او د مصرف کوونکي پوهول او آگاه کول، د هغوی هڅول د نمونې تقسیم او توزیع او په محلي مرکزونو کې عمده فروشي او پرچون فروشي له نمایش څخه عبارت دی.

د بازار موندنې هدفونه:

د بازار موندنې مارکیتینګ په هدفونو کې لاندې مسایل شامل دي:

د ډیرې او اعظمي گټې لاس ته راوړل، انساني ضرورتونه رفع کول، تولیدي محصولاتو ته د زیاتې تقاضا او غوښتنې ایجادول، د آسانتیا وو او سهولتونو ایجادول د اعظمي استفادې په منظور د تولید له پاره د ظرفیت او حامی طاقت لوړول، د اقتصادي پرمختګ او د ملي اقتصاد د ودې او انکشاف د پاره مرسته او مساعدت.

د بازار موندنې فعالیتونه:

د بازار موندنې د فعالیتونو ساحه ټول کاري جریانونه د هغه د تولید او گټې پلان چې د محصولاتو د خرڅلاو څخه لاس ته راځي احتوا کوي. او له دې لاندې فعالیتونو څخه عبارت دي:

- د بازار مطالعه او پیژندنه.
- د تولیداتو له پاره تقاضا را منیځ ته کول.
- د محصولاتو ټولونه او پیرودل د عرضې یا خرڅلاو په منظور.
- په گدامونو کې د زیرمه کیدونکي محصولاتو تحویل.
- د خرڅیدونکي محصولاتو زیرمه.
- د محصولاتو ستندر د او درجه بندی.
- د موادو د سته بندي وسایلو تهیه، د محصولاتو درجه بندی، د حمل او نقل او پروسس.

- بسته بندي او انتقال.

- د قيمتونو د ثابت ساتلو په منظور د مالي منابعو ايجادول.

- د پلان طرح او مشوره ورکول د وروستيو توليداتو په برخه کې.

د بازار يابی د مطالعې طريقې:

کولای شو بازار موندنه (مارکيټنگ) په لاندې طريقو او

روشونو تر مطالعې لاندې ونيسو:

۱- د بازار موندنې عمليات:

بازار موندنه د تجاتي چارو بڼه او غوره عمل دی. د سوداګرۍ ځينې چارې

او موارد يو او بل پورې تړلي دي او ددوی د کار شکل داسې دی چې ټول مسايل د

شېانو په بهير کې د توليد کوونکي څخه د مصرف کوونکي ته، سره د خالت لري.

په همدې اساس هغه دسته عملياتو چې د شيانو د خرڅلاو او پيرودل، د هغه بيا

خرڅول، کاليو او شيانو حمل او نقل او گدام کول، تنظيمول، قيمت گذاري، او په

پای کې د هغه تحويل د مشتريانو (پيريدونکي) يوې ډلې ته په غاړه لري. د بازار د

موندنې د عمليو جزء بلل کيږي.

۲- د بازار موندنې مرستو تجزيه او تحليل:

د بازار موندنې مؤسسو مشخصه طبقه بندي چې يو د بله څخه توپير کيږي

په لاندې ډول دی: واره خرڅوونکي (خوړده فروشان) عمده توزيع کوونکي او د

بازار يابی چارې سهولت بښونکي مؤسسې. لکه تحقيقي، تبليغاتي، مبادله

کوونکي، او اعتبار ورکوونکي مؤسسې. لږ خرڅوونکي (پرچون فروشان) کولای

شو په کوچنيو گروپونو تقسيم کړو، لکه سوپر مارکيټونه، د مصرف تعاوني

شرکتونه او بيا تخفيف ورکوونکي خرڅلاو ځايونه (فروشگاوی) عمده

خرڅوونکي هم کولای شو په کوچنيو گروپونو وویشو. چې سترو شرکتونو غايندگان

او د هغه له محلي شعبي څخه متشکل دي.

۳- د شيانو ډول ته په پاملرنې سره د بررسي او ویش بهير:

په بازار موند کې د مطالعې وړيم روش. د يو بل پسې محصولاتو او يا دا چې د مختلفو قسمونو محصولاتو بررسي کول دي. او دغه مطالعه د توليدونکي څخه پيل او په آخر کې په مصرف کوونکي ختمیږي.

د داسې مطالعې په جريان کې مختلفې مؤسسې او بازار موندنې سازمانونه چې هر محصول د تقسيم په بهير کې واقع دي، تر مطالعې لاندې نيول کيږي. دغه روش او تگ لاره واضح کوي چې څرنگه د بازار موندنې عمليات، له اقتصادي نظره د يو معين محصول د توليد له نقطې سره توپير کوي.

بازار او د هغه ډولونه

بازار په معمولي مفهوم له هغه ځايه څخه عبارت دی چې پيرودونکي (خریدار) او مصرف کوونکي هلته سره مخامخ کيږي. په بل عبارت بازار عبارت له هغې نقطې څخه دی چې په هغه کې عرضه کوونکي او تقاضا کوونکي يو د بل سره ليدنه کتنه کوي چې په لاندې توگه د بازار ډولونه څيړل کيږي:

د اجناسو بازار:

په دې ډول کې پير دوونکي او خرڅوونکي په راکړه ورکړه او د کاليو (اجناسو) په خريد او فروش بوخت دي. د اجناسو بازار ممکن د يو ډول جنس (متاع) د عرضي خصوصيت ولري، لکه د اوسپنې خرڅوونکي بازار، د توکرانو خرڅولو بازار او نور او يا دا چې په عين وخت کې د مختلفو شیانو او کاليو خرڅولو ته اقدام کوي.

د اجناسو په بازار کې راکړه په دوه ډوله اجرا کيږي: يو د کاليو (شبانو) معاوضه له نورو کاليو سره، او بل کالی (شيان) د پيسو سره. د اجناسو معاوضه په اجناسو سره ډير مشکلات لري، ځکه چې پيرودونکي (خریدار) او خرڅوونکي بايد

هغه کالي او شيان پيدا کړي، چې مساوي ارزښت ولري، دغه مشکل ته په پاملرنې سره د پخوا څخه راځي او ورکړي د اسانتيا او سهولت له پاره يوه واسطه چې پيسی (پول) نومېږي، منځ ته راغلی.

د پيسې او پانگې بازار:

د پيسې او پانگې بازار لوی او پراخ مفهوم لري، او ډېره پراخه حوزه به برکې نيسي. د پيسې او سرمايې په بازار کې د پيسې او سرمايې د عرضه کوونکي او تقاضا کوونکي خصوصي افراد او اشخاص، بانکونه، دولتي او نيموالي تصدی گانې او سازمانونه شامل دي. د پيسې او پانگې په بازار کې، برسيره پرېولي معاملو او قرضي، ټول کريدیتونه، د شرکتونو سهمونه او دولتي ارزښت لرونکې ورقي پورې مربوطې معاملې اجرا کېږي، علاوۀ د بيمې شرکتونه هم په پولي او مالي معاملو کې ستره ونډه لري.

د کار بازار:

د کار بازار د يوې پولي جغرافيايي ملي او بين المللي سيمې څخه عبارت دی چې پکې د مختلفو مصروفیتونو خاوندان او د هغوی تقاضا کوونکي يوله بل سره ملاقات کوي.

د کار قیمت يعنې مزد، لکه د کاليو او اجناسو قیمت او د پيسو حاصل په پشپړه توگه د مختلفو اقتصادي او ټولنيزو عواملو تر تاثير لاندې دي، دغه عوامل په طبيعي، تکنولوژيکي، پانگه اچونه او نورو امکاناتو پورې شامل دي.

د سوداگري شرکتونو ډولونه:

د هر اقتصاد برياليتوب هغو سازمانو پورې مربوط دی چې، په ټولنه کې اقتصادي او توليدي فعاليتونه مخ ته بېاني. په تيرو تاخي لومړنيو ټولنو کې، توليدي سازمان عمدتاً انفرادي و، او د کورنۍ په منځ ته راتلو کورنۍ (فاميلي) اقتصاد شکل ونيو، او توليدي سازمان د ټولنې او اقتصادي نظامونو د پرمختگ

سره جوخت سرعت وموند او وده يې وکړه، او په اوسنيو شرايطو کې لويې اقتصادي اتحاد يې توليدي او دويش فعاليتونه مخ ته بياني، چې په لاندې توګه د شرکتونو ډولونه ډیر لند در پيژنو:

تضامني شرکت:

تضامني شرکتونه هغه مؤسسې دي، چې د يو شمير کسانو په وسيله د اقتصادي فعاليتونو د سرته رسولو له پاره منع ته راځي. په تضامني شرکتونو کې، شريکان د خپلې ټولې شتمنۍ (دارائۍ) سره مشترکاً د شرکت د مالي تعهداتو مسؤل دي. د شرکت په زيانمن کيدو يا ماتې سره مخامخ کيدو، شريکان بايد د خپلې شتمنۍ څخه د شرکت قرضي او پورونه ادا کړي. د شرکت ګټه د شراکت پر بنسټ او د شريکانو په موافقې سره ويشل کيږي.

سهامي شرکت:

سهامي شرکت هغه دی، چې د يو زيات شمير سهمونو او پانګه لرونکي څخه تشکيل شوې وي. په سهامي شرکتو کې، پانګه د سهمونو په شمير سره مساوي ويشل کيږي. هر څوک د برخې په پيږودلو سره کولای شي چې شرکت کې کېدون وکړي. د تضامني شرکتو په خلاف، د سهمونو د خاوندانو مسؤليت د شرکت په فعاليتونو کې، د هماغه اندازه پانګې او سهمونو پورې محدود دی، چې په شرکت کې يې لري.

تعاوني شرکتونه:

د تعاوني شرکتونو تشکيلات د ټولنې د پراخو پرګنو د ګټې د ساتنې پاره منع ته راځي، او د بورنگ خاص فعاليت له پاره رامینځ ته کيږي، لکه دويش او مصرف تعاوني شرکت او داسې نور. ټول پورتنی شرکتونه د تشکيلاتو له نظره د مديره هيئت او نظار هيئت لرونکي دي، چې کتابونه او لازمه سندونه د شرکت د مالي او اداري چارو د پرمخ بيولو له پاره تنظيموي.

مدیره هیئت په حقیقت کې د شرکت اجرائبه قوه ده، چې د یو ټاکلي وخت له پاره د عمومي ټولنې له خوا ټاکل کیږي.

د عنان شرکت:

د اسلامي فقهې له نظره، د عنان په شرکت کې، شریکان د مالونو د فتحې او یا تصرف په اختیار کې، یو د بل سره مساوي وي. شریکان د شرکت په کارونو او پانګه اچونه کې یو د بل سره سهیم دي او همکاري کوي. او شریکان د نورو له اجازې څخه پرته نشي کولای د شرکت په مال کې تصرف وکړي. په داسې حال کې چې د شریکانو برخه مساوي وي، په ګټه او زیان کې هم سره مساوي وي، او که نه ګټه او زیان د هغه قرار داد په اساس چې لاس لیک کړی یې دي، تقسیموي.

د مضاربې شرکت:

د مضاربې شرکت دا دی چې یو شخص یو شی بل چاته ورکوي، ترڅو هغه په کار واچوي او د هغه په ګټه په یو ټاکلي نسبت شریک شي.

دوه یا زیات کسان خپل منځ کې د شرکت وعده کوي، په دې شرط چې یو خوا پانګه ورکوي او بله خوا یا بل جانب کار کول په غاړه اخلي، او هغه ګټه چې لاس ته راځي، د هغه قرار داد په اساس چې په خپل منځ کې یې سره کړی دی، د دواړو خواوو په منځ ویشل کیږي، او که چیرته زیان او نقصان منځ ته راځي، ټول به سرمایه یې ته متوجه وي او عامل (هغه څوک چې کار کوي) مالي خسارې په غاړه نه اخلي، ځکه چې عامل امین دی او ضامن به نه وي.

د مفاوضې شرکت:

هغه شرکت دی چې دوه یا زیات کسان، یو د بل سره وعده کوي چې، په هر هغه شی کې چې لاس ته راوړي او یا ضرر کوي، یو او بل سره شریک دي، حتی که یو د هغوی څخه مال په میراث وړي، او یا کوم گنج پیدا کړي، او یا تجارت وکړي او یا ګټه لاس ته راوړي... او که هم ضرر وکړي او یا د چا مال له منځه وړي، په دې ټولې ګټې او ضرر کې یو د بل سره شریک دی.

د زجود شرکت:

دا شرکت داسې دی، چې دوه کسه په بازار کې د خلکو په منځ کې اعتبار لري، مګر مال او سرمایه (پانګه) نلري، دوی خپل منځ کې وعده کوي چې هریو پخپله ذمه کې د نیسې په ډول څه شی ونه پيري، او هغه شی چې هریو پیږودی دي، د دواړو په منځ کې شریک وي، هغه بیا خرڅوي، او وروسته د اجناسو د پیسې ورکولو اداء کولو، حاصل شوي ګټه پخپل منځ کې سره ویشي.

او ټاټوبي شخص پیژندل شوی او معتبر، مګر بی مال او ثروت اوبل کس نوم ورکي اوبی اعتبار، اما پانګه وال (سرمایه دار) خپل منځ کې قرار داد کوي، چې مال د سرمایې د خاوند په اختیار کې وي، مګر بل د هغه سرمایې او مال سره کار او فعالیت وکړي، یا د اعتبار وړ کس د نیسې په ډول څه شي وپيري، او د هغه خرڅلاو بې اعتبار کس ته پريږدي، او هغه ګټه چې لاس ته راځي، خپل منځ کې سره تقسیم کړي، او ټاټوبي اصطلاح یو پیژندل شوی شخص د یو نوم ورکي شخص مال په یو لور قیمت او ګټه خرڅ کړی، ترڅو یو مقدار د هغه څخه ده ته پاتې شي.

د ابدان یا اعمال شرکت:

د ابدان یا اعمال شرکت له هغه شرکت څخه عبارت دی، چې هریو بیل په کار کې مشغول شي، او په هر شي کې چې ګټه لاس ته راوړي، خپل منځ کې به شرکت وي، که د دوی د کار نوع او شکل سره مساوي یا مساوي نه وي.

محدود المسئولیت شرکت (Limited):

هغه تجارتي شرکتونه چې د هغوی سرمایه په سهمونو تقسیم نه وي، او په شریک کې د هریو مسئولیت د تعهد شوي سرمایې په اندازه وي.

خاموش شرکت:

مخفي یا خاموش شرکت هغه دی چې، د یو یا څو کسو په منځ کې تشکیل شوی وي، او شریکان نه غواړي، چې د هغوی نوم او سرمایه درج او ثبت شي، او د خپل نورو خپلوانو او وابسته گانو په نوم شرکت تأسیس او په کار اچوي.

نړيواله سوداګری

د اقتصادي ودې او انکشاف په نظریو کې، ځینې نظریې وجود لري، چې بهرنۍ سوداګری، او د مالونو د انتقال آزادې بهرته او د هغه برعکس د پرمختیايي ټولنې د اقتصادي انکشاف موجب ګرځي او د اقتصادي پرمختګ چټکتیا زیاتوي، برسیره پردې نورې نظریې هم موجودې دي، چې د نړیوالې سوداګرۍ آزادې او د سرمایې د عاملو انتقال د پرمخ تللې، او د دې عواملو لرونکې هیوادو په ګټه او د هغه هیوادونو په زیان تمایزې چې د هغوی صنایعو نوی انکشاف کړی وي، او د نړیوالو بازارونو سره سیالۍ (رقابت) نشی کولی، مګر د نننۍ نړۍ اقتصادي واقعیت، او د دغسې روابطو د ګټې او زیان څخه پرته، د دې څرګندوی دی، چې دغه رابطې د نړیوال اقتصاد د انکشاف او ودې او د ټکنالوژۍ پراختیا په پیل کې تر اوسه پورې د پرمختګ او پراختیا سره مخامخ دي، او د نړۍ ټول هیوادونه په یو قسم نه، یو قسم، یو ښاخو باندنې محصول ته متکي وي، او دغه اقتصادي اړیکې او مناسبات د هرې دورې په نړیواله سطحه، له تیر دورانه څخه ډیر زیاتېږي. د نړۍ هیوادونه خپله دودې او پرمختیا بهیر د نړیوال تجارت د مناسباتو او روابطو په انکشاف پیاوړی کړی، او په ځینو مواردو کې د دې مبادلي له جریان څخه د خپل اقتصادي رشد او پرمختګ له پاره هم ګټې اخیستې دي.

داسې پوښتنه مطرح کیږي چې سوداګری تر کومې اندازې پورې د هیوادونو په اقتصادي انکشاف کې برخه اخستی شي؟ د کلاسیک اقتصاد پوهانو او وروسته، نړیوال سوداګرۍ په اقتصادي وده او انکشاف کې د موټور په حیث تلقی کیږي. په اوسنیو شرایطو کې د تجارت برخه د اقتصادي ځواک په زیاتیدو، او د تولید د عواملو او اقتصادي جریان څخه استفاده په پرمختیايي هیوادونو کې جوته ده. د نړیوال تجارت د نظریې اساس په ۱۵ او ۱۸ پیړۍ، یعنې د تجارتي مکتب په وخت کې مطرح شوي دي، او د دې سیاست بنسټ او اساس د صادراتو زیاتوالی او د وارداتو کموالی تشکیلوي.

اقتصادي وده او سوداگري:

د نړۍ د مختلفو هيوادو په منځ کې سوداگري د توليدي محصولاتو د کيفيت د ښه کيدو سبب کيږي او د يو هيواد د توليداتو مازاد نړيوالو بازارونو ته وړاندې او عرضه کيږي. برسیره پردې سوداگري د هيواد د بازارونو دانکشاف سبب گرځي. او هم د کار ویش او اختصاص ښه کوي او معاصر تخنیک او تکنالوژي ته په نړيواله سطحه پراختيا ورکوي. نړيواله سوداگري له انحصار څخه مخنيو کوي، او د رقابت او په پای کې د توليدی کفایت د پیاوړتیا سبب کيږي.

آزاده سوداگري او د هغې ښيگڼې:

د ډيرو اقتصاد پوهانو په سوداگري د دو هيوادو په منځ کې غالباً د دو کسو په منځ کې سوداگري ده، او د مالونو د تبادلې له نظره د هغه په منځ کې کوم فرق وجود نلري، ولې په نړيواله سوداگري گمرکي عوارض او محصول اخيستل کيږي، په داسې حال کې چې په داخلي تجارت کې دغسې محصول او عوارض وجود نلري. له سيمه ايزو توليداتو څخه ملاتړ:

د سوداگري او مبادلې د آزادۍ مخالفين معتقد دي، چې د مبادلې آزادۍ ددې سبب کيږي، چې د نوي صنعتي شوی هيوادونو توليدات، د پرمخ تللي هيوادونو د توليداتو سره په رقابت کې غټاښي، او د هيواد اقتصادي استقلال ته به هم صدمه ورسوي، او اقتصادي وابسته گۍ به زياته شي. برسیره پردې آزاد تجارت د يو شمير مشغولو خلکو به د وزگارۍ سبب شي. ځکه داخلي همجنس، هم رنگه او مشابه شيان (کالي) د خارجي تجارت بازارونو کې داخليږي، ددې عرصې کار کوونکي به وزگار شي، او په وروستي تحليل تجارتي موازنه د پرمخ تللي هيوادونو په گټه تماميږي.

شپږم څپرکی:

پيسې، بانک او مالیه

پيسې (پول)

په پيسو او يا بې له پيسو تبادله:

کله چې يو شی (يو جنس) د بل شي سره مستقیماً تبادله شي، دغه عمل ته جنسي تبادله وايي، هغه تبادله چې د دوو کسو په منځ کې د شيانو په مقابل کې صورت مومي، د هغه د مطلوبیت درجې پورې اړه لري، چې دواړه خواوو ته يې لري، او هر يو د تبادله کوونکي د هغه شي مطلوبیت، چې هغه ته اړتيا لري، ځان سره ټاکي.

جنسي تبادله ځينې مشکلات رامینځ ته کوي:

لومړی: د دوو کسو اجتیاجات سره يو شان او مشابه نه دي.

دویم: د دوو جنسو (شيانو) د تبادلې نسبت مشخص نه دي، او با الاخره د

جنسي (جنس په جنس) عمده ستونزې دادی، چې تل نشو کولای، چې د معاملی وړ دوه شيان يا دوه خدمته يو د بل سره منطبق کړو، نظر په همدې مشکل او ستونزې په راکړه او ورکړه کې پيسې (پول) رواج شو.

له پيسو څخه په استفادې سره، راکړه او ورکړه په دوه

مرحلو کې صورت نیسي:

لومړی: خرڅلاو، دوهم: پیرودل (رانیول)

پيسی په تبادلو کې د رابطی رول لوبوي، او تبادله او راکړه او ورکړه د پيسو

سره په چټکۍ او په اسانتیا صورت نیسي.

د پيسو تعريف:

پيسې په متفاوت او رنگارنگ شکلونو او قسمونو تعريف شوي، او هر عالم نظر په دنده، اشکالو، مشخصاتو او د هغه تاثيراتو او اغيزو سره پيسې تعريف کړي دي.

د يو لرغوني او پخواني تعريف په اساس، پيسې هغه متاع (شي) دی چې، جنسي تبادله له منځه وړي. ځينې وروستی عالمان، پيسې هغه متاع گڼي چې د هغه لرونکي ته قدرت ورکوي، ترڅو ځان د قرضې څخه په وخت کې خلاصوي، او د خرڅولو او پیرودلو (خرید او فروش) په معاملو کې آزادي ولري. ځينې نور «د پيسو د پیژندنې اسانه لاره» د هغه وظیفو ته متوجه کړې، او د پيسو تعريف يې د هغه وظیفې پورې مربوط کړی دی. هر جنس چې وکولای شي د (تبادلې، د زیرمې، د حسابي واحد ارزښت او د پور د ادا کولو وسيلې) وظیفې سرته ورسوي، پيسې گڼل کيږي.

ماکس ويبر (Max Weber) پيسې (پول) د يو تبادلوي شې په توگه پیژني او عقیده لري، چې دغه شي په ساتلو کې هم د اقتصادي مختلفو مرکزونو پواسطه د تبادلې د وسيلې په حيث ومنل شي.

البرشت فورست من (Albrisht, Forst, Man) پيسې (پول) يو قانوني طلب گڼلی دی، او په دې عقیده دی، چې دغه طلب (غوښتنه) تل د فعال کيدو قابليت لري او د فعال کيدو هدف، د قانوني طلبه څخه پر اجتماعي محصول باندې د کمي او کيفي له نظره څخه عبارت دی، چې د يو تضمین شوي تبادلې د وسيلې په توگه ده. له پورتنیو تعريفونو څخه داسې نتيجه اخيستل کيږي، چې پيسې د هغو وظایفو ته په پاملرنه تعريف شوې ده.

د پيسو تاريخچه:

دا واضحه ده چې، په تيرو تاريخي وختونو کې، پيسې د نن ورځې په شکل وجود نه درلود، او هم په هغه وخت کې مختلف شيان د پيسو په توگه گڼل شوي، او

د وخت په تیریدو سره پیسې د هغوی ځای نیولی دی. د راکړې او ورکړې پرمختګ په اثر، د انساني تمدن په لومړیو وختونو کې، د تبادلې وسیلې دپاره ضرورت احساس شو، او د حیواناتو څخه د تبادلې د وسیلې په توګه په راکړه او ورکړه کېښې استفاده کیدله. د لومړیو پیړیو په وروستیو کې او د منځنیو پیړیو په لومړیو کې ځینې فلزات (مخصوصاً سره زر او سپین زر) د تبادلې د وسیلې په توګه تر استفاده لاندې واقع شول.

په ځینو ټولنو کې، لکه افریقې او د بحر الکاهل جزیرې، صدف، د مرغی ښکې د تبادلې وسیله وه او تردې وروستیو سلوکالونو د تبادل د وسیلې په توګه ترې استفاده کیدله. مګر انسانان د پوهې او معلوماتو پواسطه وپوهیدل چې ددې مختلفو پیسو له جملې څخه لکه حیوانات، تنباکو، کانې او نور، سره زر او سپین زر د راکړې او ورکړې دپاره د ښه مشخصاتو او معیارونو لرونکي وي، یا په بل عبارت دغه دوه فلزه د پیسو (پول) وظیفې په ښه توګه سرته رسولای شي.

دغه فلزات د خپل کیمیاوي خواصو په اساس چې په طبیعت کې په آزاده توګه وجود لري، او د هغوی د فزیکي خواصو په اساس، لکه ځلیدنې او د ورق کیدو قابلیت او داسې نور د عامو خلکو د خوښې سبب وګرځیدل. پورته ذکر شوې طبیعي ځانګړنې، اغیزمنې اقتصادي نتیجې هم له ځانه پر ځای درلودې او ددې فلزاتو لوړتیا یې نسبت د نورو مالونو او شیانو ته برجسته کړې دي:

په حمل او نقل کې اسانتیا، د سره زر او سپین زر دایمي پايښت او پاته کیدل، د سره زر او سپین زر مشابهت او همرنگي په ټولو هیوادونو کې، ددې فلزاتو د ویش قابلیت، د نجیبه فلزاتو د پیژندنې وضاحت او نور. ددې فلزاتو ښیګڼې او خصوصیتونو د پیسې په توګه قوت ویاخښه او د نړۍ ډیر پخواني هیوادونو سره زر او سپین زر د پیسو په شکل په راکړه او ورکړه کې استعمال کړل او ووسته د سره زر او سپین مسکوکاتو د پیسې په حیث رواج وموند.

وړوسته بانکو تونه د سره زر او سپین زر پر ځای جریان کې ولويد، او د تعویض قابلیت یې د سره زر په مقابل کې درلود. فلزي او کاغذي پيسې دواړه د مبادلې په جریان کې د استعمال وړ وگرځيدی، پيسې نه يواځې د فلزي او يا په کاغذي شکل وجود لري، بلکې د هغه په څنگ کې ليکلې پيسې (چک، بیه لرونکي اسناد) هم په جریان کې د پيسو په حجم او اندازه ډیر نقش لري.

د پيسې وظيفې:

الف- د تبادلې وسيله:

هر شی چې وکولای شي د اجناسو او خدماتو په مقابل کې تادیه او ومنل شي، پيسې بلل کيږي. د هېو شي منل او قبولول د تبادلې د وسیلې په حیث دوه عامله لري:

لومړی دا چې پيسې د خلکو په نزد ارزښت لري، او هر څوک غواړي چې هغه د خپلو شېانو (اجناسو) او خدماتو په مقابل کې لاس ته راوړي، دوهم که پيسې ذاتي ارزښت هم ونلري (لکه کاغذي بانکو تونه) د عام قبولي قابلیت په تبادلې کې لري، چې حکومت هغه قانوناً مروج کړی دي، او قانونی پيسې (پول) په توگه پیژندل کيږي، قانوني مروجې پيسې (پول) يا Legal Tender، د خپل د تبادلې قابلیت قدرت د حکومت د توانمندي او اقتدار څخه ترلاسه کوي، او په هر ځای او هر وخت کې دغه کاغذي پيسې، د اجناسو او شېانو او خدماتو د پیرو دلو او لاس ته راوړلو له پاره په کار وړای شي، او جنسي مبادلي ته ضرورت نه احساسیږي.

ب- د ارزښت د ذخیرې وسيله:

د پيسې د لومړۍ وظيفې په پام کېنې لرلو سره، يعنې د عام قبولي قابلیت څخه د هغه دوهمه وظيفه نشأت کوي. پيسې کولای شي په مختلفو وختونو کې په راکړه او ورکړه کې ورڅخه استفاده وشي. د دې امکان د درک وړ دی، پيسې کولای

شی په وروستی وخت کې د استفادې وړ وگرځي، او په معاملو کې کار ورځني واخیستل شي، که پیسې د وخت په تیریدو سره خپل د خرید قوه له لاسه ورکړي، د هغه لرونکی کوښښ کوي، ترڅو شیان او اجناس د ممکن په صورت ډیر ژر تقاضا وکړي، او یا د جنس په جنس معامله په دې حالت کې د توجه وړ وگرځي. ځنې وخت امکان لري چې د پیسې ذاتي ارزښت د هغه ذاتي ارزښت په نسبت د وخت په تیریدو سره زیات شي. په اوسنیو شرایطو کې پیسې د ارزښت د ذخیږي په توګه، هغه وخت خپله دنده په ښه توګه اجرا، کولای شي، چې مقدار یې کنترول شي، او دوهم د هغه په استقرار باندې اعتماد ولري د پیسې استقرار، د موازنې په ایجادولو سره په یو ملي اقتصاد کې د اقتصادي دوران په دننه کې د پیسو د حجم او اندازې ترمنځ ممکنه دی.

ج- حسابي واحد:

د پیسې دا وظیفه په دې معناه ده، چې د هغه په اساس د نورو اجناسو ارزښت مقایسه کيږي، یعنې پیسې د نورو شیانو او اجناسو د ارزښت د ټاکلو د وسیلې په حیث عمل کوي، دا یو حقیقت دی چې د ټولو شیانو او خدماتو بیه په پولي معیار تثبیت کيږي، او د هغې پواسطه سنجش او مقایسه کيږي، د یو حسابي واحد په شتوالي کې د ارزښتونو مقایسه ناممکنه کيږي، او په دې وسیله محاسبه او حسابداري سیستم په ملي اقتصاد کې آسانه کيږي.

د- د پورونو د اداء کولو وسیله:

د خلکو او افرادو مالي تعهدات د پیسو پواسطه تادیه او تصفیې کيږي، او ددې وظیفې پواسطه پیسې د پورونو د تادیې یوه وسیله کیدای شي، او هیڅ څوک نشي کولای د پور په ادا کولو کې د هغه د منلو څخه انکار وکړي. مګر دا واضحه ده چې، د پولې تورم په شرایطو کې، پور ورکونکی (دائن) خساره مند کیږي. د پیسې وظیفه د ارزښت د زیږمې د وسیلې په عنوان او د هغه په اداء کولو زیانمنه کيږي.

بانک

انساني تمدن د پخوا زمانو څخه د مالونو او شپانو د تبادلي د نقش او اهميت، او همدارنگه د پيسو ايجاد او د هغه څخه د راكړه او وركړې د وسيلې په حيث، د شپانو د ارزښت ساتنې، حسابي واحدونو په درك كولو سره د كريدتي مؤسساتو په منځته راوستلو اقدام وكړ. چې د وخت په تيريدو سره د مالي او پولي نننۍ مؤسسې اساس او تهدياب يې طرح او بنسټ يې كينډول شو. دغه مؤسسې د خپل تكامل او بشپړتيا په بهير كې د ډېر ابتدايي او ساده شكل څخه تراوسني پولي او مالي د څو رابطه ايزه د عملياتي روابطو په يوه لويه شبكه تغير شكل وكړ، او دغه تكامل جريان همدارنگه ادامه لري. په اوسنيو شرايطو كې د ټولنې اقتصادي عادي او ورځني فعاليتونه بې له بانکو څخه تصور نشي كيداى.

مالي او كريدتي مؤسسې په اوسني حالت كې د اقتصادي فعاليتو ټولې ساحې احتواء كړې دي، او ددې فعاليتو لمن ورځ په ورځ پراخه كيږي. او ددې مؤسسې د سياستونو، اقداماتو او تدابيرو ډير تاثيرات د اقتصادي ژوندانه د فعاليتونو په مجموعه باندې وارد يږي.

همدا اوس اوس په ملي او بين المللي مقياس كې په زياتو هېوادونو كې مختلف بانكونه د خپل حقوقي شكل او د معاملاتي اهدافو له نظره منځ ته راغلي او هر يو په مختلفو خاصو برخو او څانگو د اقتصادي ژوندانه په ساحه كې فعاليت كوي. په اوسني اقتصاد كې بانكونه اساسي او مهمې دندې په غاړه لري، وركړې راكړې چارې، كريدتي او مالي عمليات په ملي او نړيواله سطحه سرته رسوي. او زبات تشكيلات او اساسات د مالونو او اجناسو د تبادلي په ساحه كې او په اقتصادي او معاملاتي روابطو بوخت دي.

د بانکي فعاليتونو پراختيا د تجارتي چارو د پراختيا او انكشاف له پاره ډير امکانات او فرصتونه منځ ته راوړي. او پولي او مالي ډيرې پيچلي او بغرنجې

معاملې په ډیر لږ وخت کې حل و فصل کوي. د امانتونو منل، د حسابونو خلاصول د افتتاح، د کرډتونو ورکول، د معاملې سرته رسول، د اسناد سهم پورې مربوط عملیات، پور او ارزښت لرونکې پانې په داخل او خارج کې د شتمنیو انتقالول اسعاري معاملې، د سره زر معاملې، د ضمانتونو تضمین او صادرول، زراعتي، او تعميراتي مؤسسو سره کومک، حمل و نقل او مشارکت او په نورو اقتصادي چارو کې معاملې سرته رسول د بانکونو له سترو دندو څخه گڼل کیږي، چې د هغوی د اجراتو څخه پوهه او معلومات ډیر ضروري او لازمي کار دی.

د بانکونو د ودې تاریخي بهیر:

د تاریخي اسنادو او شواهدو په اتکا د ۳۲۰۰ - ۳۴۰۰ د میلاده څخه مخکې کالونو کې په بابل کې بانکونو وجود درلود، چې د اوسنۍ نړۍ د بانکونو سره مشابهت لري، او د هغه مشابه مؤسساتو په لرغوني یونان کې هم وجود درلود، او داسې شواهد هم وجود لري چې د سرو زرو او سپین زرو څخه د تبادلې د وسیلې په توگه کار اخیستل کیده.

په پخوانو زمانو کې هم مروجه بانکي معاملې په یونان کې معمول وې، رومیانود یونانی تمدن سره په تماس کې له فلزاتو څخه د مسکوکاتو په توگه استفاده کوله، رومی بانکدارانو د یونان مروجه بانکي معاملې وسایلو ته پراختیا ورکړه. په منځینو پیړیو کې سوداگري او د مالونو تبادله ځنډ سره مخامخ شوه، د پورونو تادیه نسبتاً محدوده شوه، او بانکي معموله طریقه هم له فعالیت څخه ولویده.

د سوریې او اسرائیل خلک لومړنۍ قومونه وو، چې عمدتاً یې پولې معاملې سرته رسولې، او وروسته پولې معاملات د انحصار په توگه د یهودیانو په لاس کې متمرکز شول.

په نهمې او لسمې پیړیو کې یواځې پولې تبادله د یوې حرفې په توگه بلل کیده، چې په اوله کې د زرگرانو له خوا سرته رسیده، هغوی خپل میز Bamea

مارکېټ کې اېښوده، او پولې راکړې ورکړې يې سرته رسولې، له همدې امله يې په دولسمه پېړۍ کې د بانکدارنوم خان ته غوره کړه، د مسکوکاتو د تبدلۍ څخه د اماناتو معاملې منځ ته راغلې، په لومړي سر کې په منظمه توګه صورت نيوه، يعنې امانت اېښودونکي خپل هماغه اصلي سکې، جنساً لاس ته راوړلې، ددې منظمو اماناتو څخه وروسته غیر منظم اماناتو وده او انکشاف وکړ، په دې شکل چې بانکدار مجبور نه و، چې هماغه سکه بيرته تاديه کړي، بلکې کولای شو د هغه معادل د هغه لرونکې کسانو ته بيرته ورکړي. په دې وخت کې د حسابدارۍ د سيستم په انکشاف سره د پيسو انتقال د حوالي او برات پواسطه رواج وموند. بايد وويل شي چې د بانکي فعاليتونو چټک بدلون سره، د بانکدارۍ چارې په ايټاليا، فرانسه او انگلستان کې پراختيا وموندله.

لومړۍ بانک د وينز په ښار کې په ۱۱۵۷ ميلادي کال کې تاسيس شو، داسمتر دام په (۱۶۰۹) کال کې او دهامبورګ بانک په ۱۶۱۹ کال کې تاسيس شو.

نوموړۍ بانکونو امانت قبلو او د خلکو د ضرورت وړ حوالي يې سرته رسولې، په حقيقت کې د سوداګرانو صندوق و. په اوسني زمانه کې اروپايي بانکونه په صنايع، سوداګرۍ مواصلاتو او پولې راکړه او ورکړه پخې پانګۍ اچوني کړي دي، په ايټاليا، هسپانيا، آلمان او انگلستان کې اول بانکونه تاسيس شول. ددې بانکونو په څنګ کې، نور متنوع بانکونه، لکه: د قرض بانکونه، د بېرۍ چلولو د اسنادو بانکونه، د سپما (پس انداز) د بانکې اچونې شرکتونه او داسې نور منځ ته راغلل. له بلې خوا د دولت د بانکي مسألو په هکله خپل مسؤليت درک کړ، او د مرزي بانک له طريقه د پيسو خپرولو کنترول، د قرضې په رهنما يې کې فعاله ونډه واخيستله.

په اوسني وخت کې بانک له با اهميته اقتصادي پديدو څخه دی، د بانکونو

رول او اهمیت په مختلفو هیوادونو کې د هغه د اجتماعي او اقتصادي ودې له نظره متفاوت دی. په صنعتي پرمخ تللو هیوادونو کې بانکونه د هغه هیواد د اقتصاد د رهبري کوونکي عنصر په توګه منځ ته راځي. بانکونه پراخه پانګه اچونې په صنعتي او تجارتي برخو کې کړي دي. او کولای شي د صنعتي درجې وده وټاکي، او پولي سیاستونه تنظیم کړي.

د منځ په ودې هیوادونو په اقتصاد کې د بانک رول د هغوی د اقتصادي ودې د سطحې په تناسب محدود دی.

د بانکونو ډولونه:

الف- مرکزي بانک:

مرکزي بانک، د هیواد په بانکي سیستم کې د خاص موقف لرونکی وی او د پولي سیاست له نظره ټاکلي هدفونه په غاړه لري. مثلاً د پیسو (پول) تدارک د اقتصاد له پاره، د پیسو داخلي او خارجي ارزښت ساتنه، د قرضی ورکول اقتصاد ته د استخدام او اقتصادي ودې د ساتلو په منظور، او بالاخره د تادیاتي انتقالاتو تنظیم له خارج سره او د اسی نور.

د مرکزي بانک وظیفې عبارت دي له: د پیسو خپرول، د دولت بانک او د انتقالاتي تادیاتو د تصفیې د مرکز په توګه.

ب: معاملاتي بانکونه:

معاملاتي بانکونه مختلف ډولونه لري، او د هیوادو د اقتصاد او د هغوی د ضرورتونو په مطابق تأسیسېږي، د پولې پانګې ټولونه، یوې پانګې ته تغیر شکل ورکول، په ملي او بین المللی ساحه کې تادیات سرته رسول، او فردي او ټولنیزو سپماوو (پس اندازونو) وظیفې په غاړه لري.

ج: د پورونو بانک:

د قرضې یا پورونو بانکونه په عمومي توګه، هغه بانکونه دي، چې د

قرضونو او خدماتي معاملې سرته رسوي، مگر د لنډې مودې قرضې ورکوي. دغه بانکونه معبادی امانتونه لاس ته راوړي، برسېره پردې د ارزښت لرونکو پانوی معاملې هم سرته رسوي.

د- د سپما (پس اندازونو) کسې:

د سپما او پس انداز کسې د افرادو اشخاصو د پس اندازونو په پیاوړی کولو لاس پوری کوي. د پس انداز د موندلو شبکې ته پراختیا ورکوي، د خلکو محدود صنایع ټولوي، او د ټولې شوې مبالغو څخه د اقتصادي فعالیتونو د پراختیا له پاره قرضې ورکوي.

ه- د قرضې کوپراتیفونه:

د قرضې کوپراتیفونه د نورو کوپراتیفونو په څیر یو مشخص تعداد ته، د شخصي گټې د دفاع پر اساس، اداري استقلال او فردي مسؤلیت په اساس قرضي ورکوي. د تجارتي قرضې د کوپراتیفونو وسایل د زراعتي قرضې کوپراتیفونه دي.

و- اختصاصي بانکونه:

اختصاصي بانکونه یو قسم فعالیت او بانکي عمل سرته رسوي او د فعالیت د ساحې له نظره سره تفکیک کیږي، لکه د بیمې شرکتونه، د عمراني پس انداز وکسې، رهنی بانکونه او سرمايوي شرکتونه.

ز- انکشافی بانکونه:

دا بانکونه زیاتره سیمه ایز شکل لري، او په ځینو پرمختیايي هیوادونو کې تأسیس شوي دي، د هغوی لومړی هدف، په اقتصادي او اجتماعي پرمختگ کې برخه اخیستل دي. دا قسم بانکونه په انفرادي او دسته جمعي توگه فعالیت کوي او د یوې منطقي د یو هیواد او یا هیوادونو وده او پرمختگ له پاره ټاکلې طرحې او پروگرامونه تر اجرا لاندې نیسي، لکه د آسیایي انکشافی بانک، د افریقا د انکشاف بانک، د لاتینې امریکې انکشافی بانک او دانې نور.

ح- د امانتونو بانکونه:

دا بانکونه معمولاً سهامی شرکتونه دي، سپما شوي د نورو مؤسسی په راس او دوران کې سرمایې او شتمني اخلي، او د خپل مقرري په اساس یې په کار اچوي، دغه بانکونه مالي فعالیتونه هم سرته رسوي، مثلاً ارزښت لرونکو پانېو پیرودل او خرڅولو کار سرته رسوي.

ط- د کار بانکونه:

د کار بانکونه هغه مؤسسې دي، چې په صنعتي چارو کې فعالیت کوي، او د هغوی پانګه د هغوی له ذخیرې څخه عبارت دی. برسيره پردې په ځینو مواردو کې د لویې تجارتي اتحادیې پانګې جذبي او ورباندې کار او فعالیت کوي.

ی- خارجي مخصوص بانکونه:

دا بانکونه مالي چارې سرته رسوي او د سرمایې د استفادې او ګټې په خاطر په کار اچوي، او خارجي پانګې را جلبوي، او په خارجي تجارت کې سرمایه گذاري کوي، او صادر وونکي ته قرضي ورکوي.

عمومي مالیه

د عمومي مالېې د علم تعریف:

د یوې ټولنې د ادارې او د چارو د انتظام له پاره د هغو سازمانونو او مؤسسو موجودیت چې د هغوی مجموعه د هغې ټولنې د حکومت د ستګاه تشکیلوي، لازم او ضروري ده. حکومت یو شمیر مسئولیتونه او وظیفې لري، او همدارنګه له هیواد څخه دفاع او اجتماعي تأمینات په غاړه لري، او مصرفونه هم په غاړه اخلي او متحمل کیږي چې (د عمومي مالېې مخارج) نومېږي.

د عمومي لګښتونو د ورکولو له پاره دولت باید یو مقدار عواید د خلکو، مؤسساتو او نورو څخه لاس ته راوړي، چې ددې ضرورتونو له تأمین له پاره دغه

دارائي په مصرف ورسوي. هغه عوايد چې دولت يې د خلکو څخه لاس ته راوړي «عمومي عوايد» نوميږي، د عمومي مخارجو ټاکل او د هغه مخارجو د تأمينولو طرز او طريقه د عمومي عوايدو په وسيله، د عمومي ماليې د علم موضوع ده. په دې علم کې د دولت دستگا دخل او خرڅ تر څيړنې لاندې نيول کيږي.

د عمومي ماليې عمده «ستري پرځې» دا دي:

عمومي عوايد، د مالي چارو اداره، د بودجه بندۍ مسايل، د هغو مبالغو څخه ساتنه او حفاظت چې د دولت په اختيار کې دي.

عمومي مالیه پخپله د اقتصاد د علم يوه برخه ده، ځکه چې د انسان د ټاکلې غوښتنې په وړاندې کولو سره تماس لري، او د ټولنې د شخصي افرادو پر توليد او ویش (توزیع) باندې تاثير لري، او د ټولنې د شتمنۍ پر مصرف باندې هم اغيزمن دی.

په اقتصاد کې د دولت مداخلې علتونه او عوامل:

د دولت مداخلې يا نه مداخلې په هکله په اقتصاد کې، ځنې منځنۍ وخت متفاوتې نظريې وړاندې کيږي. ځينې په اقتصادي چارو کې د دولت د مداخلې مخالف دي، او وائي چې په واقع کې د آزاد بازار مشخصات او عمل د ټولنې اقتصادي ستونزې او مشکلات حلوي، او د اقتصاد د غير مرکزي شکل پلويان دي، او ځينې نور په اقتصاد کې د دولتونو مداخلې موجوديت لازمي او ضروري گڼي. له اقتصادي نظره هم ځينې موارد وجود لري، چې دولت کولای شي تر يو حده پورې په اقتصاد کې مداخله وکړي:

- د اقتصاد انکشاف د برنامه ريزۍ او پالانگدارۍ له پاره او
د اقتصادي ودې او پرمختگ ته د رسيدو په خاطر د دولت همکاري
او همگامۍ لازم او ضروري ده.

- د شتمنۍ او د هغه څخه حاصل شوی عايد ویش بنيادي د آزاد بازار په

مشخصاتو کې غیر عادلانه صورت ونیسي. دولت کولای شي د هغه د تعدیل او تنظیم په منظور او ددې نقيصې له اصلاح له پاره، په عادلانه ویش (توزیع) اقدام وکړي.

- دولت کولای شي چې د استخدام او نفوس په هکله پر ځینو طرحو او نظریو اتکاء ولري، او په دې لاره کې مشخصې پالیسي په نظر کې ولري، په داسې حال کې چې په دغسې مواردو کې بازار او خصوصي مؤسسې د لازمي برنامې او نظریې څخه بې برخې دي.

- د نوې محلي صنایع څخه د حمایت په خاطر په خارجي مشابه شیانو د تعرفې او محصول وضع کول لازم او ضروري دي، او دا کار د دولتونو په صلاحیت کې دی، ترڅو په دغه اقداماتو لاس پورې کړي. خصوصي تثبث د دغسې چارو په سرته رسولو نه قادر دي او نه علاقه لري.

عمومي لگښتونه:

د دولتونو مهمه وظیفه د پخوا څخه د پردې د تجاوز په مقابل کې د هیواد ساتنه ده، نو ځکه، د هیواد د دفاع مخارج، د عمومي لگښتونو ډیر ستر شمیر تشکیلوي. د دولت بله وظیفه د نظم او داخلي امنیت، او د عدالت تأمین د افرادو تر منځ د اختلافونو د رفع کولو په خاطر دي.

د دولت بله وظیفه د حکومت د دستگاه لگښتونه تأمینول دي، له پورتنیو مصارفو برسیره، دولتونه او حکومتونه له پخوا څخه یوه بله مهمه وظیفه هم په غاړه لري، چې په تدریج سره یې د اقتصادي مؤسسو په پراختیا سره ډېر اهمیت پیدا کړی، دغه وظیفې دادي:

عمراني او ساختماني طرحې، د لارې، کانالونو، هوټلي میدانونو، د بریښنا او مخابراتو شبکې ایجادول او داسې نور.

د مالیې ډولونه:

الف- مستقیمې مالیې:

مستقیمې مالیې په دوو ډولونو ویشل کیږي: پر شتمنۍ مالیې او پر عوایدو مالیې. په اوسني وخت کې تقریباً په ټولو هیوادونو کې مستقیم مالیات اساساً پر عوایدو باندې دی، او مالیې پر شتمنۍ (دارائی گانو) تقریباً محدودې دي.

ب- پر مخکو باندې مالیې:

له پخوا زمانو څخه مالیې له مختلفو شتمنیو څخه اخیستل کیده. یوه له پخوانۍ او معمولو مالیو څخه، پر مخکې باندې مالیې دي، پر مخکې باندې مالیې د تاریخ په اوږدو کې له زیاتو تغیراتو او بدلونونو سره مخامخ شوی دی.

پر مخکې باندې مالیې، یا د مخکې له عاید څخه اخیستل کیږي، یا د مخکې له قیمت څخه اخیستل کیږي.

د مخکې پر عایداتو باندې مالیې، هماغه د مزدروي املکو پر عاید باندې مالیې دي. د مخکې پر قیمت باندې مالیې هم دوشکله لري: یا پر ټول قیمت، یا پر اضافه قیمت. مالیې پر اضافه قیمت هماغه د مالیې وصول، له ناکسب شوي عاید څخه ده. د مخکې له اضافه قیمت څخه مالیه هم کولای شي، په دوو طریقو واخیستل شي: یو د مخکې د انتقال په وخت کې د یو مالک څخه بل مالک ته، یعنې د مخکې د خرڅلاو په وخت کې په دې ترتیب چې: خرڅونکی مکلف کیږي چې د خپلې د مخکې د خرید او فروش له تفاوت څخه یوه برخه د مالیې په شکل دولت ته ورکړي، بله طریقه په هغه موقع کې ده چې مالیه د مخکې د انتقال په صورت کې د یو خاوند (مالک) څخه بل خاوند ته نه منتظر کیږي، بلکه خاوند مکلف دی چې یوه برخه د مخکې د ارزښت تفاوت، چې ده پورې مربوطې دي په کلونو یا کال کې چې اساس نیول شوی دی، د مالیې په توگه تادیه کړي.

ج- ماليې پراړت او بلاعوض انتقالات:

يو د مهمو او معمولو ماليو پر شتمنيو، ماليې پر ميراث دي، او هغه داسې ماليې دي، چې د مالونو او شتمنيو، چې له يو شخص څخه د فوت نه وروسته پاته شوي دي.

د- پر عايد باندې ماليې:

د ډېرو اساسي او مهمو مستقيمو مالياتو څخه په نننيو هيوادونو کې پر عايداتو باندې ماليې دي. دغه ماليې د اشخاصو د خالص عايد څخه لاس ته راځي.

ه- سرانه ماليې:

سرانه ماليه د مستقيمو مالېاتو څخه يو ډول ماليه ده، چې په پخوا زمانو کې معمول او اوس متروک شوې دي، يعنې له هر فرد څخه به ماليه اخيستل کيده.

و- حقوق او گمرکي عوارض:

حقوقو او گمرکي عوارض له پخوا څخه تر اوسه د دولتونو د عايد له مهمو منابعو څخه دي. د هر هيواد حقوق او گمرکي عوارض د هر مختلف شي (جنس) په نسبت په سند کې درج شوي دي، چې د هغه هيواد د «گمرکي تعرفې» په نوم يادېږي.

د گمرکي تعرفې په تنظيم کې بايد لاندې ټکي په پام کې ونيول شي:

- د اجناسو طبقه بندي

- نرخ بندي.

- د اجتماعي، اقتصادي او سياسي اهدافو تامينول.

ز- پر معاملاتو باندې ماليې:

پر معاملاتو باندې ماليې، هغه ماليې دي چې د پېرودلو او خرڅولو په وخت کې د معاملې د قيمت په تناسب له خرڅوونکي څخه اخيستل کېږي. خرڅوونکي

هم دغه ماليې د خرڅلاؤ په وخت کې د شي (جنس) پر قيمت باندې زياتوي، پيرودونکي (خریدار) ته يې انتقالوي. پر معاملاتو باندې ماليې د هغه د پراختيا او عموميته له مخې په لاندې توگه دي:

- د پرچون فروشي پر معاملاتو باندې عمومي ماليې.

- د توريع کوونکو څخه پر معاملاتو ماليې.

- د معاملاتو باندې عمومي ماليې.

- د لاس ته راوړل شويو د مجموعې څخه ماليې.

- له خالص عايد څخه ماليې.

ح- پر لگښت باندې ماليې:

پر مصرف باندې ماليې، هغه ماليې ته ويل کيږي چې، د يو جنس د قيمت يو جز، دی او د جنس پيرودونکي (خریدار) د پيرودو په وخت کې هغه تاديه کوي. هغه مبلغ چې هر شخص د دې ډول ماليې له پاره ورکوي، د هغه لگښت په اندازې پورې تړلې دي.

پر لگښت باندې د غیر مستقيمو ماليو متر ډولونه:

- پر نفتو باندې ماليې.

- پر دخانيا تو باندې ماليې.

- پر تجملي او غير ضروري شيانو باندې ماليې.

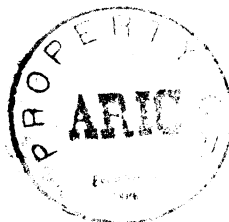
د حق ثبت ماليات.

غير مستقيمي ماليې چې په اکثرو هيوادونو کې معمول دي، هغه ماليې دي چې، د حق ثبت په عنوان ورکول کيږي، يعنې هغه ماليې دي چې د اسنادو او املاکو او د معاملاتو د ثبت له بابت په رسمي دفترنو او يا نورو ادارو کې لاس ته راځي.

مآخذونه او منابع

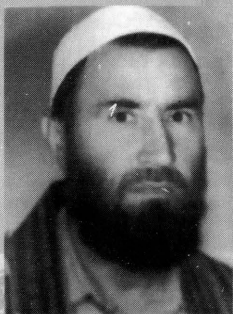
- ۱- آصفی، محمد مهدی، گردش ثروت در سیستم اقتصاد اسلام، د محمد علی مقدس، ژباړه تهران
- ۲- اشرفی، محمد نعیم، حقوق تجارت، د اقتصاد پوهنځي لکچرنوټ (ناچاپ).
- ۳- الزام، ذبیح الله- محتوی و مفهوم علم اقتصاد، د اجتماعي علومو مجله کابل پوهنتون، کابل، ۱۳۵۸ کال.
- ۴- بوررویین، اقتصاد نوین، ترجمهء احمد نامدار، انتشارات اقبال ایران، ۱۳۴۷ کال.
- ۵- یورمقیم. سید جواد- اقتصاد بخش عمومی نشرنی، ۱۳۷۳ کال، تهران.
- ۶- پیرنیا، دکتور حسین، مالیه عمومی مالیاتها و بودجه ایران چاپ.
- ۷- تفضلی، فریدون- تاریخ عقاید اقتصادی، آرمان چاپ تهران، ۱۳۷۲ کال.
- ۸- جیروند، عبدالله، برداشتی از مالیه عمومی، تهران ۱۳۶۸ کال.
- ۹- دوست، محمد انور، لکچرنوټ پول و کریدت (ناچاپ)
- ۱۰- دولتشاهی، طهماسب محتشم، مبانی علم اقتصاد. ۱۳۷۰ کال، تهران.
- ۱۱- دنیز فلوزا، اقتصاد معاصر و اعمال اقتصادی، د منوچهر فرهنگ ژباړه نشر سروش، تهران ۱۳۷۰ کال.

- ۱۲- سرابی عبدالواحد تاریخ نظریات اقتصادی، کابل پوهنتون، ۱۳۵۸ کال.
- ۱۳- شبان محمد انور، تئوریه‌ها، عوامل و سیاست‌های انکشاف، ۱۳۷۵ کال، پېښور.
- ۱۴- شبان، محمد انور اسد، محمد نعیم، امکانات استفاده از نظریات و سیاست پولی و بانکداری در افغانستان، ۱۳۷۵ کال، پېښور.
- ۱۵- غوثی، محمد عارف، قاموس اقتصاد، ۱۳۵۳ کال، کابل.
- ۱۶- فرهنگ، منوچهر فرهنگ، بزرگ علوم اقتصادی، دویم ټوک، ایران، ۱۳۷۰ کال.
- ۱۷- قرده باغیان، مرتضی فرهنگ اقتصاد و بازرگانی ۱۳۷۲ کال، تهران.
- ۱۸- مزارعی، عدنان، اصول علم اقتصاد، ۱۳۵۲ کال، ایران.
- ۱۹- منتظر ظهور، محمود اقتصاد خرد - کلان، ایران.
- ۲۰- د مارکتینگ مضمون لکچرنوټ اقتصاد پوهنځی ناچاپ.
- ۲۱- نیاز، غلام محمد نیاز، تصدی بانکی و اقتصاد پوهنځی لکچرنوټ.

د اړیک د گرځنده کتابتونونو د ادارې خپاره شوی کتابونه

- ۱- د افغانستان عمومي جغرافیه
- ۲- جغرافیای عمومي افغانستان
- ۳- د افغانستان تاریخي ودانۍ
- ۴- بناهای تاریخي افغانستان
- ۵- د افغانستان محلی خواړه
- ۶- ورزشهای محلی افغانستان
- ۷- سپینه کوتره
- ۸- کسان طلايي
- ۹- زده کړو چی ورزده کړو!
- ۱۰- بیا موزیم تا بیا موزانیم!
- ۱۱- په افغانستان کی د چاپیریال ساتنه
- ۱۲- حفاظت محیط زیست در افغانستان
- ۱۳- په افغانستان کې د بوز غلیبو او باغونو جوړونه او روزنه
- ۱۴- تربیه و تهیه، بسزق و باغها در افغانستان
- ۱۵- د تمدن سرغات
- ۱۶- ارمغان تمدن
- ۱۷- زلزله در افغانستان
- ۱۸- په افغانستان کې زلزلې
- ۱۹- معیوبین و جامعه
- ۲۰- معیوبین او ټولنه
- ۲۱- د افغانستان لنډکی تاریخ
- ۲۲- تاریخ فشرده، افغانستان
- ۲۳- د چرگانو ساتنه او پالنه
- ۲۴- مرغداری
- ۲۵- د نیای کودک
- ۲۶- د ماشوم نړۍ
- ۲۷- نگاهی بر اوضاع اقتصادی افغانستان
- ۲۸- د افغانستان اقتصادی حالت ته پوه کتنه
- ۲۹- د شاتو مچپو روزنه
- ۳۰- زنبور داری
- ۳۱- د افغانستان مشاهیر
- ۳۲- مشاهیر افغانستان
- ۳۳- د افغانستان کلک پوستي میوي
- ۳۴- میوه های سخت پوست افغانستان
- ۳۵- جغرافیای ولایات افغانستان
- ۳۶- د افغانستان د ولایتونو جغرافیه
- ۳۷- تکنالوژی بایو گاز
- ۳۸- د بایو گاز تکنالوژی
- ۳۹- پر خورزی یا خود خوری
- ۴۰- د پیر خوراکي
- ۴۱- بازی های عامیانه اطفال
- ۴۲- د ماشومانو ولسي لوبې
- ۴۳- ۴۴- لنډي ها
- ۴۵- د رهنمای تشخیص و تدای امراض چشم، گوش، گلو و بینی
- ۴۶- د دسترگو، غوړ، ستوني او پزی ناروغیو د تشخیص او درملنې لارښود.
- ۴۷- سرگرمی با تجربه های علمی
- ۴۸- په عملي تجربو سره وخت تیروول
- ۴۹- په افغانستان کې کانی زیرمی
- ۵۰- ذخایر معدنی افغانستان
- ۵۱- اساسات ماهی پروری
- ۵۲- د کبانو د روزلو لارښوونې
- ۵۳- اوبه د ژوند سرچینه
- ۵۴- آب سرچشمه، حیات
- ۵۵- تدبیر منزل
- ۵۶- د کور سمبالښت
- ۵۷- سبزی ها
- ۵۸- سایه
- ۵۹- د افغانستان مشاهیر (دویم ټوک)
- ۶۰- مشاهیر افغانستان (جلد دوم)
- ۶۱- توصیه های مفید برای انکشاف باغداری در افغانستان
- ۶۲- په افغانستان کې د باغونو د پرمختگ په هکله گټورې لارښوونې
- ۶۳- شاخراخ های افغانستان
- ۶۴- د افغانستان لوبې لارې
- ۶۵- ورزش
- ۶۶- ورزشی
- ۶۷- د تاریخ مختصر وسائل اطلاعات جمعی در افغانستان
- ۶۸- په افغانستان کې د ډله ایزو اړیکو وسایلو لټنه تاریخ
- ۶۹- سیمای محیط زیست افغانستان
- ۷۰- د افغانستان د چاپیریال ښه

سیف الدین سیحون د زین الدین زوی
په ۱۳۳۴ هـ ش کال د بدخشان ولایت په
درواز ولسوالۍ کې زیږیدلی.

زده کړې:

د بدخشان پامیر لیسه، پروان
دارالمعلمین، کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځي ماسټر (۱۳۷۱ هـ ش).

دندې:

د بدخشان ولایت په ښوونځیو کې ښوونکی، د بلخ او کابل د
پوهنتونونو د اقتصاد په پوهنځیو کې استاد.

آثار:

تحليلي ازامكانات سرمایه گذاری خارجی و اقتصاد افغانستان،
دورنمای انکشاف صنعت در پلان انکشافی، یو شمیر مقالې او همدا
اثر (اقتصاد).

په بیلابیلو سیمینارونو او ورکشاپونو کې یې گډون کړی، او علمي
رتبه یې پوهنیار ده.

د اریک د گرځنده کتابتونونو د خپرونو لړۍ
پرله پسې نومره ۷۲